

EFLÂTUN CEM GÜNEY

FOLKLOR ve HALK EDEBİYATI

Özellikleri, Sözlü gelenekleri, ve yazılı örnekleri

BİRİNCİ BASKI

DEVLET KİTAPLARI

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI — İSTANBUL 1971

eskikitaplarim.com

Atamkorkud

EFLÂTUN CEM GÜNEY

FOLKLOR ve HALK EDEBİYATI

Özellikleri, Sözlü gelenekleri, ve yazılı örnekleri

BİRİNCİ BASIŞ

DEVLET KİTAPLARI

MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ — İSTANBUL 1971

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığının 28/V/1971 tarih ve 182 sayılı kararı ile bastırılması uygun görülmüş, Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğünün 23/VII/1971 tarih ve 9120 sayılı emriyle birinci defa olarak 5000 adet basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ I

MİLLİ DESTANLAR :

Milli Destanlar, Destanların Doğuşu, Türk Destanları, Destan Geleneği, Eğitici Değeri, Destanlardan Örnekler; Oğuz Kağan Destanı. Destan Yollu Hikâyeler, Dedekorkut Destanı, Destan Tipi Hikâyelerden Örnekler: Salur Kazan'ın Oğlu... 3

HALK HİKÂYELERİ :

Halk Hikâyeleri, Halk Hikâyelerinin Çeşitleri, Pir Dolusu, Kuruluş ve Dokunuşları, Eğitici Değeri, Hikâye Geleneği, Halk Hikâyelerinden örnekler: Kerem ile Aslı'dan, Aşık Garip'ten, Koç Koroğlu'ndan, Hikâyeler: Dertli Kavalcan 39

HALK MASALLARI :

Halk Masalları, Masal Dünyası, Masal Kışileri, Gerçek Yönü ve Eğitim Değeri, Masal Geleneği, Derleme ve Değerlendirme. Masal Örnekleri: Çiçek Kızla Çiğdem Kardeş, Akgün, Karagün. Hayvan Masalları: Ölüsü Kınalı Çakal, Arslan'ın Dersi 85

HALK EFSANELERİ :

Halk Efsaneleri ve Mitler, Sihirli Bir Kaynak. Efsane Örnekleri: Cennet Bursa, Şahitler Kayası 123

HALK FIKRALARI :

Halk fıkraları, Gelenekteki Yeri ve Değeri, Fıkra Çeşitleri Nasrettin Hoca: (Tarihçi Görüşüyle, Tenkitçi Görüşüyle, Folklorcu Görüşüyle Nasrettin Hoca) Halk Fıkralarından Örnekler: Ayakları O Yana Çekmiş De... Garibin Kimi Var Ki, Yıllardan Bir Yıl, Ya Secdeye Kapanırsa, Ahmedin Öküzü Gibi 135

HALK BİLMECELERİ :

Bilmeceler, Bilmecelerin Kuruluşu, Bilmecelerin Dili ve Ölçüsü, Bilmecelerin Geleneği, Eğitici Niteliği, Bilmecelerimizden Seçme Örnekler 157

ATASÖZLERİ :

Atasözleri, 'Sözlü' Gelenekteki Yeri ve Değeri, Çürük, Çarık Sözler, Sanat Değeri, Atasözleri ve Darbı Meseller, Atasözleri ve Özdeyişler, Atasözlerinin Çeşitli Et-kileri, Atasözlerinden Örnekler 173

HALK DEYİMLERİ :

Deyimler, Deyimlerin Özü, Dizimi, Kalıpların Özelliği, Kaynakları Belli Deyimler, Başka Halk Verimleriyle İlişkiler, Dilimizin Zenginliği, Halk Deyimlerinden Seçme Örnekler 191

HALK MÂNİLERİ :

Mâniler, Mâni Biçimindeki Halk Verimleri, Mâni Geleneği: (Herfene Gecelerinde, Kızlar İçi Günlerinde, Müderris Bahçelerinde ve Daha Başka Yerlerde) Mânî Yazma, Halk Mânilerinden Seçme Örnekler 209

HALK TÜRKÜLERİ.

Halk Türkülerinin Konusu, Türklerin Dili ve Üslubu, Türklerde Ezgi, Halk Türklerinden Örnekler: Şahin Bey, Kızıl Irmak, Ağam İstanbul'u Meşken Mi Tuttun, Celin Ayşe, Burçak Tarlası 233

HALK EDEBİYATI :

Halk Edebiyatımıza Toplu Bakış. Tekke Edebiyatı, Aşık Edebiyatı, Saz Şairleri Nasıl Yetiştiriyor, Halk Şairlerinin Kaynağı: Köy ve Oymak Şairleri, Şehir ve Kasaba Şairleri, Yeniçeri Şairleri, Nitelikleri ve Çeşitleri; Halk Şiiri, Güzellemeler, Koçaklamalar, Ağıtlamalar, Taşlamalar 247

HALK ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER :

Ağırlamalar: Yunus Emre'den, Pir Sultan Abdal'dan, Kul Himmet'ten 269

Koçaklamalar: Kul Mustafa'dan, Köroğlu'ndan, Daldaloğlu'ndan. 276

Güzellemeler: Aşık'tan, Karacaoğlan'dan, Erzurumlu Emrah'tan, Bayburtlu Zihni'den Aşık Mesleki'den . 281

Ağıtlar: Posoflu Müdâmi'den, Köroğlu'ndan, Kağızmanlı Hıfzı'dan, Efkârî'den, Ruhsatî'den 286

Taşlamalar: Dertli'den, Karacaoğlan'dan, Tokatlı Nuri'den, Ruhsatî'den, Aşık Seyrani'den 293

Destanlar: Yusufeli'li Huzuri'den, Derment Aşık'tan, Gufrani'den, Ruhsatî'den, Veysel'den 298

Ö N S Ö Z

Folklor; Halk bilimi.... Halka ait her şeyi içine alır. Giyim, kuşamdan tutun da, halk oyunlarına kadar... Çeşitli dallara var. Biz, bunlardan birini, "sahibi bilinmeyen sözlü halk verimleri" ni alıyoruz. Folklorumuzun en zengin bölümü, "Folklor Edebiyatı" dediğimiz yönü bu. Halk hikâyeleri, halk masalları, halk efsaneleri, halk fıkraları, halk bilmeceleri, Ata sözleri ve halk deyimleriyle mâni ve türküler bu bölüme girer. Çünkü, bunlar belli sanatçıların eseri değil, halkın duygu, düşünce ve hayal gücüyle ortaklaşa yaratılmış verimlerdir, sahipleri de belli değildir.

Elbette, daha ilk başta bunları dizip koşan biri vardır. Bu belki bir (ozan), belki bir (aşık), belki bir hikâyeye ustası, belki de bir masal anasıdır. Ancak, bu masallar, bu hikâyeler, bu mâniler, bu türküler topluluğun arasına yayıldıktan sonra, ilk yapıp yakıştıranların dilinden, telinden çıktığı gibi kalmaz. Zamanla, yayıldıkları yerlerin hislerini, seslerini alarak değişir; yeni yeni katmalarla büyür, gelişir. Bunun için çağdan çağa, çevreden çevreye geçen bu türlü verimlerin ne doğduğu yer bilinir, ne doğduğu tarih, ne de bunları dizip koşanlar... Bundandır, bu "sahipleri bilinmeyen" sözlü verimleri topluma mal ediyor ve "folklor edebiyatı" mızın kadrosu içine alıyoruz da, "sahipleri bilinen" sözlü halk verimlerini "halk edebiyatı" mızın kadrosuna alıyoruz. Yunus Emre'ler, Karacaoğlan'lar gibi halk şairlerinin eserlerini...

Bununla beraber, folklor edebiyatı olsun, halk edebiyatı olsun, özünü, özlüğünü halktan aldığı için halkın içini gösterir. Özellikle, halkın dünya görüşünü, din anlayışını, sanat zevkini, düşünüş ve yaşayış düzenini ve bunlarla ilgili âdet ve gelenekleri bol bol bulabiliriz bunlarda. Böyle baha yetmez bir milli kültür hazinesine sahip olmak milletimiz için bir

mutluluktur. Çünkü, bizi içinde bulunduğumuz toplumun sosyal örgüsüne bağlayan bunlardır.

Gerçekten, halk arasında canlı bir gelenek halinde yaşayan türlü inanış ve davranışlar bu eserler yoluyla bize de geçer, bizim de içimize siner; bizi de kendi toplumumuz gibi düşünmeğe, kendi toplumumuz gibi yaşamaya alıştıırır.

Bir var ki, yalnız yaşadığımız zamanın, yaşadığımız çevrenin gelenekleriyle duygulanmak yetmez. Daha bilgili, daha bilinçli yetişmek için, geçmiş çağların, eski kuşakların da hayatı nasıl gördüklerini, nasıl anladıklarını, nasıl yaşadıklarını bütün derinliği ve genişliği ile görüp öğrenmemiz gerekir.

Oysa ki, o sözlü halk verimlerinin çoğu yabancı kültürlerin baskısı altında eriyip bımış, ya da köşede, bucakta unutulup gitmiştir. Yazıya geçenler de dillerinden, tellerinden kaybedeceği kadar kaybetmiş; ne dillerinde halk dilinden bir tad, ne de duygularında duyguya benzer bir tel, bir kanat kalmıştır.

İmdi, geçmiş çağlardan beri sürüp gelen millî kültür bağlarımızın kopması, halktan aydınlara, hele genç kuşaklara aktarılması için millî folklorumuzun üzerine bir vatan gibi titremeli, halk ruhunun vatani sayılan halk eserlerimizi bilimsel metotlarla derleyip toplamalıyız; sonra da sözlü gelenekteki ağız tadıyla işliyerek millî kütüphanemiz için değişmez, kılına dokunulmaz demirbaş nüshalarını meydana getirmeliyiz. Böyle bir değerlendirme, millî hayatımıza ve edebiyatımıza yeni şeyler katacak bir kaynak ve bizi ca kestirme yoldan çağdaş uygarlığa eriştirecek bir köprü olabilir. Çünkü, genelekçi olmadan medeniyetçi olamayız...

Biz, yıllardır bu çaba içindeyiz. Bugüne kadar göz nuru pahasına yapabildiklerimizin gördüğü ilgi bu kitabımız için de bir teşvik oldu.

Buna temel kitap demeğe dilim varmıyor ama, kendi vadisinde ilk kitap; daha doğrusu, millî folklorumuza susayanlara o kaynaktan sunulmuş üç yudum: Biri folklor türlerinin özellikleri, biri sözlü gelenekleri, biri de yazılı örnekleri.

Folklor türlerinin özelliklerini belirtmek için konuları, kuruluş ve dokunuşları, kavram ve biçimleri, sanat ve kültür değerleri ve daha başka nitelikleri üstünde yeteri kadar durulmuştur.

Sözlü geleneklerini de, o geleneklerin canlı olarak yaşadığı yerlerde bulunarak, yetmiş yıl önce yetmiş yaşındakilerden duyarak öğrenebildiğim kadar belirtmeğe çalıştım.

Yazılı örneklerine gelince, bunları da köy köy, kasaba kasaba dolaşıp ocak başlarında, âşık kahvelerinde öz kaynaklarından derleyerek ve el yazması cönklerin yüzlercesini bir bir tanıyarak işleyebildiğim hikâye, masal, efsane ve fıkralarla, toplayabildiğim Atasözleri, halk deyimleri, halk bilmeceleeri, halk türküleri arasından seçtim; kimsenin bir çöpüne el sürmedim.

Bu üç yönüyle tanıtmaya çalıştığımız Türk folkloru, kitabımızın orta direği yerinde. "Giriş" te millî destanlarımıza, "bitiriş" te de halk edebiyatımıza toplu bir bakışla göz gezdirerek bu millî ve manevî cevherlerimizi birbirini tamamlayan bir "bütün" halinde bir araya getirmek istedim. Bunu yaparken de ortalama bir yol izlediğimiz için herkes yaşına, başına göre bu kitapta kendini, kendi aradığını bulabilir. Çocuk ve gençlik edebiyatı için de yeni bir çıkış olabilir, halk eğitimi için de... Hele bu yolda yürüyecekler için bir folklor çırası ve bu vadide yazacaklar için de bir duygu mayası olabilirse, ne mutlu. Millî kültürümüze, millî eğitimimize yeni bir hizmette bulunmuş olmanın zevkini duyacağız..

**FOLKLOR VE HALK
EDEBİYATI**

G İ R İ Ő

MİLLİ DESTANLAR

Milli Destan, Destanların Doğuşu, Türk Destanları, Destan Geleneği, Eğitici Değeri, Destanlardan Örnekler: Oğuz Kaan Destanı, Destan Yollu Hikâyeler, Dedekorkut Destanı, Destan Tipi Hikâyelerden Örnekler: Salur Kazan'ın Oğlu.

MİLLİ DESTANLAR

Eski çağlarda insanlar, tabiat ve toplum olaylarına akıl, sır erdiremez, ya korku, ya hayranlık duyarlardı. Gök gürlmesini, yıldırım düşmesini Tanrının bir hiddeti sayar, ürperir, titrer; dağın, taşın elvan elvan bezenmesini de kaderin güzel bir cilvesi sayar; sevinir, coşar, bu korku ve hayranlık duygularını da kendi hayalleriyle süsliyerek anlatırlardı. İşte, bu türlü anlatışlardan, önceden önce mitler, efsaneler doğdu. Sır ve sihirle yoğurulmuş tabiatın hayal gücüyle çözümlenmesi diyebileceğimiz bu efsaneler de (destan) ların kuruluşu için birer temel oldu.

Gerçekten destan, yazıya geçmiyen tarih olaylarına ve “efsane motifleri” ne dayanılarak yaratılmıştır. Bu bakımdan efsaneleşmiş bir tarih sayılabilir; toplumun yaşantılarını, kahramanlıklarını dile getiren, sözlü ve manzum bir tarih...

DESTANLARIN DOĞUŞU :

Milletlerin efsanevî tarihi sayılan millî destanlar (Epope) üç aşamadan geçerek bir sanat âbidesi halinde kurulur:

1) Toplumun ruhunu saran, sarsan bir tarih olayı zamanla, yeni kuşakların hayal gücüyle efsaneleşir... }

2) Ozanlar da bu efsaneleri nazma çekerek dile, tele getirir...

3) Yazı dili kurulduktan sonra, bir büyük sanatçı çıkar da bu şiircikleri derleyip toplayarak - kendi üslûp özelliklerini de katarak - bir bütün halinde işleyebilirse, bir (Millî Destan) niteliği kazanır. İranlıların (Şehname) si, eski Yunanlıların (İlyada) sı gibi. Firdevsî ile Homeros yetişmeseydi, bu destanlar doğabilir mi idi?

Yazık ki, dünyanın en zengin destanı olan Türk destanı ise, o çağlarda bir büyük sanatçı eliyle toplanarak kaleme alınmamıştır.

TÜRK DESTANLARI :

Tarihten önceki çağlar, destan çağları... Dünyaya çoğu uluslardan daha önce gelen Türkler uzun bir destan çağı yaşamış, hayale sığmayan büyük destanlar yaratmıştır:

Sakalar çağındaki Alp-Er-Tunga Destanı,

Oğuz Destanı ve bu büyük destanın parçaları sanılan Bozkurt Destanı, Ergenekon Destanı, Türeyiş Destanı, Göç Destanı gibi...

Orta Asya bozkırlarından doğu Anadolu yaylalarına göçtükten sonra da, bir destan hayatı yaşadığımız için, bu yaratma gücümüz kaybolmamış, birbirinden gür, birbirinden güzel yeni yeni destanlar, destan yollu hikâyeler yaylayı, yurdu sarmıştır:

Tam bir halk Epopesi sayılan (MANAS DESTANI) ndan sonra Dede Korkut, Battal Gazi, Genç Osman, Köroğlu destanları gibi...

DESTAN GELENEĞİ :

Eski çağlar boyunca sadece bir “destan yaratma” geleneği değil, bunları yayma ve yaşatma geleneği de kurulmuştu.

Tarihî kaynaklardan öğrendiğimize göre (ozan) lara halkın sevgisi, hâkanların saygısı vardı. Dillerine dil, tellerine tel yetmeyen bu ilk şairlerimiz akın günlerinde, zafer akşamlarında bu destanları (kopuz) ları ile çalıp söyliyerek akıncıların ruhunu kahramanlık duygularıyla coşturuyor, şenlik ve şadımanlığı arttırıyordu.

Yalnız akınlarda ve akıncılar arasında değil, belli törenlere de kopuzlariyle katılıyorlardı. Özellikle; (Sığır) denilen sürgün avlarında, (Şölen) denilen avdan sonraki Toylarda, (Yuğ) denilen ölüm ve yas âyinlerinde, bu törenlerle ilgili demeler ve deyişlemelerden başka, Oğuz Destanından seçtikleri destan parçalarını da okuyorlardı.

İslâmlıktan sonra da bu sözlü gelenek kaybolmadı. Ozanın adı (Âşık), kopuzun adı da (Saz) olarak sürüp gitti.

Bir var ki, İslâmlıktan önceki destanlarımız olsun, İslâmlıktan sonrakiler olsun, yazıya geçemedikleri için, çoğu, zamanın vefasızlığına uğrayarak unutulmuş; bize kadar gelenler de, ancak dağınık örnekler, kupkuru özetler ve bozuk düzen çevirmelerdir. Asılları kaybolmadan halk dehâsına hayran bir büyük sanatçının çıkıp da yazılı bir edebiyat pâyesine erdirmemesi bizim için büyük bir kayıp, büyük bir acıdır. Bugün için daha da güçleşmiştir. Ancak, büsbütün imkânsız da sayılmaz. Daha ge-

çen yüzyılda Finli bir folklorcu, Dr. Lönnrod köy köy, kasaba kasaba dolaşarak Fin millî destanı (Kalevala) yı gün yüzüne çıkarmıştır. Manas destanının da gene XIX uncu yüzyılda yirmi bin kadar mısraı derlenmişti. Yakın zamanlarda iki yüz bin mısra daha derlenmiştir. Üç Kırgız şâirinin ağzından...

Arayan bulur. Biz de, yabancı kültürlerle kapılmamız yüzünden kaybettiğimiz destanları ve öteki halk verimlerini arayıp bulmak için; folklor enstitümüzün kılavuzluğu ile plânlı bir derleme ve tarama çabasına girişmeliyiz. Yalnız halk dilinde yaşayan söz cevherlerini değil, köy evlerinin kitap raflarından, şehir evlerindeki kilitli kitap sandıklarına kadar; yerli, yabancı bütün kitaplıklardan, belli başlı arşivlere kadar her yeri eleyip, elekten geçirmeliyiz. Bilimsel metotlarla yapacağımız bu zevkli araştırmalarla aradıklarımızı bulmasak bile, bulabildiklerimiz emek ve yorgunluklarımızı ödeyecektir. Firdesî'lerimizi yetiştirmekte gecikmiş olsak da, Dr. Lönnrod'ların derleme başarısına erişebilecek güçteyiz. Zaman ne yapmaya kadir değil, insanoglu Aya ayak bastıktan geri... Şükür yaradana! ömrünü, gününü bu yola harcayacak genç folklorcularımız yetişiyor...

EĞİTİCİ DEĞERİ :

Destanlarımızın gönüllere derinlik, enginlik veren paha biçilmez bir değeri var. Türk topluluklarının yüreğindeki büyük çarpıntıdan doğan bu özlü ve sözlü verimler ulusumuzun binlerce yıl önceki

yaşantılarını, inanış ve davranışlarını dile getiren birer tablodur. Dünyanın kuruluşu, insanların yaratılışı, kahramanların mefkûreleştirilişi gibi...

Bu destanları okurken, âdeta atalarımızın ruh-lariyle konuşmuş, onlarla akından akına koşmuş gibi oluyoruz. Genç kuşakları atalarının yaratıcı, yaşatıcı ruhiyle duygulandırmak için yabancı mitolojilerden, yabancı destanlardan önce, kendi millî destanlarından örnekler vermeliyiz. Bunun için de elimizdeki parçaları bugünkü gibi yavan özetler halinde değil, orijinalitesini kaybettirmeden, epik bir şiir havası içinde işleyerek sunmalıyız...

OĞUZ KAĞAN DESTANI :

Oğuz Destanı, destanların başı; bizim millî destanımız... Tarihî kaynakların (Oğuzname) diye de adlandırdıkları bu büyük Türk destanının Hun Kağanı Mete'nin yaratıcı kişiliği etrafında kurulmuş olduğu sanılıyor. Hun'lar dediğimiz Oğuzlardan Gök Türklere, onlardan da Uygurlara geçerek bütün Oğuz boylarınca benimsendiği gibi, İslâmlıktan sonra da İslâmî bir ruha bürünerek sürüp gitmiş bir zaman. Fakat, yabancı kültürlerin etkisi altında yavaş yavaş eriyerek, parça parça kaybolarak... Bu yüzden tam olarak elimize geçmemiştir. Bize kadar gelen iki parçası var. Biri Uygur harfleriyle, Paris Millî Kütüphanesinde; biri de Arap yazısıyla, bir İslâm tarihinde...

Biz, o ilk parçayı destan havasını incitmeden, az çok ağız tadıyla okunabilir bir halk diliyle çizgi-leştirerek sunuyoruz:

O Ğ U Z E F S A N E S İ

Bizim ne padişah gibi fermanımız, ne Lokman gibi dermanımız var. Sazdan sözden alana, aktan karadan anlıyana destanların başı bir destanımız var: Oğuz Destanı. Bu destan, bir yayla... Bu destan bir pınar... Tarihler bu yayladan geçer; efsaneler bu pınardan içer; sen de iç bir yudum, âbıhayat gibi.

Evvel zaman içinde, Oğuz Han derler bir ulu Hakan varmış. Dağa taşa hükmü yürür, kurda kuşa sözü geçermiş... O, dünyaya geldiği zaman dünya bir yaşına daha girmiş. Güzel demek de söz mü, analar doğurmamış onun gibisini... Nar tanesi, nur tanesi, Tanrı dağının bir tanesi imiş; kaşları varmış, kalem karası... Gözleri varmış, ahu yazması... Ağız dersen, yumul yumul... Dahası yazıp defter etmeye etmeye gelmezmiş ama ille alınımın ortasında gömgök bir ışık, göğsünün üstünde de üç tüy varmış; biri arslan tüyü, biri kaplan tüyü, biri de kurt tüyü. Hele huyu, hele suyu... Kimseninkine benzezmiş. Güldükçe güller açılır, ağladıkça inciler saçılmış; acap insan bakmaya kıyarmıymışki...

Anasının südünü bir emmiş, bir daha emmemiş. Ekmek istemiş, kuru kuru; aş istemiş duru duru. Daha da ne söylese ağızından bal akar; dili de kaymak çalarmış balın üstüne...

Kaşla göz arasında büyümüş, kırk gün demeden de yürümüş. Gezdiği yerlerde lâleler sümbüller biter; misk-ü amber gibi buram buram tütermiş...

Ne yaşına bakarmış, ne başına... Ne oyuna katılırmış, ne koyuna... Gün olur, at yarıştır; gün olur ok alıştırırmış; uçan kuşu havadan indirirmiş, ya hele bir canavarın altına düşmeye görsün.

Neyse, gâh dereler gibi ılgıt ılgıt akarak, gâh ırmaklar gibi kabarıp taşarak günün birinde kırk yiğide baş olmuş. Gayri eve, obaya sığar mı. Kırk yiğidini peşine taktı mı, yaylanın karlısı, yabanın kanlısı demez, dağdan dağa, obadan obaya su gibi akar; düşen başları kaldırıp, sönen ocakları yakarmış...

O taraflarda bir orman varmış. İçinde kınalı keklikler dolaşır; sürmeli sürmeli geyikler meleşirmiş ya, ille su sesi, yaprak sesi, dal dal ötüşen kuşların sesi insanı deli, divane edermiş; bir var ki, sağ giren ölü çıkarmış oradan... Neye mi, bu ormanda yedi başlı bir dev varmış; suyun ta göbeğinde oturur; kestiği kesime göre telli pullu kurbanları ayağına gönderilmezse bir yudum suya hasret bırakırmış. Ne fidan boyluların kanına girmiş ama, insan dediğin yerden bitmiyor ki; bu yüzden nice ocaklar yanıp kül olmuş; nice bucaklar kuruyup çöl olmuş; yaylası, yurdu dayanır mı buna.

Zaman zaman koç yiğitler elbir edip üstüne yürümüşler ya, boyu devrilesicenin derisi demirden sert, bağı polattan katı imiş. Ok atmışlar, işlememiş; kılıç çalmışlar, kesmemiş; süngü dersin, geçmemiş;

dağı, taşı başına yağdırmışlar, gene bir kılına dokunamamışlar...

Anaların bağına taş bağladığı bir gün Oğuz ormanın yolunu tutmuş. Niyetini gözünden okuyanlar:

“Hey oğul, dünya bir araya gelse, yiğitlikte senin üstüne biri daha yok ama, bu dev başa çıkılacak gibi değil; kanına mı susadın sen.” deyip yolundan çevirecek olmuşlar ya, yiğidin genci:

“Ben buna ahdedtim bir kere; ölürsem yer beğenir; kalırsam el beğenir...” deyip, ne az gitmiş, ne uz gitmiş; derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi geçerek yeteceği yere yetmiş. O gün bir geyik tutup söğüt dalıyla bağlamış bir ağaca... Sabah sabah gidip görmüş ki, ne görsün, geyiğin yerinde yellere esiyor. Bu gün de, boz tüylü bir mahlûk ele geçirip sırmalı, savatlı kemeriyle bağlamış ağaca... Yine varıp bakmış ki, ne baksın, bunun da yerinde yellere esiyor... Gayri, devin ayağını alıstırdı ya, o gece başını koltuğuna alıp ağacın altında kendisini beklemeye başlamış. Karanlıklar sağım sağım sağılıyormuş ama, ne bir korku duymuş, ne bir kuruntu; yürüğünde yaprak bile kimıldamıyormuş. Derken, ormanı bir uğultu sarmış; dallar eğim eğim eğilip, yaprak yaprak serilmiş yerlere... Aman zaman demeye kalmamış; Karadev, karayel gibi gelip çarpmış kalkana; kalkan delinmiş, zırhlar parçalanmış ama, Oğuz’un bir tüyüne bile ziyan gelmemiş. O da yaradana sığınıp mızrağını öyle bir indirmiş, öyle bir indirmiş ki başına, alimallah soluğu öteki dünyada almış dev. Daha durur mu, kesmiş başını, ayırmış gövdesinden... Bu haber ya-

yılınca yaylanın, yurdun yüzü gülmüş. Öyle bir bayram etmişler öyle bir bayram etmişler ki, felek de beğenmiş doğrusu. O günden geri, yiğitler başı Oğuz'u, Hanlardan üstün Han bilip başlarına taç etmişler...

Günlerden bir gün Oğuz, bir dağın tepesinde dua ediyormuş; birden ortalığı öyle bir karanlık bürümüş, öyle bir karanlık bürümüş ki, göz gözü görmez olmuş. Buna akıl sır erdirmeye kalmamış, bu karanlığın üstüne mavi mi dedik mavi bir nur inmiş... O yana doğru gidip görmüş ki ne görsün... Bu ne ay, ne yıldız; ay ile bahsetmiş, gün ile doğan bir kız. Güldükçe, mavi gök de gülüyor, ağladıkça mavi gök de ağlıyormuş... Oğuz bir bakmış, bayılmış; bir bakmış aylmış...

Meğer yazan, onları birbirine yazmış. Kırk gün, kırk gece toy, düğün edip muradlarına ermişler... Aylar, yıllar geçmiş; Oğuz'un, bu nur yüzlüden üç oğlu olmuş; biri Gün, biri Ay, biri Yıldız...

Günün birinde de Oğuz, ava çıkmış... Az gitmiş, uz gitmiş; çayır, çimen geçerek; lâle, sümbül biçerek dere, tepe, düz gitmiş. Derken, bir göl çıkmış önüne... Bir de ne görsün, gölün ortasında bir ağaç, ağacın ortasında bir kız. Güzel mi dedik güzelmiş; âhu gibi bakışı, kor gibi akışı varmış. Güldükçe, mavi göl de gülüyor; ağladıkça mavi göl de ağlıyormuş... Kim görse bayılmaz, kırmızı gibi eriyip akmaz; Koca Oğuz'un yüreğine bir ateştir düşmüş; öyle bir yanıp yakılmış ki, kül olmaya az kalmış: "Ne yapayım, o alnımın yazısı ise, bu da bağrımın sızısı." deyip bununla da bermurad olmuş. Aylar,

yıllar geçmiş; bu âhu güzelden de üç çocuğu olmuş; biri Gök, biri Dağ, biri Deniz...

Gök tanrı, ne muradı varsa vermiş ama, Oğuz'un, bir muradı daha kalmış gözünde... Vakti, zamanı erince büyük bir şölen kurup, şenlik yapmış; yedisinden yetmişine kadar büyüklerini ulum ulum ululayıp, küçüklerini kolum kolum kolladıktan sonra:

"Ey benim koçlarım, koçaklarım demiş; Tanrı öyle dilemiş; han oldum hakan oldum sizlere. Başa geçtiğim günden beri boynuma düşeni yaptım. Evinizi evim, ocağımızı ocağım bilip ağıyanla ağladım, gülenle güldüm. Bu toprakları öyle bir dirlik düzenliğe kavuşturdum, öyle bir dirlik düzenliğe kavuşturdum ki, gayri ne develer top oynayabilir, ne cinler cirit atabilir. Kurtla kuzu bir yalaktan su içiyor... Bir var ki, yaylamız bir avuç, yurdumuz bir kulaç; buralara sığmaz olduk biz artık... Bileğiniz bileğim, yüreğiniz yüreğim olursa şu dünyayı avucum içine alıp yetmiş iki milleti bir bayrak altına toplamak istiyorum. Dilinizin altındakini söyleyin imdi."

Böyle Hana kim kurban olmaz... Oğuz Beyleri bir ağızdan:

"Ey Hanlar Hanı demişler; gözünde tüten bu ise, hepimiz gözüne bakıyoruz. Adın adımız, muradın muradımız; öl dediğin yerde ölür, kal dediğin yerde kalırız..."

Bu ahdü peymân üstüne Oğuz, dört bir bucağa, kuşun kanadıyla haberler ulaştırıp cümle hanları bayrağı altına çağırması:

"Buyruğuma baş eğenlerin başımın üstünde yeri var. Varsın yine devletini sürsün ama baş eğmeyen-

lerin vay geldi başına. Gayri hazır olsun vaktine.” diye... O çağlarda Oğuzların sağ kanadında “Altın Han” derler bir Han, sol kanadında da “Gümüş Han” derler bir Han varmış.

Altın Han, fermanı alınca, öpüp başına koymuş:

“Tâcuma, tahtıma dokunmadıktan geri varım, yoğum onun olsun.” deyip, Oğuzun’un bayrağı altına girmiş, velâkin Gümüş Han:

“Ben kimsenin bayrağı, boyunduruğu altına girmem; geleceği varsa göreceği de var.” deyip meydana okumasın mı. Oğuz’un gözü kızmış:

“Fermanıma karşı duracak bir sen mi kaldın” deyip, üstüne yürümüş ama, dile kolay bu; ordu ordu insan, orman orman mızrak... Kara dağdan kopan kara sel gibi akarak kuş uçmaz, kervan geçmez bir yere gelmişler. Oğuz Han, başını avucuna alıp da bir akıl bulmaya kalmamış, çadırının içine bir ışık yumağı yuvarlanmış; bu yumağın içinden boz tüylü, boz yelesi bir kurt çıkıp:

“Dile benden ne dilersen” deyip, önlerine düşmüş. O gitmiş, onlar gitmiş; o gitmiş, onlar gitmiş... Derken “İdil” dedikleri ırmağı bulmuşlar Irmağın başında kurt durmuş, onlarda durmuş. Meğer Gümüş Han da dağı, taşı toplayıp oraya gelmiş. Gayri, öyle bir savaş olmuş, öyle bir savaş olmuş ki, mäsallara sığmaz; yazsa yazsa tarihler yazar bunu... Koca ırmakta kan gövdeyi götürmüş de atlarını bile sulayamaz olmuşlar o sudan. Hani o yukarıdan atıp aşağıdan tutan Gümüş Han. Tatlı canını kaçmakta bulup tacı, tahı Oğuzların eline düşmüş.

Bu kanlı kavgadan sonra da akın durmamış, durmamış ama, şair sözü öz olur, çok lâf etsek söz

olur. Oğuz Han da bir nice geçilmez sular geçip aşılmaz dağlar aşarak, yenilmez düşmanlar yenip, açılmaz kaleler açarak yedi iklim, çar köseyi bir bayrak altına toplamış; bayrağı, buyruğu altına aldığı yerleri de bileğine, yüreğine güvendiği han, hanüman kişilere verip, kimine:

“Al demiş, sakla bunu; sana bağışladım bu yeşil yurdu.”

O günden geri “Saklaç” olmuş o soyun adı...

Kimine:

“Kal demiş burada; çoğaldıkça çoğal bu ovada.”
O günden geri “Kalaç olmuş o boyun adı. Daha da ne bileyim ben; tarih dedeye bir sorun. Hanlar Hanı, kılıcının kuvetiyle eline ayağına düşen yerlerde yirmi dört mü, yirmi beş mi beylik kurup kendi yaylasına, yurduna dönmüş ama, saçını, başını o yollarda ağartmış...

O zamanlar “Kutluk” derler gün görmüş umur görmüş bir Akça Koca varmış. Akıllı mı dedin, akıllıymış; dünyanın bilmediğini bilir, her şeye akıl, sır erdirmiş. Oğuz Han, onu başında taşır, her sözünü bir keramet sayarmış...

Bir gün bu Akça Koca, Oğuz Hanın niyetine yatmış. Uğur diye söylerim, rüyasında bir altın yay’la bir gümüş ok görmüş. Altın yay, gündüz tarafına doğru uzanıyor; gümüş ok da gece tarafına doğru uçuyormuş. Sabah sabah varıp rüyasını hayıra yorduktan sonra, vereceği öğüdü tutup oğullarını yanına çağırılmış:

“Ey büyük oğullarım; yarından tezi yok, gündoğusuna doğru yolu tutup gidin; ey küçük oğul-

larım, siz de günbatısına doğru... Kısmetinizde ne varsa, uğrunuza o çıkar elbet." deyip uğurlamış onları...

Gün, Ay Yıldız; güneşin doğduğu yana; Gök, Dağ, Deniz de güneşin battığı yana doğru az gitmiş, uz gitmişler; inişlerde fer dökerek, yokuşlarda ter dökerek dere, tepe düz, altı ayla bir güz gitmişler. Doğuya giden büyük kardeşler bir altın yay bulmuşlar; batıya giden küçük kardeşler de bir gümüş ok.

İşte bu dünyadaki nasibimiz." deyip babalarının önüne koymuşlar. Oğuz'un yüzü gülmüş; altın yayı üçe bölüp:

"Ey büyük oğullarım demiş; yay sizin olsun. Yaydır oku atan, siz de yay gibi olun, bundan geri "Bozok" densin sizlere..."

Gümüş oku da üçe bölüp:

"Ey küçük oğullarım demiş; ok sizin olsun. Oktur göklere atılan, siz de ok gibi olun. Bundan sonra ÜÇ - OK densin sizlere..."

Bunun üstüne Oğuz bir Kurultay kurup Han'dan, çobana kadar kim var, kim yok toplamış başına. Sağ yanına kırk kulaç uzunluğunda bir direk diktirip, direğin ucuna bir altın tavuk, tavuğun ayağına da bir ak koyun bağlamış. Sol yanına da o boyda bir direk diktirip, direğin başına da bir kara koyun bağlamış. Sol yanına Bozoklar oturmuşlar; sol yanına Üç - oklar... Kırk gün kırk gece toy tutup bayram ettikten sonra, Hanlar Hanı ağız dilden söz açıp:

"Ey benim oğullarım; kanatlarım, kollarım; ben çok yaşadım, çok gördüm; düşmanlarımı ağlatıp, dostlarımı güldürdüm ama, fani dünya kirve

kalmış ki... Gayri ömrüm günüm sayılı... Yaylamı, yurdumu sizlere emanet ediyorum kurursa sular kurusun soyumuz kurumasın; dünyalar durdukça dursun adımız..."

Dahasını demiye kalmamış, kaybolmuş ortadan Oğuz.

Bu ulular ulusu sır mı oldu, nur mu oldu? Onun orasını bilen yok. Benim bir bildiğim, gördüğüm varsa, Oğuz Hanın vasiyeti yerini almış. Dünyada ne sular, ne sular kurumuş Türk soyu kurumamış. Gel zaman, git zaman boy boy dal atıp, dal dal kol salmış; Bozoklardan Kınıklara, Üç - Oklardan Kayı-lara, derken o yayladan bu yaylaya geçmiş; bir ölüm, dirim gününde de Dumlupınardan içerek sonsuzluğun sırrına ermiş.

Gökten üç elma daha düştü. "Ne mutlu, Türküm" diyenin başına...

DESTAN YOLLU HALK HİKÂYELERİ

Destanlar, yazıdan önce tarihten doğmuştur. Destan yollu hikâyelerde, yazıdan sonra destanlardan doğmuştur. Yarı destan, yarı masal biçiminde, nazım ve nesir karışığı halk verimleridir.

Gerçekten, on üçüncü yüzyıldan başlayarak Anadoluya göçen Oğuz boyları, dedelerinin “akıncı ruhu” nu ve “millî destanları” nı da beraber getirmişlerdi. İşte bu akıncı ruhla düşman beylikleri üstüne akınlar yapmışlar ve eski geleneği sürdüren (ozanlar) da o millî destanları bu yeni kahramanlık olaylarıyla işleyerek mahallileştirmişlerdir.

(Dedem Korkut) hikâyeleri de böyle doğmuştur.

DEDEM KORKUT HİKÂYELERİ :

Dedem Korkut hikâyeleri, destan yollu halk hikâyelerinin en eski ve en güzel bir örneğidir. Dilden dile, telden tele geçerek halk arasına yayılmış; günün birinde de adı sanı bilinmeyen bir sanatçı tarafından kaleme alınmıştır; hem de büyük bir ustalıkla, bir üslûp güzelliği katılarak... Kuruluş ve dokunuşunda incelikler bir yana, o çağlarda bu kadar güzel bir nesir dili daha görülmuş değildir. Bize ismi değil, üslûbu yadigâr kalan o sanatçı, meğer ne güçlü sanatçı imiş... Şimdiye kadar iki nüshası ele geçmiştir. Biri Dresden’de, biri de Vatikan’da...

Bu “yazma” ların nerede, ne zaman kaleme alındığı kestirilemiyor. Ancak, bazı ip uçlarından (Ak-koyunlu) hükümetinin çökeğe ve Osman Oğulları kurulup kuvvetlenmeğe başladığı sıralarda (XV inci yüzyıl sonlarında, ya da, XVI ncı yüzyıl başlarında) yazılmış olması üzerinde duruluyor.

! Dedem Korkut kitabında bir ön sözle, on iki hikâyeye vardır. Önsözde, bu hikâyelerin ilk anlatıcısı olarak Dedekorkut’tan söz ediliyor. Gerek bu önsözden, gerek hikâyelerinden anlaşıldığına göre, Dedekorkut hem gerçekten yaşamış tarihî bir şahsiyet, hem de olayların akışında payı bulunan destan kahramanı bir ozan, her iki kişiliği birbirine karıştırıp kaynaşarak nur yüzlü bir insan halini almıştır. ! Bu ululardan ulu biri, tüm ozanların pirî Korkut ata... Bilgili mi dedin bilgili, görgülü mü dedin görgülü; dağa, taşta hükmü geçiyor, hele Oğuzların dar zamanlarında Hızır gibi yetişiyor. Sönen ocakları yeniden yakıp, düşen başları kaldırıyor...

Anlattığı hikâyelerde de eski Türklerin ahlâk ve seniyelerini, aile ve toplum hayatlarını, barışta ve savaşta örf ve âdetlerini canlandırıyor.

Dede Korkut hikâyelerini her bakımdan değerlendirmek, ana metinlerin beş yüz yıllık halk üslûbunu bugünün halk zevkiyle yumuşatarak, çocuklarımızın iyi bir dil ve duygu eğitiminden geçirilmesi gereğine inanıyoruz.

Bu inanışla, hazırladığımız Dede Korkut hikâyelerine bir örnek olarak” Salur Kazanın Oğlu” nu sunuyoruz:

SALUR KAZANIN OĞLU

Evvel zaman içinde, illerden Oğuz İlinde Salur Kazan derler, yol bilir, erkân bilir bir han varmış. Sonradan yetmeler gibi, öyle her aklına eseni yapmaz; akıntıya kapılıp gitmezmiş. “El elden üstündür.” deyip, gün görmüş, umur görmüş olanlara danışır; ille akça kocaların sözünden bir adım dışarı çıkmazmış.

Günlerden bir gün, yine ne niyete doğrulduysa, yerinden doğrulmuş; al al otağlar kurdurup, ipek ipek halılar döşetmiş; sonra kim var, kim yok, cümle Oğuz beylerini buyur ederek ağır layacağı gibi ağır layıp, danışacağını danışmış...

Velâkin Salur Kazan, sohbetin sonuna doğru, bir sağına bakmış, gülümsemiş; bir soluna bakmış, gülümsemiş; bir de başını karşıya çevirmez mi, gözleri dolu dolu olup ellerini dizlerine vurmuş...

Gözlerini babasının gözünden ayırmayan Uruzun garibine gitmiş bu; varıp önüne diz çökerek:

“Ağam Kazan, Han Kazan, demiş; ataya karşı ağız açmak benim ne haddime ama, sağma baktın güldün; soluna baktın, güldün; başını çevirince de beni gördün: Yüzüme baktın, yüzün karardı; gözüme baktın, gözün karardı; sonra, ellerini dizine vurdun, dizin karardı. A yoluna kurban olduğum baba, ne var ki bende, yoksa alnıma bir kara mı sürülmüş? Eğer öyle ise, kapına bulaşmasın; başımı alıp gideyim, yad ellere ellere... Dökeyim derdimi, boz bulanık sellere sellere...

Kazan Han göğüs geçirip:

“Bire oğul, demiş; bu kadar alıngan olma; güneşte kara var, sende yok. Elâlemin bildiğini senden ne diye saklayım: sağıma baktım, kardeşim Kara Güne’yi gördüm, göğsüm kabardı... Soluma baktım, dayım Uruz Koca’yı gördüm, göğsüm kabardı... İki-sinin de yiğitliği dillere destan olmuştur, kimin göğsü kabarmaz ki. Velâkin karşımda seni görünce, içime bir ince sızı düştü. Öyle ya, nazar değmesin, on beşini doldurup on altıya ayak bastın; hâlâ ağzından süt kokuyor; ne bir yay çektin, ne bir ok attın. Oysa ki, ölüm dediğin kaşla göz arasında. Bir gün gelir de düşüp ölürsem, tacımı, tahtımı sana verirler mi, kim bilir, kimlerin eline düşecek. Ha işte, o kara günleri düşündükçe sana bakıp bakıp ağlar gözlerim; acı da olsa, baba ağzından çıkıyor, acı gelmesin sözlerim.” deyip tathya bağlamak istemiş ama, doğrusu acıdan acı gelmiş oğluna:

“Han baba, demiş; ağırına gitmesin; ile, güne karşı beni, saya yağıyla yağladın, çakır dikeniyile dağladın ama, suçun büyüğü sende. Öyle ya, bir hüneri oğul mu atalardan öğrenir, atalar mı oğuldan? Ben senden ne gördüm ki, ne öğreneyim baba? Yay çekmesini mi, kılıç çalmasını mı? Daha ötesi öte dursun, dalıma bir şahin bile kondurmadın; hangi kuşu uçurayım, hangi başı göçüreyim. Bu günedek, beni anamın dizi dibinde unutup gitmeseydin, benim de bahadırılığım şan olurdu memlekete; baş kesecek bilek de var, kan dökecek yürek de var bende.”

Doğru söze ne denir. Kazan Han:

“Yerden göğe kadar hakkın var oğul; toprak, toprak olmuş ne çıkar, gününde ekilip, dikilmeyince... Ben ne ekim ki, ne biçeyim. Bunu, tartıp terazi-lemeden sana ağız açtığım, iman ettim; sende bu bilek; bu yürek olduktan geri, evvel Allah korktuğuma uğramam ama, seni o günlere yetiştirmek de benim boynuma düşer. İmdi, demir tavında iken döğülür... Yarından tezi yok, yedi günlük azağımızı alıp dağ, bayır aşalım seninle; ok attığım, yay çektiğim yerleri dolaşalım seninle; yay çeke çeke tüylenir; kılıç çala çala teleklenir; hele bir de kavga olur, kan olursa yok mu, büsbütün kartal olup kanatlanırsın.” deyip, oğlunun alından öpmüş, Uruz da babasının ol mübarek ellerinden...

Tan yeri ağarıp şafak sökende Salur Kazan yerinden doğrulmuş; Konur atını çektirip silâhlı, pusatlı üç yüz atlı ayırmış; Uruz da, kır atına atlayıp kırk yiğidini alarak babasının peşine takılmış; böylece kara dağlar üzerine doğru yola dizilmişler. Az gitmişler, uz gitmişler; av avlayıp, kuş kuşlayarak dere, tepe düz gitmişler; derken sınır boyunda çayırılık, çimenlik bir yere varıp çadırlarını kurmuşlar.

Yiğitler, burada yiyip içmede, konup göçmede olsun, Uruz da hüner üstüne hüner görüyor, öğüt alıyormuş.

Günlerden bir gün, yine baba oğul dereden, tepeden konuşurken söz döne dolaşa varıp dostluğa düşmanlığa dayanmış. Uruz daha o kadar aktan, karadan anlamadığı için:

“Dost düşman dediğin de kim oluyor baba?” diye sormuş. Salur Kazan da:

“Hay aklınla yaşayasın oğul. Öyle şeyler soruyorsun ki, kılı kırk yarmak gibi bir şey... Ben o kadar ince eğirip, sık dokuyamam; dokusa dokusa Dede Korkut dokur bunu; soracaksan ona sor inceden inceye... Ama, üstünkörü bir söz istersen, dost, dost dediklerimiz birbirinin yoluna başını koyanlar; düşman, düşman dediklerimiz de, birbirinin başını yiyenlerdir... Yaylada olsun, yabanda olsun, sen ne yap, yap; dost kazanmaya bak; düşmanı anan da doğurur; yanımız, yöremiz onlarla dolu... Kimi saman altından su yürütür; kimi yalan komaz öğütür, ama dost yüzünden, düşman gözünden belli olur. Önceden önce dostunu düşmanını tanı. Dostunla dost ol ama, düşmanına post olma. İlle, ne el bağından bir dilim yaprak kopar, ne de bir avuç toprak ver kendi dağından... Dünya bu, ya sen tadına alışırın, ya da o. O zaman ne sen elini tutabilirsin, ne o dilini. Gayrı, bir kör doğuşüdür gider; sen talaya talaya, onun bağı kurutursun; o da yalaya yalaya, senin dağını aşındırır. İyisi mi, ne baş kaldır, ne de boyun bük dünyada...

Bir var ki, karınca isen de, fil gibi görün; dere isen de, Nil gibi görün; düşman, bükemediği eli öper oğul. Bu, böyle iken, yine de gözlerini kan bürüyüp üstüne yürüyenler olursa yok mu; gayri iki, bir deme; kalkan ol, karşılarına dur; kılıç ol, göğüslerine saplan; onlar senin kanına girmeden, sen onlarınkine gir.”

Uruz'un garibine gitmiş bu:

"İyi ama baba, demiş; kan gütmezler, kan dâvası açmazlar mı sonra?"

Salur Kazan, mânalı mânauı gülmüş:

"İlâhi oğul, demiş; eskiden hak deyince, akan sular dururmuş ya, dünyanın gidişi değişti; şimdi gücü yeten yetene... Savaş demişler buna, kör düğüm mü dedin, kör düğüm bu gün; yasası yok, yaşağı yok; türesi yok, tövbesi yok; birinin bir tüyüne dokunsan sorulur da, bin düşmanın kanına girsen, yine sorulmaz; sorulsa, sorulsa bu, yarın hak divanında sorular ama, Allah da üstümüzde şahit; yaylamıza, yurdumuza göz dikmeseler, kim onlara gözünün üstünde kaşınız var der."

Bu hoş beşten sonra, Uruz, babasının yanından ayrılp kırk yiğidinin başına dönmüş, velâkin aradan bir mendil kuruyuncaya kadar bir zaman ya geçmiş, ya geçmemiş, duman duman olmuş dağların başı.

Kimi, "Geyik sürüsüdür." demiş; kimi, "Kâfir sürüsü." Salur Kazan rüzgârın nereden estiğini anlamış:

"Geyik olsa, bir iki bölük olurdu; bakın bir şu toza, dumana; bölük bölük, on altı yerden kalkıyor; on altı bin kâfir eder bu." demiş; doğrusu da Kazan'ın kestirdiği gibi imiş. Meğer, kâfirin gözcüleri kaleden kaleye haber uçurmuşlar:

"Salur Kazan yok mu, hani şu itimizi bile havlatmayan Alpler başı. Ava çıkmış oğluyla, uşağıyla ve bir avuç koçalıyla... Gündüzleri dağı, taşı kırıp geçiriyor; geceleri de yiyip, içip kendilerinden geçiyorlar. Fırsat, bu fırsattır; defterlerini dürelim şunların." diye.

Bu haber de, döne dolaşa Tekür dedikleri kâfir beyinin kulağına gitmiş; gayri durur mu? On altı bin kara donluyu birden bindirip, Kazan'ın üstüne yürümüş. İşte tozu dumana katan bunlarmış.

Ömründe görmediğini görünce Uruz, babasının yayını boylamış:

"Ağam Kazan, demiş; şu deniz gibi kararıp gelen nedir? Hele bu deniz ortasında güneş gibi, ıslıl ıslıl, yıldız gibi pırlıl pırlıl yanıp sönmeler de ne oluyor?"

Salur Kazan gülmüş:

"Bu deniz gibi kararıp gelen, kara donlu kâfirdir oğul; gün gibi ışıldayan, başlarındaki taçtır, tulgadır oğul; yıldız gibi pırıldayan da, ellerindeki kılıçtır, mızraktır oğul. Bu fırsat yoksulu, eceline susamış olacak, baskına geliyor ama, geleceği varsa, göreceği de var. Durup dururken kavga benim de gözümde tütmeye başladı. Kanlı gömlek, koç yiğite ün olur. Alimallah dal kılıç dalacağım ya üstlerine, kötü yerde ayağıma köstek oldun yoksa." demiş. Bu söz Uruz'un kanına dokunmuş; almış kopuzunu, bakalım ne söylemiş:

Beri gel hey, ağam Kazan beri gel;
 Neye ayağına köstek olayım,
 Dayan dal oğluna, destek olayım.
 Yağız atlar besledim,
     Meydan meydan diye...
 Kırk yiğide seslendim,
     Kurban kurban diye...

Dediğim gün bu gün, meydan bu meydan.
 Gayri kan tütüyor, gözlerimde kan.
 İzin ver düşmana varalım baba;
 Kırkımız kırk yandan kiralım baba.

deyip kesince, babası dahi ağız, dilden söz açıp söylemiş; bakalım o ne söylemiş:

“Oğul; evimin direği, gözümün bebeği oğul. Gayri inandım, iman ettim; bu bilek, bu yürek sende iken, evvel Allah, Oğuz’un arkası yere gelmez, gelmez ama bu kâfir bildiğin kâfir değil. Düzenbaz mı dedin, düzenbaz... Öyle meydana çıkıp da döne döne döğüşmez. Kovalarsın, kaçır... Yetişirsin kanat açır... Gece oldu mu, karanlığa bürünüp gelir. Böylesi yarasaların dolabını görüp öğrenmeden, başını meydana korsan, gafil avlanırsın oğul. İyisi mi, gelen düşman benimdir, bana bırak; onların hakından ben gelirim ancak Hele sen kırk yiğitini alıp şu tepeyi tut. Nasıl vuruşup, nasıl tokuştüğümü bir gör; olabilirsen, bize de pusu ol; bir gün olur, senin başına da gelir bu.”

Velâkin kavga, insanın burnunda tütmeğe görsün. Uruz, daha bir nice yalvarıp yakarmış:

“Babalar, koç kurban etmek için oğul evlât kazanır, oğul dediğin de, böyle günde kılıç kuşanır, babasının yoluna...” diye ama, bir söz, baba ağzından bir kere çıkar; gayri Uruz, bu sözün önüne geçebilir mi? Kırk yiğidini almış; dediği tepeye çıkıp süngüsünü dikmiş...

Kazan Han da iki rekât namaz kılıp ellerini Allaha açmış ve sonra bir avuç yiğidini çekip yürümüş ama, böyle yiğitleri doğuramaz her ana.

Sere serpe varıp düşman üstüne, ölümü karışlamışlar meydan içinde... Gayri öyle bir savaş başlamış ki, nasıl diyeyim, görmeli imiş bir. Oklar uçup gitmiş, şahinler gibi; kılıçlar oynayıp durmuş, ceylanlar gibi; hele koç yiğitlerin Allah Allah çağırışı. İnim inim inletmiş, yeri, göğü, arşı... Kim duyar da aşka gelmez. Kazan oğlu Uruz, kendi yüreğinin dar kabuğuna sığmaz olmuş; yiğitlerine dönüp:

“Hey kırk eşim, kırk kardeşim; kurban olsun size başım; gördünüz mü ağam Kazan’ı Kazan’ın yanında Deli Ozan’ı; kelle kucakta nasıl döğüşüyorlar. Doğrusu ben kendimi tutamıyorum... Yüreğinden atan varsa, benimle gelsin; deli poyraz olup eselim; kâfirin bir kolunu da biz keselim.” deyip, atını dört nala kaldırmış, tepeden aşağı; yiğit olur Oğuzların oğlu, uşağı... Muhanetler gibi kara taş ardına saklanır mı biri. Kırk atlı, kırkı da kanatlı; kara kaz sürüsüne dalan kartal gibi dalmışlar düşmanın bir koluna...

Kâfir neye uğradığı bilememiş. Yağmurdan kaçarken doluya tutulmuş gibi bölük bölük bölünmüş, serin serin serilmişler yere... Velâkin, körün taşı kabilinden, bir ok da Uruz’un atını yıkmasın mı. Bini birden çullanmışlar üstüne... Kırk yiğidin kırkı da atından atlayıp başlarını, bu yiğit başının yoluna koymuş; diş dişe, tırnak tırnağa gelmişler ama, akibet, şehitlik bâdesin içip dünyalarından geçmişler... Gayri, Uruz’a anam, babam dedirirler mi. Ak ellerini bağlamışlar arkasından, düğüm, düğüm... Ak boynuna da kıl urgan takmışlar, boğum boğum... Ve sonra dağda, taşta; yağmurda yaşta

sürüye sürüye alıp götürmüşler, kurbanlık kuzu gibi...

Neler geldi, neler geçti felekten. Bildiği, ettiği yok ya Kazan'ın; düşmanının sol kanadını kılıçtan geçirip de, sağına çevirince, bakmış ki, kâfirin yerinde yellere esiyor. Gayri, peşlerine düşecek değil ya, karşiki dağın yolunu tutmuş, "Oğulcuğumun gözü yolda, gönlü gümanda kalmasın." diye ama, uğradığı umduğuna uymamış. Görmüş ki ne in var, ne cin var; dağın, taşın da dili yok ki anlatsın. Salur Kazan, kendi kendine ölçüp biçmiş ama, ucu ucuna getiremeyince yanındakilere dönüp:

"Bire yiğitler; bizim koçlara ne oldu dersiniz?" diye sormuş, onların da ağzını bıçak açmamış ya, içlerinden deli dolu biri:

"Bire Han, demiş; daha yaşları ne, başları ne... Kırkı da bilekli, telekli ama, birbirinden kuş yürekli; kavgaya, kana dayanırlar mı. Onları bulsak bulsak, analarının dizi dibinde buluruz ancak..."

Bu söz, öyle bir dokunmuş, öyle bir dokunmuş ki, Salur Kazan'a, alimallah dağlar gibi gürlemiş:

"Ne diyorsun Deli Ozan, ne diyorsun. Yaşın, başın sözü mü olur bu meydanda; mert dayanır, nâmert kaçır... Benim oğlum, benim oğlum, benim alnıma böyle kara sürüp de varıp anasının eteğinin altına saklandıysa, gayri oğul demem, kul demem ona... Şu yılan dişli hançerimle dilim dilim diler de, her parçasını bir yol ağzına atarım; gelip geçen görsün, alacağı ibreti alsın diye."

Daha durulur mu, atlarının başını çevirmişler, yaylaya, yurda doğru... Bunlar dolu dizgin dönmede olsun, gelin biz haberi öteki yüzden verelim:

Uruz'un anası Burla Hatun - Olup bitenlerden haberi yok ya - o gün:

"Darısı koç yiğitlerin başına. Bu av, oğlumun ilk avı... Daha başka gününü, mürvetini de göstereyim Allah." deyip Oğuz beylerini ağırlanacağı gibi ağırlamayı kurmuş. Koyunun, kuzunun da lâfı mı olur; attan aygır, deveden buğra kestirip tepsiler, siniler donatmış; yolu, töresi de bu değil mi? Yedi gün, yedi gece yorulup da her eksiğini bitirdikten sonra, samur kürkünü giyinip yollarını gözlemeğe başlamış. Sular kararırken, anlar da çıkıp gelmişler, gelmişler ama, gelenler beklediğine değmemiş. Hiç birinde ne bir selâm, ne bir kelâm... Dilleri, dişleri kilitlenmiş sanki.

Boyu uzun Burla Hatun, buna bir mana verememiş ama, oğlu gözüne ilişmeyince, bir korku dalına konmuş ve başlamış bir deyip iki dökmeğe:

Beri gel hey, Salur Kazan beri gel,
Beri gel hey, esip tozan beri gel,
Gel, başımın bahtı gel.
Gel, gönlümün tahtı gel.

İki gittin, bir dönüyorsun,
Bir yanıp, bir sönüyorsun.
Hani oğulcuğum, Uruz'um hani?

Kurda kuşa mı yedirdin?
Yolda, belde mi yitirdin?
Hani tomurcuğum, ak kuzum hani?

Kayalardan uçurdunsa,
Külünk olup yıkayım mı?

Kanlı sudan göçürdünse,
 Irmak olup akayım mı?
 Yad ellere düşürdünse,
 Ateş olup yakayım mı?
 Bir haber ver aman bana.
 Kara başım kurban sana.

Burla Hatun, yedi defa deyip kesmiş; velâkin yedisinde de taştan ses çıkmış, Salur Kazan'dan çıkmamış. O zaman, yüreğine bir ateş düşüp "Oğul, Oğul." diye oğlunu çağırmaya başlamış:

Hep gidenler döndü geldi,
 Gidip de dönmeyen oğul.
 Umutlarım söndü geldi
 Bağırmda sönmeyen oğul.
 Ne şahin var, ne kuş var,
 Elbet bunda bir iş var...
 Gözümün çırası sensin,
 Sensiz dünyam zindan olur.
 Şu gönlümün gülü sensin,
 Sensiz dağlar viran olur.
 Vay nerdesin, nerde vay.
 Vay deyin bu derde vay.

Deyip de, saçını, başını yolmaya başlayınca hatuncuk, Oğuz beyleri Salur Kazan'ın yüzüne bakmışlar; "Yanlı ş dala taş atmışız." Gayri, hangi bir derdine yansın; oğlunun günahına girdiğine mi, arayıp da bulmadan döndüğüne mi, yoksa anasının taşlar alıp döğündüğüne mi?

Hemen varıp Han kızının ellerine sarılarak:

"Hey alınımın yazısı, gönlümün sızısı demiş;
 ne diye kendini tüketiyorsun. Oğlunun başına bir

iş gelseydi, gelir senden sorar mıydım? Ben döndü sanmıştım onu, dönmemiş meğer; kim bilir, dağdan dağa hangi ceylanın peşinde şimdi... Bir yedi gün daha mühlet ver bana... Yerde ise çıkarayım; gökte ise, indireyim. Bulursam, bulurum; bulamazsam, kadere vururum... Ne yapalım, Allah verdi, Allah aldı, deyip bağrına taş basar, ben de seninle yas tutarım; Tanrı, o kara günü göstermesin yoksa.”

Bu söz üstüne Burla Hatun Salur Kazan’a dönüp:

“A Han babamın güveyisi, demiş; benim bu ahü zarımı çok görme; yedi yılda bir buldum onu... Bu yaşa getirinceye kadar da nasıl eleyip, beklediğimi bir Allah bilir. O bir yavru kuştı, dalıma konmuştu. Gece demez, şakıyıp öterdi. Sesinin baharından yaylalar uyanır, yarınlar tomurcuklanırdı içimde...”

Neyleyim ki, dalım kırıldı geldi; kuş gitti gelmedi. Ben kendimi yiyip tüketmeyim de kimler tüketsin. Yedi gün mühlet veririm, veririm ama, bir taş üstünde dinlemeden, çevreni çıkarıp da terini kurulamadan, yorgun argın düşersen yollara, belki o zaman avda olduğuna inanırım da, yüreğime su serpilir.”

Gayri bağlasalar durur mu Kazan. “Allah” deyip atlamış atına ve geldiği yolu tutup gitmiş ama, el altından da Oğuz Beylerine el etmiş ve sonra, derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi geçerek varacağı yere varmış, bakmış ki, ne baksın. Kırk yiğidin kırkı da al kanlar içinde yatıyor; kırkının da gözlerinden buram buram güller tütüyor, murat gülleri. Yeşil muradına eren bu cennet kuşlarını

kim görür de imrenmez; kim görür de yüreğinden kan gitmez.

Salur Kazan, kırk yerinden vurulmuş gibi yere yığılmış atından... Neden sonra, kendini toplayıp da bir bir alınlarından öperken, görmüş ki, kendi yiğidi bunların arasında yok. Göz kulak kesilip sağ, solu taramış ama, bir altın kamçısını bulmuş Uruz'un, bir de bir okla vurulmuş atını...

"Benim de içime böyle doğmuştu. Demek benden bana gelen ses, Hakkın sesi imiş; gayri lâmu cimi yok; Uruz'um ak kuzum, kâfir eline düşmüş; esir düşeceğine, tek şehit düşeydi; kimbilir, neler çekiyor şimdi?" deyip sürmüş atını Kâfir dağına.

Salur Kazan'ın hakkı var; Allah düşmanına aman vermesin. Hani Uruz'un boynuna ip geçirilmişlerdi ya, ne ahına bakmışlar, ne vahına... Sürüye sürüye "Kanlı Kapı" derler, kanlı bir yere götürmüşler ve bir kepeneğe sarıp bir eşiğin dibine yatırmışlar ki, giren bassın, çıkan bassın; bir nefeste canı çıkacağına, ezile ezile, üzüle üzüle geberip gitsin diye. Ama niye kaadir değil Yaradan; Salur Kazan, Han Kazan, toz, duman içinde görünmez mi yamaçtan. Yarım dinli kâfir, ne yapacağını şaşır-mış. Kimi saklanacak bir yer aramış; kimi atına eğer aramış; kimi kılıcını takmış beline; kimi, mızrağını almış eline; bir ana baba gününe dönmüş ortalık...

Ölümü, Kâbe yolu gibi gözliyenler, gözünü sakınır mı daldan, budaktan; sözünü sakınır mı süngü, mızraktan. Uruz, yattığı yerden seslenmiş:

"Bire kâfir, bu ne, bu telaşınız?" diye... Canı burnuna gelmiş biri de:

“Ne olacak Kurt oğlu Kurt; baban gelmiş, meydan okuyor senin için... Akacak kan damarda durmaz derler, ölümüne susamış olacak.” deyip de, ona nasıl bir tuzak kurduklarını sayıp dökünce, Uruz’un yetmiş iki bin damarı birden sızlamış. Bir ah çekip de derinden:

“Aman bire kâfir aman.

Tanrının birliğine yoktur güven.

Kıyacaksanız bana kıyın, ona kıymayın. Oğuz ilinin koç yiğidi o. Yaylâmızın servi söğüdü o. Yorgunu, yoksulu onun gölgesinde dinleniyor. İlle gözünü kan bürüdü ise, mızrak alıp üstüne yürüyün ama, tuzak kurmayın yoluna; bir gün olur, ayağınıza dalaşır bu.” deyince, kâfirler birbirinin yüzüne bakmışlar; sonra Uruz’un gözünü açmışlar ki, gidip dünya gözüyle babasını görsün; başına gelecekleri de sayıp döksün diye...

Uruz, sürüne sürüne, zincirlerini sürüye sürüye varıp babasının eline ayağına düşmüş:

“Aman baba, Han baba; ecel mi çekip getirdi seni; ne diye başını koltuğuna alıp da geldin buraya? Düşman değil, bin bir değil... Ne kol dayanır buna, ne kanat... Ne kalkan dayanır buna, ne at... Üstelik de, onlar gibi tuzağın yok, ağın yok; vurulursan, yaslanacak dağın yok... İyisi mi, bana olmuş olanlar, bari sana olmasın. Veren Allah bir evlât daha verir ama, senin gibi bir Han, bir daha bu dünyaya gelmez. Anam ağlıya ağlıya gözden olursa, yarın Hak divanına ne yüzle çıkarsın; Yaradan hakkı için vaz geç de, eve dön baba. Evimiz, ocağımız sönmessin; ayımız, günümüz dönmesin.

Allahtan ümit kesilmez, gün doğmadan neler doğar. Bu dünyada içecek suyum varsa, bir gün olur kurtulurum elbet; bir ay demeyin, bekleyin beni.. İki ay demeyin, bekleyin beni.. Üç ay demeyin, bekleyin beni. Yine de çıkıp, yine de çıkıp gelmezsem, gayri kavuşmamız mahşere kaldı demek. Oğul oğul diye ağlayın o zaman... Gök giyinip, kara bağlayın o zaman... Kırk gün, kırk gece yasım tutulsun; aygır atım kesilip aşım tutulsun. Demeğe dilim varmıyor ama, yavuklum da gayri yolumu beklemesin; arasın, tarasın, gönülcüğü kimi isterse, ona varsın; ben ermedim, bari o ersin murada..." deyip kesmiş ama, sözler babasının yüreğine ok gibi saplanmış; büsbütün deli, divaneye dönüp başlamış söylemeye, bakalım ne söylemiş, Salur Kazan:

Şu kâfir eline düştün düşeli
Oğul, kara bağrım demir taş oldu.
Anan, bacın dersən del'oldu deli.
Yavuklun da gözden akan yaş oldu.

Ağlıya ağlıya sorarsa anan,
Elleri ardında bağlı deyim mi?
Beni karşılar da sorarsa Sunan,
Boynunda kıl urgan bağlı deyim mi?

Varıp bunu böyle söyler, edersem,
Dereler kan ağlar, sel beni kınar,
Seni şunda bırakır da gidersem,
Yüzüm kara çıkar, el beni kınar.

Şu dağların saçı, başı ağarsa,
 Bir daha gül açar, bülbül öter mi?
 Karayel eser de, yağmur yağarsa,
 Acep çıra yanar, ocak tüter mi?

Kal'am sensin oğul, arkam sensin
 Ne kanat isterim gayri ne bir kul
 Seninle başladı, seninle bitsin
 Ömrüm, günüm; varım, yoğum; tek oğul.

Deyip kestikten sonra, Uruz'un boynuna sarılarak:

"Ahdettim, yemin ettim; ya seni kâfir elinden alacağım; ya da uğrunda öleceğim; gel yoluma taş koma oğul." demiş; akıp giden temiz sudan aptest alıp, ak alınını yere koymuş ve ellerini Allaha açarak adı güzel Muhammed'i anmış... Sonra atlamış atna. Hey gidi aslan hey. Kara bulut gibi ağmış kâfir üstüne; ak yıldırım gibi yağmış kâfir üstüne... Vurmuş, devirmiş... Kırmış, geçirmiş ama, Bismillâh, kör bir kılıç da, göz kapağını sıyrıp geçmiş; kan revan içinde kalmış gözleri... Kul daralmayınca, Hızır yetişmez derler; bir de nerde var, nerde yok, Bula Hatun kırk ince belli kızla gelip yetmesin mi.

"Yaralısın Kazan, yaralı; sen gözünü sarıp sağla; ben Kâfiri vurup dağlayım." deyip, dal kılıç dalmış düşmana, melek kanatlı kırk kızla beraber... Bir vuruşta Kara Tuganın başını düşürmüş; gayri kılıcının önünde kim durabilir. Baş gelmiş, başa çalmış; taş gelmiş, taşa çalmış kılıcını... Derken, Oğuz Beyleri de bir bir sökün etmiş... Önce, kara taşı kül-ufak eden kara Güne gelmiş:

“Çal kılıcını ağam Kazan, ben geldim.” demiş; çalmış kılıcını... Ardından, gözünü daldan, budaktan sakınmayan Deli Dünder gelmiş:

“Çal kılıcını ağam Kazan, ben geldim.” demiş çalmış kılıcını...

Onun ardından da, demir bilekli, demir yürekli Bamsı Beyrek gelmiş:

“Çal kılıcını ağam Kazan, ben geldim.” demiş çalmış kılıcını...

Daha kimler gelmemiş ki hey. Dağda, belde; yaylada, elde kim var, kim yok; cümlesi akın etmiş; düğün, bayram gibi...

Gayri, öyle bir savaş olmuş, öyle bir savaş olmuş ki, kuş kanadı kalem olsa, ne defter edilip yazılır; ne destan edilip dizilir: Kılıç şakırtısından, kalkan sesinden bulutlar parçalanmış, şimşekler tutuşmuş. Dağlar oylum oylum yanıp kül olmuş; kanlar oluk oluk akıp göl olmuş; velhasıl; kanlı kapı, bir kanlı cehennem dönmüş... Bu cehennemden hangi kâfir başını kurtarabilir ki, Tekür kurtarsın; onun da başını Salur Kazan'ın kılıcı arayıp bulmuş...

Ancak düşman - kolu, kanadı kırılıp da - aman dileyip imana gelince, kılıçlar kanına girmiş; yer, gök yerine gelmiş...

İşte o zaman, Burla Hatun üzengisiz atlamış atından; ak topuklarını döğen zincirlerini söküp, bağrına basmış oğlunu... Salur Kazan da gelip alından öperek Uruz'un:

“Hey oğul, demiş; evvel Allah, Oğuzların fendi, kâfirleri yendi. Gayri ne gördüm ki, ne öğreneyim deme; feleğin öyle bir çemberinden geçtin ki, bir

daha bir dolaba düşmezsün. Tanrı, seni bize bağışladı ya, ben de yerimi, yurdumu sana bağışlıyorum; yiğit arkan yere gelmesin, dünya ve ahret yüzün ak olsun oğul...”

Bundan sonra akıncılar yeri, göğü inleterek Akça Dağ önüne gelip konmuşlar; yedi gün, yedi gece düğün, bayram etmişler. Kazan Han, o günün yüzü suyu hürmetine kullar, cariyeler azatemiş; daha da kim ne istemişse... At isteyene at, deve isteyene deve vermiş; dağ isteyene dağ, dere isteyene dere vermiş; onların yüzü gülünce, kendilerinin de gözü, gönüğü açılmış; güler yüz, tatlı dil ile günlerini gün edip, demlerini, devranlarını sürmüşler...

Dede Korkut da gelip boy boylamış; soy soylamış, bir Oğuzname daha dizip koştuktan sonra:

“Hani şimdi o erenler; dünya benim deyenler. Gelimli, gidimli dünya; son ucu ölümlü dünya, kime kalmış ki, onlara kalsın.” deyip, Hanlar Hanına beş kelime dua kılmış:

“Hanım hey; karşı yatan Kara Dağın yıkılmasın... Gölgelece ağaçların kesilmesin... Kan gibi akan güzel suyun kurumasın... İlle Allah, namerde muhtaç edip muhanete avuç açtırmamasın; cümlemizin günahını da derlesin, toplansın, adı güzel Muhammed’e bağışlasın. Âmin diyelim; âmin diyenleri, Allah son nefeste imandan ayırmasın...”

HALK HİKÂYELERİ

Halk Hikâyeleri; Hikâyelerin Çeşitleri, Pîr Dolusu, Kuruluş ve Dokunuşları, Eğitici Değeri, Hikâye Gelenegi, Halk Hikâyelerinden Örnekler: Kerem ile Aslı'dan, Âşık Garip'ten, Koç Köroğlu'ndan; Dertli Kavaldan:

HALK HİKÂYELERİ

Halk hikâyeleri; Dedekorkut gibi destan yollu hikâyelerden sonra doğmuş; zamana, çevreye göre gelişerek sözlü bir gelenek halinde sürüp gitmiştir.

Destan tipi hikâyelerde akıncı bir ruh, halk hikâyelerinde sosyal bir karakter vardır. Öncekiler dıştaki çarpışmaların, sonrakiler de içteki çatışmaların hikâyesidir denilebilir. Gerçekten, bunların temelinde aile ve toplum yaşantısına ait bir takım sorunlar, zıddiyetler yatmaktadır.

Halk hikâyelerimizin ilk kaynaklarına kadar inecek değiliz. Bunu folklor tarihimize bırakıyoruz. Bize göre, asıl vatanı Anadoludur. XVI ncı yüzyıldan bu yana, bunların yüzlercesi yaratılmıştır, halkın birleşik duygu ve düşünce gücüyle... Başka yerlerden kopup gelenler, iki elin on parmağı kadar bile değil. Üstelik, geldikleri gibi de kalmamış bunlar. Geçtikleri çağların, yayıldıkları çevrelerin havasını, suyunu alarak, gelenek ve göreneklerine uyarak değişmiş, gelişmiş; Anadolunun kalbi, Anadolunun dili olmuştur.

HALK HİKÂYELERİNİN ÇEŞİTLERİ :

Türk halkı bu irili, ufaklı halk hikâyelerini (Koca Hikâye) ve (Kara Hikâye) diye ikiye ayırıyor.

Koca hikâye dedikleri, bütün şiirleri kendi hayat çerçevelerine yerleştirilerek anlatılan klâsik halk hikâyeleri: Köroğlu, Kerem ile Aslı, Âşık Garip'le Şah Sanem gibi.

Kara hikâye dedikleri de bir iki deyiş veya destanın mihveri etrafında dönen küçük hikâyeler: Kara Koyun, Boşbeşik, Genç Osman gibi.

Bir de bir ip ucundan yararlanarak bir hikâye içinde anlatılan ufak, tefek hikâyeler vardır. Halkımız bunlara da (Karavelli) diyor. Bu hikâye içindeki hikâyelere daha çok Yanık Kerem'le Âşık Garip'te rastlıyoruz.

Halk görüşüne göre, ister koca hikâye olsun, ister kara hikâye... Bunlar konuları bakımından üç kola ayrılabilir:

1) Konusunu bir yerde geçen yürekler acısı bir vak'adan alan (Gerçek Hikâyeler).

2) Özünü babayiğitlik maceralarından alan (Kahramanlık hikâyeleri).

3) Mayasını halk şairlerinin hayatından alan (Âşık hikâyeleri)...

Sırasıyla Dertli Kaval, Köroğlu, Kerem ile Aslı... Bu üç katagorinin en tipik örnekleridir.

Dertli kaval, Yozgat'ta geçen bir vakaya dayandığı için realist romanlara doğru atılmış ileri bir adım sayılabilir.

Köroğlu hikâyeleri de Kerem ile Aslı da daha çok gerçeğe dayanmakla beraber (olağan üstü) olaylara da arka plânda yer verilmiştir.

Bu "Olağan üstü" lerin başında pîr dolusu (aşk bâdesi) gelir. Bu, bir çok halk hikâyelerinin temel direği olduğu için bir, iki kalem dokunmak istiyoruz:

PİR DOLUSU :

Hayatları hikâye halinde anlatılan halk şairleri, öteki âşıklar gibi, ne bir ustanın sazı önünde diz çökmüş, ne de bir dergâhın eşğine yüz sürmüştür. Eski halk inanışlarına göre rüyalarında Pîr Dolusu, aşk bâdesi içerek birer (Hak Âşığı) olarak uyanmışlardır. Evet, insan bir gaflet uykusuna dalmaya görsün! Hele pınar başları hiç de tekin değildir. Nerede var, nerede yok; yeşil giymiş, yeşil başlı bir pîr gelip baş ucuna dikilir: “Uyan gaflet uykusundan uyan gafil! Sen kendini yitirmiş de, bulamıyorsun, yoksa sende olan kimde var; başın senin bir kuş kafesi; sesin dersin, Davud’un sesi; on parmağından da bal mı dedin, bal akıyor; amma aşk olmayınca meşk olmaz. Şu sunduğum şerbete pîr dolusu, aşk bâdesi derler; al oğlum al bunu; seni, beni yaratanın aşkına iç” der. Bu âvare de: “Seni, beni yaratanın aşkına!” diyip içer.

Yeşil başlı pîr, yeşil bir kâse daha sunar: “Al oğlum; bunu da üçler, yediler, kırklar aşkına iç” der. Bunu da alır; “Üçler, Yediler, Kırklar aşkına!” diyip içer.

Derken Pîr, üçüncü doluyu sunarken “Kudret gülü” dedikleri kolunu kaldırmaz mı... O gafilin gözüne bir elinde gül, bir elinde bâde öyle bir perizade görünür ki, gülden gönüllü, bâdeden tatlı; kaşları kalem karası, gözleri âhu yazması, boyu servi dalı gibi; doğan aya, ya sen doğ, ya ben diyor... Ta öylesine bir güzel... Birbirine “sen hangi yaylanın gülü, hangi gülün bülbülüsün?” demiye kalmaz. Koca Pîr:

“Hey Allahın sevgili kulları; yazan Allah sizî birbirinize yazmış; bade-i aşkı içip ikiniz bir can olun... Güller solup, gönüller perişan olmadan birbirinizi arayıp bulun!” deyince, ikisi birbirinin elinden içip dünyalarından geçerler amma neden sonra uyanıp bakar ki, gafil ne baksın! Ne o Pîr var; ne o peri... Ancak, üç yüz altmış altı damarına bir od düşmüş, öyle bir yanış yanıyor ki, deme gitsin. Hemen pınara seğirtir amma, nafile... Buna “ateş-i aşk” demişler; artar eksilmez. Bunlar ferahlasa ferahlasa, ancak yüreklerini boşaltmakla ferahlayabilir ve işte o zaman cankurtarana sarılır gibi saza sarılır; gayrı ne bir usta önüne diz çökmek ister, ne yedi yıl ekmek:

“Hey Allahım, benim elimde ne var! Söylemek benden, söyletmek senden!” deyip de saza bir “dın!” dedi mi, bitti; değil demelerini, deyişlerini bir konuşma kolaylığı ile çalıp söylemek; kâh eser yellere gibi, kâh çağlar sular gibi... “Hak Âşığı” derler bunlara; Âşık Garip gibi. Âşık Kerem gibi. Biri Resul, biri Mirza. İkisi de “hâb-ı gaflet” de Pîr dolusu içmiş; biri Garip olup uyanmış; biri Kerem olup yanmış.

Bugün bu eski inanışa inanmıyanlar bulunabilir. Fakat en inanılmayacak şeylerin de, inanılır bir tarafı vardır. Öyle ya, insan hangi hülya ile yatarsa; çok kere o rüya ile uyanmaz mı?

KURULUŞ VE DOKUNUŞLARI :

Halk hikâyeleri ne kupkuru bir tarih, ne de bir hal tercümesidir. Gerçek yaşantılara dayan-

makla beraber hayal ve fantazi kabilinden “katma unsur” ların da rolü vardır bunlarda. Çünkü, hikâyeciler âşıkların, kahramanların hayatından aldıkları olayları olduğu gibi anlatmazlar... Bunları halk arasında yaşayan menkibelerinden ve daha çok kendi hayallerinden kattıkları şeylerle karıştırarak - işleyecekleri temaya yakışır - bir hikâyeye konusu haline getirirler. Bu konunun en uygun düşen yerlerine de yine onların şiirlerinden seçerek, daha da gerekirse, başka koşmalar, mâniler de serpiştirerek canlı bir dil ve temsilî bir eda ile anlatırlar.

Halk hikâyelerinin bünyesine giren bu katma unsurlar hikâyeciden hikâyeciye değişir. Gerçekten, bu hikâyeler musannif dediğimiz ilk müellifinin dilinden, telinden çıktığı gibi kalmaz. Her anlatan bunlara kendini de katar. Asıl konuyu değiştirmekle beraber millî gelenek ve göreneklerimizin yeni yeni unsurlar karıştırırlar. Bu yüzden her hikâyenin bir müellifi değil, sayısız müellifleri vardır ve büyük bir folklorcumuzun dediği gibi, “her anlatan yeni bir müelliftir. Hatta her hikâyenin her anlatılışında yeni bir telif hâdisesi vuku bulmaktadır.” Fakat bu türlü ferdî şahsiyetler birbiri içinde eriyerek birbirini tamamladıkları içindir ki, halk hikâyeleri gene bir milletin birleşik yaratıcılığı ile meydana gelen birer folklor verimi sayılmaktadır.

Bu sözlü verimlere bir nokta, bir harf katmadan anlatanlara usta malı satan “kara güreşçiler” göziyle bakıldığı gibi, yazıya geçen şekillerine de pek itibar edilmezdi. Çünkü bunlar yazıya geçerken tabîi çerçevelerindeki niteliklerinden, ruh ve bünye-

lerindeki özelliklerinden kaybettikleri gibi, üstelik, dil ve üslûp güzellikleri de zedelenmiş olduğu için ne dillerinde o imajlı, imalı halk dilinden bir tad, ne de hikâyecilerin işleye işleye geliştirdikleri o sihirli, seçilmiş hikâyeye üslûbundan bir kanat kalmıştır.

Ancak, suç bunların yazıya geçirilmesinde değil, bu işin sözlü gelenekteki ağız tadıyla yapılmayışında... Bu gerçeğe, ışık tutmak için söylüyoruz:

Masal analarının dizi dibinde büyüdük, aktan, karadan anlamaya başladığımız zaman da usta hikâyecilerin peşini bırakmadık. Halk hikâyeciliğinin canlı bir gelenek halinde yaşadığı çevrelerde döndük, dolaştık. Halk hikâyelerimizin iç ve dış yapısını, değişen ve değişmeyen yönlerini öğrenmeğe çalıştık. Bunun için, halk şairleri gibi, halk hikâyecileri de yeni sosyal şartlar karşısında elini, eteğini dünyamızdan çekince, bu işi kendimize dert edindik. Bunları kendi dil ve üslûp özellikleriyle işleyerek yazılı bir hale getirmeğe uğraştık. Dertli Kaval'ın gördüğü ilgi, Aşık Garip'le Şah Sanem ve Kerem ile Aslı ve daha başka hikâyelerimiz için de birer teşvik oldu. Bunlar, o ummandan bir kaç damla... Daha derinlere dalacak kalemlere ne mutlu! Bu tür eserlerin değerine paha biçilmez.

HALK HİKÂYELERİNİN DEĞERİ :

Halk hikâyelerinin çoğunda insanî bir duygu olan "Aşk" ile ilâhî bir nizam olan "kader" in boğuşması sezilmekle beraber bir çok aile ve toplum sorunları ve nice insan tipleri yer almaktadır:

Her doğruluk bunların başında doğuyor, her iyilik bunların yüreğinde tomurcuklanıyor; her gü-

zellik bunların gözlerinde tütüyor. Daha da, hasret mi dedin, hasret; hamaset mi dedin, hamaset; ille aşk mı dedin, aşk; ne ararsan var, derde deva bile; bu toprağın kalbi, bu toprağın dili onlar. Bunun için, herkes bu hikâyelerde kendini, kendi kalbini, kendi kalbinin gülen, ağlayan tellerini buluyor; ümit isteyenler, ümide; teselli isteyenler, teselliye; kuvvet isteyenler, kuvvete kavuşuyor.

Bundandır, ölüm döşegindeki baba: "oğul; ben bu gün kendimi beğenmiyorum. Gel, üstüme bir Köroğlu oku!" derse, varıp üstüne bir Köroğlu okuyorlar...

Bundandır, bir evin direği, bir yurdun dayanağı oğul askere çağırılırsa, dağarcığına, yolluktan, puluktan önce, gariplik, gurbetlik bir hikâyeye sarıp sarmalıyorlar da öylesine yola vuruyorlar...

Bundandır, yüzü örtülü delikanlılar "gayrı, beni başgöz edin!" demeğe dili varmazsa, yastıklarının aitına Yanık Kerem koyup yatıyorlar da dünya evine girmek istedikleri böylece malûm oluyor...

Hâsılı, her gönlün aynası, her derdin devası bu hikâyeler...

HALK HİKÂYELERİ GELENEĞİ :

a) Mahalle odalarında: Halk hikâyeleri, halk kahveleri bir yana, köylerde köy odalarında, şehirlerde mahalle odalarında anlatılırdı; masallar gibi bir kişiye, beş kişiye değil, büyük bir kalabalığa...

Gerçekten, her mahallede hali, vakti yerinde olanlardan biri, kapılarını bütün konu komşuya açık

tutardı, kış gecelerinde. Ortalığın hali burada görülmür, mahallenin ahvali burada konuşulur, daha da güler yüz, tatlı dille ne sohbetler, ne sohbetler yapılırdı. Yeri geldi mi, fıkra üstüne fıkra sürülür, lâtime üstüne lâtime yapılır. Gündüzleri isten göz açamıyanlar, bu yârenliklerle gözü, gönlü açıldıktan sonra o kış hangi kitabı okuyorlarsa, Köroğlu'nu mu, Battal Gazi'yi mi, raftan indirilir; çünkü bıraktıkları yerden başlayarak beş on sahife okunur. Doğrusu, okuyan tadiyle okuduğu gibi, dinleyenler de can kulağıyla dinler. Vakit, saat doldu mu, "kalani, yarına kalsın, cümlemizin üstüne hayırlı sabahlar açılısın!" diyip kitabı rafa kaldırırlar.

Kış boyunca, bir iki defa da sayılı hikâyecilerden biri çağırılarak hikâye söylenir. Törelince olursa, birkaç gece sürer bu. O günlerde koca oda dolar, boşalır; iğne atsanız yere düşmez. Baş köşeye bağdaş kuran Akçakocalardan, kapı ağzına diz çöken delikanlılara kadar kim var, kim yok gözleri kapıda hikâyeciyi bekler. O, kapıdan girdi mi, şöyle bir eğilir, selâm verir:

"Selâmımız, cümleye senâ olsun, hele merhaba sonraya kalsın, vakit nakittir demişler", der, ne oturur, ne durur, mendilini omuzuna atıp ço- mağını eline alır. Sözlerine saz koşacak bir yamağı varsa, o da orta direğin altına oturur, sazının üstüne eğilir.

Hikâyeci âşık hikâyecilerden ise, hikâyesine bir saz faslı ile başlar. Önce bir (divan), arkasından (Tecnis) dedikleri cinaslı bir koşma. Bir (Semaî) daha sonra "Karacaoğlan'ı küstürmiyelim!" der, on-

dan bir (güzelleme), “Kör oğlu’da küstürmeye gelmez!” der, bundan da bir (Yiğitleme) çalıp çağırıldıktan sonra, çıraklara, kalfalara dönerek güldürücü bir (Esnaf destanı) söyler, bu destanın içine kendini de katarak kendi üstüne de güldürür.

Saz faslından sonra, söz faslına geçerek kalıplaşmış bir başlangıçla hikâyesine girer‘

“Ey ehli safa ve yârânı vefa; bizim ne padişah gibi fermanımız, ne Lokman gibi dermanımız var. Sazdan, sözden alana, aktan karadan anlayana (Kerem ile Aslı) derler bir yanık hikâyemiz var. Gerçi aşk olmayınca meşk olmaz; gurbete düşmeyince insan insan olmaz ama, insanlar içinde (Kerem) misâli âşık insan, destanlar içinde de onların hikâyeleri gibi destan bulunmaz!”

Dedikten sonra “Raviyanı ahbar ve nakilânı asâr şöyle rivayet ederler ki:” deyip, hikâyesine geçer. Gayrı iki dizip bir koşarak, yerine göre işaretler, mimikler yaparak öyle bir ağız tadıyla anlatır ki, herkesin parmağı ağzında kalır. Hele söze saz kattığı yerlerde “Aldı sazı eline Kerem, bakalım o ne söyledi; cemaatimiz ne dinlesin, bizimkinin telinden!” der demez köşedeki yamak yanık yanık çalıp çağırmaya başladı mı, gözler kuru olarak dinlenemez...

Ara sıra da su isteyenlerin, su, cigara içenlerin cigara içmesi için hikâyesini yadırır. Yeniden başlayacağı zaman da nerede kaldığını ya sazına sorar. Ya da dinleyenler arasında gözüne kestirdiği birine. O da bilecenlik yapar, kaldığı yeri söylemeğe yeltenirse, mendilini onun omuzuna atar:

“Değil mi ki biliyorsun, bıraktığım yerden başlayarak sonunu getir” der, aman, yaman dinlemez, bahşiş almayınca ondan, hikâyesine başlamaz. Buna benzer cazibeler katarak ve temsili bir eda ile anlatarak hikâyesini bitirir:

“İşte bu kadardır bu hikâyet”, bundan ötesi ya dizmedir, ya bozmadır nihayet! Ustamızın adı Hıdır, elimizden gelen budur. Haydi yapın ağalara benden birer kahve!” diyip köşeye oturur.

b) Nişan kaçırılarda: Her yerde hikâyeler ya âşık kahvelerinde, ya mahalle odalarında anlatılırdı ama, bizim çocukluğumuzda bir hikâye geleceği daha vardı; (Nişan kaçırma) dedikleri düğün-süz, töresiz evlenmelerde... Bu geleneği kendi tabii çerçevesi içinde gösterebilmek için kısaca dokunmak istiyorum.

Bilindiği gibi eski kaç - göç çağlarında kızlar kapıya, bacaya çıkmaz, ele, güne görünmezdi. Delikanlılar da mahallenin namusunu kendi namusları bilir, ne kimsenin kapısına yan gözle bakar, ne de başkalarını baktırırdı. Böyle iken, bir gün biriyle göz göze gelir de vurulmuşa dönerse, gelir içini anacağına açar; o da gider, Allahın emriyle ister. Yazan Allah da yazmışsa, nişanları kesilir, büyük düğüne de vade bırakılır ama, gel zaman git zaman - aralarından bir karakedi mi geçer, ne olursa - kız evi ipe un sermeğe başlar, düğün günü uzadıkça uzar. Mahalle büyüklerinin aracılığı da fayda etmez. Bir yıl, iki yıl derken kızın da sabrı tükenir, oğlanın da sabrı taşar ve bir akşam el, ayak çekilince, ya kızcağız kaçıp oğlan evine sığınır; ya da oğlan onu kaçırıp akrabalarından birine emanet eder ve

bir sabah alaca karanlıkta bir imamla iki şahit gelip nikâhlarını kıyar. Köyler bir yana, şehirlerde kız kaçırma olayları duyulmuş şeyler değildi ama, nişan kaçırma dedikleri nişanlısını kaçıranlar zaman zaman duyulurdu. Delikanlı bu olaydan sonra konu komşunun yüzüne bakabilir mi! İşte, bu utanılacak olayı mazur göstermek için olacak, ortalık durulduktan sonra toy düğün etmez ama, bir akşam mahalle büyüklerini yemeğe çağırır, ellerini öperek dualarını alır. Gece de kendi yarenlerini toplayarak zemin ve zamana uygun bir hikâyeye söyletir.

Hikâyeci, hikâyesinin sonunda "kıssadan hisse" çıkararak nişan kaçırmayı haklı gösterecek imalarda bulunur. Bu yolda ya bir koşma, ya bir destan dizip koşar:

Mansur aşkı Hakla kendini dara
Kemendleyip asmış deyu kınaman
Ferhad Şirin için sarı kayaları
Külünk ile kesmiş deyu kınaman

Gönül bir Leyla'nın gezer peşinde
Kâh hayalde görür gâhi düşünde
Mecnun Leylâ için dağlar başında
Öz canından geçmiş deyu kınaman.

Nârın hasretinden yandı pervane
İşte ben de koydum sırrı meydana
Derd yok sırrımı dosta düşmana
Her kazada açmış deyu kınaman.

Garip Şah Sanem'den muradın alıp
Yakup de Yusuf'u arayıp bulup

Kanber de Arzu'nun yolunda ölüp
Genç yaşında göçmüş deyu kınaman.

Alamadım mah yürünün bacından
Rakiblere ölüm dosta gecinden
Dertli Kerem Aslı'sının ucundan
Ateşlere yanmış deyu kınaman.

Eşim gitti yetemedim ardından
Geçemedim kızıl kanat yurdundan
(Ruhsatî) de (Mihri) sinin derdinden
Bulanmış da coşmuş deyu kınaman.

Hikâyeci bu destandan sonra

“Bunca âşıklar murada ermemiş ama, bizim
“Kevkep oğlu erdi, ereceği murada!” diyip düğün
havaları çalıp, çağırır.

Yazık ki, bugün ne (Ağa Dayı) gibi hikâyecile-
rimiz, ne de böylesine geleneklerimiz kaldı!

Koca Hikâyelerinden Örnekler :

KEREM İLE ASLI'DAN

Bu koca hikâyenin nasıl, ne zaman doğduğu bilinmiyor. Ancak, Âşık Kerem'in onaltıncı yüzyılın sonlarına doğru yaşadığı düşünülerek, hikâyesinin de en az yüzyıl sonra, yaşantılarının efsaneleşmeğe yüz tuttuğu sıralarda kurulup dokunduğu sanılıyor. Bu hikâye, o gün bugün kim bilir kaç hikâyecinin dilinden, telinden geçerek ve gitgide değişip gelişerek bize kadar gelmiştir. Ama hepsinin özü, sözü bir:

"Dünya bir yoldur; Kerem gider, yol gider. Vay yandım ede ede, yanıp kül olur bir gün, Han Aslı'nın ateşinden, aşkından!"

Gerçekten ayrı dinden olanlarla evlenme konusu ilk olarak bu hikâyede işlenmiştir. Kerem ile Aslı bir elmanın iki yarısı, birbirinin pîr elinden bâdelisi... Öyle iken, Kara Keşiş'in kara taassubu aralarına bir yanardağ gibi dikilmiş; murat alıp, murat vermeden ikisini de yakıp kül etmiştir. Ama, doğrusunu isterseniz, işin bir ucu gene varıp (Kader) e dayanıyor.

İşte Kerem ile Aslı'da böyle bir toplum sorunu ve kadarle aşkın yeni bir çatışmasını buluyoruz. Fakat, sadece bu temlere, temellere dayanan bir hikâye değil bu. İnsan ruhlarında yayılmış hisli bir seyahat, buram buram tüten bir şür bahçesi ve milli

dehânın yarattığı bir folklor hazinesidir. Aşağıdaki örneklerle bu hazinenin kapısını biraz olsun açabilirsem, ne mutlu:

Kerem gider, yol gider :

Gün dediğin nedir ki, yel gibi gelir, geçer; mühlet dolup da düğün için kavl-ü karar kıldıkları gün gelince, han, al bayrak kaldırıp, davullar döğdüdü. Gelin getirme havasını duyar da kim durur. Han kır atına binip de meydan yerinde durunca kimi, "Han katında adım var" dedi; kimi, "Aşkar misali atım var! dedi; hâsılı, adıyla övünen, atına güvenen kim var, kim yok, atladı atına; düştü han'ın ardına... Akçakocalarla, ak purçaklı hatunlar da bunları kale kapısına kadar uğurladılar.

Gelin alayı, güle, çağırışa gide dursun, Kerem'in canı su kesilip "dah!" dedi atına, attır mübarek, Aşkar misali kanatlanıp, incekleri yere varıp indi ama, hani o Zengi, hani o köy! Kapılar kapanmış, bacalar tütmez olmuş. Neye uğradığını bilemeyen Kerem, kuruyup kaldı buna! Neden sonra, bir kapı eşiğine çömelmiş iki ihtiyar görüp hal ü keyfiyeti sorup soruşturunca, ikisi iki yandan:

"Sorma oğul, başımıza gelenleri... Bizim bu köyde, Kara Keşiş derler bir Allahın kulu vardı. Dünyanın bilmediğini bilir; gelecek gelmeden haber verirdi. Ha işte, bir sabah baktık ki, ne bakalım, keşişin yerinde yeller esiyor! Bizimkilerin yüreğine bir korku düştü; kimi şöyle dedi; kimi, böyle dedi: "Nesi yoktu sanki Keşiş'in, olsa olsa dağda bir domuzu eksikti. Bunca malı, halı bırakıp gitmesinde elbet bir iş var! Kim bilir, iki gözüm

memleketi yel mi alacak, sel mi alacak, herhalde başımıza bir kıyamet kopacak!" deyip herkes kendi başı derdine düştü. Gayrı göçü yükleyen yükleyene... Kala kala eli ayağı tutmayanlar kaldı. Bize gelince, oğul yok, uşak yok; sığır yok, sıpa yok; böyle günde nereye gideceğiz; zaten hayatımızdan da bezdik, varsın ne belâ gelecekse gelsin başımıza!"

Demezler mi, Zengi dağı Kerem'in başına yıkıldı sanki; gayrı, ne yana gideceğini, ne yapıp edeceğini bilir mi? Sürdü atını alınının doğrusuna, vardı indi Han Aslı'nın bahçesine. Bir de gördü ki, ne görsün! Ne salınıp gezen var, ne zülfünü dizen var... Bir kat daha deli divaneye dönüp güllere döktü. Kerem bunları da gördü, işitti: yine inanmadı. Oradan kalkıp fidanlığa gitti, gördü ki, ne görsün! Ne fidan boylu var, ne filiz soylu. Dal dal ötüşen kuşlara sordu, yaprak yaprak esen rüzgârlara sordu; dallar kırıldı geldi; yapraklar döküldü gitti. Kerem bunu da gördü, işitti, yine inanmadı! "Bari şu serviye sorayım; söylerse, yine o söyler!" deyip, yine aldı sazını.

Kerem bakalım ne söyledi:

Dur servi dur haber sorayım
 Servi dalı senin meralin hani
 Dile gel, dile gel, dile gel hele
 Servi ağacı senin meralin hani

Hayal meyal olmuş karşiki dağlar
 Hastanın halinden ne bilir sağlar
 Güller melûl mahzun, dallar kan ağlar
 Servi ağacı senin meralin hani

Doğru söylemezsen kökün sökülsün
 Kökün sökülmezse belin bükülsün
 Çürüsün yaprağın, dalın dökülsün
 Servi ağacı senin meralin hani

(Dertli Kerem) der ki yanıp tüterim
 Kavuşursam bülbül olur öterim
 Kavuşmazsam diken olur batarım
 Servi ağacı senin meralin hani.

Servi dahi boynunu bükünce, fidanlıktan geçip havuz başına geldi, gördü ki, ne görsün! Havuz melûl mahzun, sular kan ağlıyor! Gözü yollarda kalan gergefe sordu; düşüp yerlerde kalan çevreye sordu; gergef sustu, gergefteki el yeri sustu; çevre sustu, çevredeki gül yerî sustu. Kerem, bunu da gördü, işitti; yine inanmadı... “Bari şu bahçeden sorayım; söylerse yine o söyler!” deyip yine aldı sazi, doladı Han Aslı’yı diline! Öyle bir firaklı çalıp söyledi ki, bahçe de bu ah ü zâre dayanamayıp lisanı hal ile:

“Ey Kerem, dertli Kerem, ister ağla, ister yan Kerem; bahçe benim, dal bendedir... Dallar benim, al bendedir... Allar benim, gül bendedir ille velâkin Aslı Han dediğin o İsa gülü kim bilir kim, nerededir!” deyince, yüreğine bir ateş düşüp öyle bir “vay yandım!” etti ki, dağ taş inim inim inledi. Bir de gelin alayı gelip gördü ki ne görsün! Kerem biçarenin tütününü göklere çıkıyor!

Neye uğradıklarını bilemeyip hepsi olduğu yerde taş kesildi. Hele evlât delisi baba; hanlığını hanümanlığını unutup aklını fikrini atayazdı:

“Oğul, kara yazılı oğul; nedir bu başına gelenler senin!” diye sordu. Kerem biçarede iki göz, iki pınar:

“Sorma baba; sorma; yavru kuşu daldan uçurdum; ellerim böğrümde, muradım koynumda kaldı; hal, keyfiyet böyle iken böyle...” deyince, babasının gözlerini kan bürüdü:

“Gördün mü bir şu Keşişin bize ettiğini! Söz bir, Allah bir dersin de Allahtan bulasınca, bizi ayağına kadar getirirsin; sonra da ile güne karşı yüzümüze sürüp kaçsın; doğrusu bu hanlığıma yediremiyorum. Bir güne bir gün kimsenin burnunu kanatmadım ama, ellerimi bir kâfirin kanına batırmazsam, ellerim yanıma düşecek. Haydi benim yiğitlerim; vakit, saat demeyin düşün yola, şu Keşişin ya ölüsünü, ya dirisini, birinden birisini kim getirirse başımın tacı! Bir var ki siz, siz olun da, gelin kızımın gülüne dokunmayın!”

Deyip, arkasından atlılar kaldırdı. Gidenler dağı, taşı taradılar; yeri, göğü elek, felek ettiler ama boyunları bükük dönüp gelince Kerem biçareyi bastı yine kareler! E, yer demir, gök bakır. Her taraf tutkun kazan kulpu gibi; gayrı, han ne yapsın, hangi dala el atsın? Kala kala bir kuru nasihat kalıyor geri! Alırsa ne âlâ, Kerem; düşündü, taşındı; gün görmüş, umur görmüş adamlarının üçünü, beşini bir edip oğlunun ayağına gönderdi;

“Hanzadem dediler; arşa direk olmuş tütünün! Nedir bu ah ü vahın senin, Aslı Han uçup gittiyse, dünya o turnanın kanadı üstüne kurulmadı ya, “adam sen de!” deyip öte yana geç; sana bulunmayan özge yâr olsun! Hamdolsun dürüsinen, bizde kızlar

sürüstüynen; sen de beğen, birisiynen, nikâhınız kıyılıp, toyunuz tutulsun..."

Daha da diller döktüler ama, bir kulağından girip bir kulağından çıktı; yine o sabah, bu akşam çaldı firaklı firaklı, söyledi dokunaklı dokunaklı! Taş olsa dayanamaz, insan yüreği dayanır mı buna! Hele o, insanın can kardeşi, kan kardeşi olursa... Sofunun gözleri dolu dolu olup:

"Kerem kardeş, dedi; aylardır ah etmedik günün yok; kana kana bir su bile içmiyorsun; böyle ah ile vah ile ömür tüketmektense; yolu yokuşu göze almak daha doğru değil mi? Zaten sevgi dediğin iki başlıdır, sen, sen iken bu firkate dayanamadıktan geri, kim bilir Aslı ne hallerde... İyisi mi, yarından tezi yok, Keşişin izini tutup gidelim, kader kısmetse bir gün olur arkalarından ulaşırsız."

Deyince, Kerem'in yüreğine bir su serpildi; rahat bir uyku uyudu o gece.

Sabah sabah babasının yanına girip:

"Gidip de gelmemek var, gelip de bulmamak var!" deyip de helâllik isteyince, babası vurulmuşa dönüp:

"Oğul, derdinden deli olduğum oğul; seni bugünlere yetiştirinceye kadar neler çektiğimi bir Allah bilir; tam tacın, tahtın başına geçip de dünyayı avucunun içine alacağın günler geldi; insan ayağına gelen böyle bir nimeti tepip de, bir fâninin peşine düşüp giderse, ne derler adama?"

Diye bir nice baba öğüdü verdi, verdi ama, hiç biri kâr etmedi Kerem'e... Aslı bir yana, dünya bir yana, isterse la'l ü gevher olsun taşı dünyanın!

Siz buna delilik diyeceksiniz ya, dünyada akılı bütün olan kim var; herkes, bir şeyin delisi bu âlemde!

Kimi gül, kimi bülbül delisi... Kimi lâle, kimi sümbül delisi... Kimi çul, kimi pul delisi... Kimi benim gibi masal, kimi senin gibi martaval delisi; Kerem de bir Aslı'nın, asılsızın delisi olmuş, çok mu! Belki bu dünya da bu delilerin yüzü suyu hürmetine dönüyor. E! bir "dah!" deyişte kale kapısından çıktılar, gayrı yol verin başı dumanlı dağlar!

Az gittiler, uz gittiler; ayrılığı başlarına dolayıp, ölümü göze alarak dere, tepe düz gittiler. Derken ırmak boyunda kilim yıkayan bir gelinle bir kız ilişti gözlerine. Tokaçları elinde, etekleri belinde, Hora teper gibi, halay çeker gibi, ayaklar kıvrak kıvrak, kollar nazlı nazlı; tokaçların biri inip, biri kalkıyor. Eğilirken örgüler dökülüyor sulara, doğrulurken türküler savruluyor rüzgâra. Örgüler döküldükçe güller al al gülüşüyor; türküler savruldukça bülbüller dal dal ötüşüyor. Ama, ne önlerindeki kara taşın duyduğu var bunu, ne de kara kilimin... Onlar da alttan alta birbirine bakıyor: "Sen mi karasın? Ben mi karayım?" der gibi! Gel gelelim, bunu ne ak gelinin gördüğü var, ne de akçe kızın. Bunlar da birbirine yan yan bakışıyor: "Şu mu güzel, ben mi güzelim?" der gibi... Doğrusunu isterseniz, gelin, kızdan gönüllü; kız, gelinden güzelmış; dünyada bir yol görenlerin kırk yıl ömrü uzarmış. Bir var ki, herkesin terazisi bir değil. Sofu namahremdir diye, birinden birine kaşını kaldırıp bakmadı ya, Kerem, güzellikten yana gelin kızı Han Aslı'ya çekmiş buldu; bu buluşla gözleri doldu.

Aldı sazi eline, dokunaklı dokunaklı çalıp söyledi ama, ne ak gelin nikabını açıp da yüzünü gösterdi; ne de akçe kız, yüreğini yarıp özünü gösterdi. Birinin alı al, moru mor oldu. Birinin de beti benzi kül gibi soldu. Kan ayaklılar üç telden vurulana bir cevap eylemediler ama, ağız, dilden sorulana yarım ağız:

“Beli beli, Aslı Hanlar aştılar beli, geçtiler (Acuz’a) doğru diyebildiler.

Bunu duyunca, Kerem gafilin yüreğine bir ateş daha düşüp “Vay yandım!” ederek yollara düştü.

[Bundan sonrasını ne siz sorun; ne ben söyleyim. Acaba yürek olur da dayanır mı ola! Dünya bir yoldur, Kerem gider, yol gider, yâr ardı sıra; turnalarla çağırışıp, geyiklerle meleşerek, Sofu kardeşle ahlaşıp, kuru kafaya dertleşerek... Köy, köy, yayla yayla derken, bir memleketin, birinde onlara yetiştiler, bir akyüreklinin yardımıyla alı pullu düğün ettiler ama, Keşiş’in gözü kör olsun!] Han Aslı’yı bir kenara çekip:

“Kızım; varımı, yoğumu yoluna döktüm; sana makas kesmedik, iğne batmadık öyle bir fistan yaptım ki, bu gece giyin, kuşan; Kerem’in karşısında salın ama, düğmelerini sen açma, o açsın; yoksa babalık hakkını helâl etmem sana!” deyip karanlığa karıştı.

Aslı Han da giyinip düzendi, gayrı güzel mi dedin, güzeldi! Güle benziyordu, allar içinde... Ser-viye benziyordu, dallar içinde...

Kerem, onu şöyle bir süzdükten sonra:

“Han Aslım, canımda can Aslım; sana el ile değil, gül ile de dokunmaya kıyamam; sazla mı

çözeyim düğmelerini, sözle mi?" deyip bir düzen verdi sazına... Tel ile çözmek istedi, çözülmedi düğmeler... Dil ile çözmek istedi, çözülmedi düğmeler... Sabaha kadar uğraştı, durdu ya, ne dilde takat kaldı, ne telde... Çaresiz, el ile çözmek istedi ya, sihirli imiş meğer! Yukardan aşağı bir çözülüyordu ama, iki düğme kalası yeniden ilikleniyordu... O zaman öyle bir ah etti ki Kerem, yetmiş iki bin tüyünün dibi birden sızladı. Ah üstüne bir ah daha çekince üç yüz altmış altı damarına da bir ateştir yayılıp, ağzından yemleşil bir alev fışkırdı ve tutuştu her yerinden, yana yana kül Kerem... Bir de nereden estiyse, bir yel esmez mi, Kerem'in küllerini dağıttı avuç avuç... Ash vurulmuşa dönüp sırma saçlarını süpürge etti. Ama neye derler ki her ateş söner, yürekteki ateş sönmez diye. Meğer bu sönmeyen ateşten bir kıvılcım kalmış küller içinde... Tel tel tutuştu saçlarından ve Gül Ash, alevden bir dal oldu, döne döne yandı; yana yana döndü ve külleri karıştı Kerem'in külüne...

Gökten üç elma daha düştü. Birini okudum, üfledim, Kerem'in ruhuna bağışladım, birini de Ash Han'ın ruhuna; biri de her kardeşten ileri Sofu kardeşe; mevlâm uğratmasın kimseyi, böyle aşka, ateşe...

ÂŞIK GARİP'DEN :

Âşık Garip hikâyesi, Garib'in yaşantılarını dile, tele getiren bir hikâyeye. Zamanı kesin olarak bilinmiyor. XVI ncı yüzyılda doğduğu, XVII nci yüzyılda geliştiği sanılıyor.

Kerem ile Aslı'da ayrı dinden olanların evlenmeleri tema olarak alınmıştı. Âşık Garip'te ise evleneceklerin birbirine denk olmaları teması işlenmiştir. Halk inanışlarına göre bir değirmenin üst taşı kuvvetli olursa, alttaki taşı ezer; alt taşı kuvvetli olursa, üstteki taşı bozar. İkişi birbirine denk olmalı ki, onu öğütebilsin. Konu bu mihver etrafında dönüyor:

Asıl adı Resul'dür. Pîr elinden dolu içmiş (Garip) olmuştur. Şah Senem'in aşkına günden güne eriyip akıyor. Anasının gözünden kaçır mı:

“Birine yanıp yakıldınsa, başgöz edip mürtüvvetini göreyim” diyor. Garip, bâdeli âşık olduğunu saklıyor ama, Şah Senem'e gönül verdiğini sezdiriyor. Anacığı neye uğradığını bilemiyor:

“Değilmi ki, birinin nârına yanacaktın, bari kendi demirinde birine yansaydın” diye hayıflanıyor. Bunun üstüne Garip:

“Ben de biliyorum ana; biz, onların kanadına yetişemeyiz ama, gönül bu, hangi dala konacağı bilinir mi? Kız kapısı; hak kapısıdır derler. Sen de bir çal ne olur...”

Diye yalvarıp yakarıyor da anası gidip o kapıyı çalıyor. Doğrusu adam da korktukları gibi çıkmıyor:

“Allah yazdıktan sonra ne denir. Bir var ki elin kurulu âdetini bozamam. Kızım için kırk kese altın isterim. Bugüne-bugün elinde, avucunda yoksa oğlun, gurbet gurbet dolaşıp dünyalığını tutsun.” diyor. Garip bunu duyunca:

“Gurbeti boynuma dolamışlar ne çıkar ana; ben, Şah Senem’in yolunda ölümü bile göze alırım ama, onlar ahinde dursun yoksa!” deyip gurbet gurbet dönüp dolanıyor, her işe koşulup, her yokuşa yoruluyor, tutacağı kadar dünyalığı tutup dönüyor. Kırk kese başlık isteyen kız babasının avucuna elli kese birden konunca, davulları vurulup düğünleri kuru-luyor, tamam kırk gün, kırk gece...

Garib’in Kırk Haramilerin Tuzağına Düşmesi:

Evvel zaman içinde bir memleketin birinde Koca Ahmet derler, gün görmüş, ömür sürmüş bir Allahın kulu varmış. Kendisi zengin mi dedin, zenginmiş; varını yoğunu yaylalara döksen, yaylalar almaz; deryalara döksen, deryalar almazmış... Öyle de cömertmiş, öyle de cömertmiş ki, her gün bin yetim yedirir, bin yoksulu giydirir, daha da var mı dermiş; hani eli, ayağı yetse, dünyanın öbür ucuna da yeti-şecek; her düşen başı kaldıracak ama, ara yerde yıkılası dağlar varmış...

Allah ona, gönlüne göre, sırma saçlı bir kızla, altın perçemli bir oğlan vermiş. Kızının adını pek bilen yokmuş ama, kaşı kalem karası, boyu servi dal gibi, güzelliği dillere destanmış... Oğlu Resul dersin, daha on dört, on beş yaşında, saadet tâci başında tuğ gibi bir delikanlıymış.

Allah kimsenin başına vermesin, günlerden bir gün Hoca Ahmet bir baş ağrısına tutuldu. Baş ağrısı deyip de geçmeyin, baktırmadık hekim, göster-medik hâkim bırakmadılar ama, bir türlü bir deva bulamadılar. Neredeyse benim gibi Ferhat olup dağ-lar deldiler; karlı, buzlu sular da getirdiler ya, ol-

madı, bu ateşi söndüremediler. Yana yana ömür duvarından her gün bir kerpiç düştü; derken bir sabah, al donlu, al kanatlı bir melek bir elinde bir kâse şerbet, bir elinde bir karalı kâğıt gelip kapısına dikildi, eh, davet büyük yerden ne içmem denir, ne gitmem denir, içer ecel şerbetini, biner ölüm atına ve gider, o bir daha dönmiyenlerin gittiği yere...

Allah kimsenin kapısını kapatmasın; koca konağın orta direği çöküp de kapısı kapanınca yetimler yetimliğini anladı, yoksullar yoksulluğunu. Dünya başlarına zindan oldu. Gözlerinden yaş yerine kan geldi... Doğrusu bunların âhına, vâhına dayanılacak gibi değil, gelin biz haberi öteki yüzdten verelim:

Meğer o memlekette "Kırk Haramiler" derler kırk haramzade varmış; bunlar kötünün kötüsü adamlarmış; dünyada kötülük diye ne varsa, her biri birini talim etmiş; şeytanın bilmediğini bilirlermiş; her kalıba girer; her kılığa bürünürlermiş; ekmediğin yerde biter, umamadığın taşın altından çıkarlarmış... Bir gün yılan olur ayaklara sürünür; bir gün köpek olur, eteklere sarılırlarmış... Kiminin ağzı kara, on parmağı yağlı kara; kimi yalancı, yabanî keçi, bağıyabilirsen bağla bir dala! Ne bileyim ben... fitne, fesat kutusu dersen bunlar! Dedikünkuması dersen bunlar! Daha daha, ağza alınmaz ne kötülük dersen bunlarda; amma ve lâkin iş, güç dersen hak getire! Ne bir işe koşulur, ne bir işin kulpuna yapıştırlarmış; ömürleri, günleri aylak geçer, allem edip, kalem eder, ekmek elden, su gölden geçinir giderlermiş. Allah kimseyi bunların eline, diline düşürmesin, elleri her yere uzanır,

dilleri her yana döner, her gün birinin başına bir çorap örерlermiş...

Koca Ahmed'in ölümü, bu kırk kötünün ekmeğine, kırk dilim yağ sürdü. Kırkı, kırk dereden su getirip Resul Beyin yoluna öyle bir dolap kurdular ki, gayrı, düşmiye görsün!

Kara yazılı delikanlı her gün ikindi ile akşamı arası babasının mezarına gider; yüzünü, gözünü kara topraklara sürerdi.

Bir gün gene gider görür ki, ne görsün, yeşil başlı bir derviş, elinde Kur'an, dilinde iman, babasının ruhuna "Yasin" gönderiyor. Sesi de dokunaklı mı dedin, dokunaklı! Ne bir servi, dalını kıvıltatıyor; ne bir kuş, kanadını... Esen rüzgâr esmez olmuş; akan sular akmaz olmuş; dağ, taş bu Allah kelâmını dinliyor... Okuyacağımı okuyup, üfliyeceğini üfledikten sonra, rüzgârlar efil efil esmeye başlar; sular, ılgıt ılgıt akmaya başlar; serviler dal dal salınır ve kuşlar kanat kanada uçup gider.

Resul, bu hali görünce, onu eli öpülecek bir adam sandı ve eğilip eline vararak:

"Ağzına, diline sağlık baba; babamın ruhunu şâd ettin... Bunca yıldır kapısında perverde olanlar bir fatiha olsun okumadılar. Sen Allahın ne mübarek kulusun ki geldin de ruhuna bir Yasin hediye ediyorsun?" diye sordu.

Yeşil başlı derviş de: "Allah ömrümden kesip ömrüne koysun oğul; şu ömrünü bitirip dünyasını değiştiren kul, senin babansa, benim de ahret kardeşim... Gece gece rüyama giriyor; "Benim Ahret kardeşim sen olasın ki, şöyle gürül gürül okudukça ruhum, kabir azabı nedir duymuyor." diyor. İmdi,

ben okumayım da kimler okusun oğul? Bu dil okursa, ona okur, ona okumayan dili neyleyim? Bu ağız üflerse, ona üfler; ona üfleleyen ağzı neyleyim?" dedi.

Resul de bunu duyunca:

"Öyleyse, sen de oku, ben de okuyayım Derviş baba, tek babamın ruhu kabir azabı görmesin de; başımı kitaptan kaldırmıyayım!" deyip Mushafı alarak bir Yasin yerine, bir küçük Hatim indirdi; ölenlerin ruhuna üfledikten sonra kendi ruhunda da bir ferahlık duydu. Karanlıklar çöküp de el ayak çekilince, havadan, sudan bahs ederek yola düzöldüler; söz sözü açtı; derken konağın önüne geldiler. Resul, yarısını utanarak:

"Aşıma duru, ekmeğime kuru demezsen bu akşam çorbayı bizde içelim baba!" dedi. Derviş, kan alacak damarı bildiği için yükünü yüce yığıdıkça yığıdı. Ve lâkin söz arasında Allahtan gayrı kimi, kimsesi olmadığını da sezdirince, Resul:

"Madem ki böyle iken böyle, ya ne diye handa, külhanda kahyorsun? Konağın selâmlığında kırk oda var, kırkı da bomboş duruyor; beğen beğendiğini, kal kalabildiğin kadar; yorulduğun yere han yapacak adamlarım da eksik değil..." dedi.

Derviş kılıklı adam da: "Bir oğlum, Allah birini bin etsin. Her tuttuğun altın olsun. Bu dünya zaten bir misafirhanedir, han da bir, külhan da bir bilene... Konak da bir, saray da bir görene... Bundan geri bağlı, bahçeli şehir olacak değilim ya, Mısır'a sultan etseler bile istemem gayrı! Bir var ki, bu kadar yakama sarlıyorsun, ben de fazla ayak

diremem ama, "İş misafiri kondurmakta değil, ağrıtıp incitmeden yola vurmakta... Bir gün başından bir kavak yeli esip de yerimi zindan, yediğimi zehir etmezsen gelir bir tanrı misafiri olurum sana!" dedi. Haramilerin biri, böyle bir âyin, oyunla gidip postunu serdi konağa...

Sözü uzatıp da ne biz günaha girelim; ne şu cemaatin başını ağrıtalım! Resul, babasının mezarında her gün birini bulur kimi fakir fukaraya para dağıtır; kimi garip, gurebaya helva dağıtır. Her biri bir dolap kurarak kırk günde kırk tanesi postu serer konağa!

Hani o, açlıkla, tokluğun arası yarım yufka diyenler! Akşamlara kadar, sofraların biri kurulup, biri kalktı. Aşçıbaşının etekleri tutuşup kazan kazan pişirdi, kepçe kepçe taşıdı ama vekilharç efendi hesabı, kitabı yitirip, pusulayı şaşırıldı; öyle ya dünya kazan olsa, bu kepçelere dayanır mı? Bu kadarla kalsa gene neyse...

Günlerden bir gün içlerinden biri: Resul Bey; şu kara toprakta yatanlara bir bak da düşün; bu dünya kime kalmış ki, Koca Ahmed'e kalsın; hepimiz o yolun kervanınız, topraktan geldik, toprağa gideceğiz; bir gün olur nöbet bize de gelir; felek bizi de siler künyesinden ve açılır mezara yol yavaş yavaş... Ama o zamana kadar kara gün başımızda kararıp kalır da, bir kendi başımıza Lokman olamazsak, boyundan büyük evlâdını kara topraklara veren kara yazılı babalar ne yapsın? Doğrusu, bundan geri gam yiyip gam çekmek, rahmetlinin de ruhunu üzer; Allahın da gönlüne güç varır; iyisi mi, gamı, kasaveti şu kara servilerin al-

tında bırakalım ki hangi dünyada olduğumuzu anlayalım” dedi; daha daha ne diller dökmedi.

Bunlar bu konuşmaya öyle bir dalmışlardı ki kırk haramiler gibi yollarını çevrilecek yola çevirdiler. Resul sözün ardını alıp da başını kaldırdı ki, ne görsün, Güllük, gülistanlık bir yer... Bahçenin ortasında bir havuz, havuzun ötesinde bir köşk... Çevre yanını lâle, sümbül bürümüş, burcu burcu kokuyor; bir bülbül de gül dalına konmuş, melûl melûl okuyor. Adım başına bir “çit” der; daldır kırılır gelir... “Pır!” der; kuştur uçup gider. Ama Resul’ün ne gülü gördüğü vardı, ne de bülbülü... Ne bir dala el attığı vardı, ne bir kuşa el vurduğu... Ötekiler damdan boşanmış danalar gibi dört bir yana dağıla dursun, o da bir ağaç altına çekilip başını dinlemek istedi ya, oturdu, oturmadı, gözüne bir menekşe ilişti; şöyle bir garip boynunu bükmüş, yapacağı suya değmiş, melûl mahzun düşünür gibi bir hali var! Bu hal, Resul’ün gönlüne dokundu. Kalkıp üstüne eğilerek:

“A menekşem menekşem; ne diye boynunu büküp duruyorsun? Sen şu gülden yetimsen, ben senden de yetimim; varsın kuşlar ötsün yuvada; biz ikimiz ağlıyalım şurada...” diye firaklı firaklı sayıp dökünce, menekşe Resul’e baktı ağladı; Resul menekşeye baktı, ağladı. Bunlar böyle ağlaşıırken biri gelip yüzünü ekşitti ve ayıttı:

“Bire Resul Bey, tâ buralara kadar yorulduk ki, biraz gözüün, gönlün açılsın da, babanın ruhu şâd olsun diye; oysa ki otu görüyor, ota ağlıyorsun; çöpü görüyor, çöpe ağlıyorsun; her gördüğün, derdini tazelemekten başka bir şeye yaranı-

yor; bu böyle gidecekse, gayrı seni çektiklerinden Allah kurtarsın; biz yapacağımızı yaptık, bugünden tezi yok, ayrılıyor yolumuz; senin yüzünden günaha giremeyiz!" diye söylendi.

Bu sözler, Resul'ün yüreğine kurşun gibi işleyip yaralı bir sesle dedi ki:

"A yarenler, yerden göğe kadar hakkınız var, amma, elimde değil; bu dert, öyle bir dert ki yele versem, yel almıyor; sele versem sel almıyor, hem babam, yattığı yerde rahat yatsın diye gamı, kasa-veti kara servilerin altında bırakıp çıkmıştım ama, bakın şu feleğin işine, onlar benden evvel kalkıp gelmiş, şu boynu bükülü menekşelerin altında yolunu bekliyormuş; daha bir ağaç altında dinlenmeden, mendilimi çıkarıp gözlerimi kurulamadan, gelip gene beni buldular. İmdi, ben bu derdin elinden ne yapayım? Dağlara mı kaçsam acep? Deryalara mı düşsem acep?

Derviş kılıklı adam, az, uz dilini yumuşatıp, ağzını değiştirerek:

"A sultanım, sen gamı atıp, efkâr dağıtmayı murat ettikten geri, ne deryalara düş, ne dağlara; şöyle bir bakılacağı gibi bak şu bağlara! İnsan neye hangi gözle bakarsa, onu o gözle görür; yok yoksa, ne güller güler, ne menekşeler ağlar! Ağlayan da senin gönlün, gülen de... Hele sen yalandan bir gül; çok sürmez, gerçekten gülersin; sen gülünce, güller de gülecek; güller gülünce, bülbüller de düğün eyleyecek..." deyip taktı Resul'ün peşine, ve alıp getirdi havuz başına...

Bir de Resul varıp gördü ki, ne görsün, kırık haramiler bir sofraya donatmış, bir sofraya donatmış

ki çayır, çimen üstüne; kuş sütünden başka ne istersen var. Meğer o, derviş kılıklı adama dert yanarken, ötekiler de eline, ayağına çabuk birini koşturmuşlar pazara; Resul'den bir kuru selâm gönderip demişler: "Ne isterse ver buna, yaz duvara!" İşte, türlü meyvesi, nevalesi ile bu sofraya böyle donatılmış, amma Resul'ün neden haberi var ki, bundan haberi olsun...

Merak edip soracak gibi olunca:

"A sultanım, Mevlâ ganidir. Verilecek kullarına verir; sen otur hele şu erenler sofrasına. Başlıyalım havuzbaşı safasına..." dediler. Ve öyle bir safa sürdüler, öyle bir safa sürdüler ki Resul gafilin tadı damağında kaldı. Gayrı her akşam bu böyle... Sular kararınca erenler bağının yolunu tutuyor.

Sözde gam avutup, efkâr dağıtıyordu ama, bu değirmenin suyu nerden! Bir güne bir gün bunu bir hesap kitap ettiği yoktu ki... Baba malı tükenmez sandı, har vurup harman savurdu; derken efendim, elindeki, avucundaki suyunu çekince sıra mala, mülke geldi; satılmadık ne han kaldı, ne hamam ne tarla kaldı, ne değirmen vesselâm! Kala kala bir eski konak kaldı. Allah korusun, bunu da satıp, savıp anasını, bacısını sokak ortasına atacak değildi ya; başını avucuna alıp:

"Erenler sabrımı sınıyor ama, sabredek yeri kalmadı. Bu akşam yüzümü kızartıp halimi arz edeyim de, ne himmet edeceklerse etsinler gayrı!"

Diye düşünüp yollarını beklemeğe başladı velâkin ne gelen oldu, ne giden; ne arayan oldu, ne soran! İşte o zaman yüreğine bir ateştir düştü; şura senin, bura benim... Döndü, dolaştı, aramadık han, külhan

bırakmadı. Derken bir kahvenin birinde gözüne bir bezirgân kılıklı adamlar ilişti ama, gözlerine inanamadı; bir, bir daha baktı ki ne baksın derviş sandıkları değil mi? Hepsi de postu, külâhı atmış, tepeden tırnağa silâhlanıp pusatlanmış. Birden, neye uğradığını anlamayıp:

“Oooo erenler, bu ne hal!” diye yanlarına doğruldu ya, baş köşeye bağdaş kuran biri:

“Beri bak delikanlı. Her gördüğün sakallıyı baban sanma; biz ne erenleriz, ne yarenlerdeniz; Kırk Haramiler derler bize, biz bu dağların kurduyuz. Eceline susamadınsa çek arabanı!”

Deyince kurşunla vurulmuşa dönüp kanı, iliği kurudu; kuş canını kurtarmak için kendini dışarı dar attı:

“Gördün mü bir başıma gelenleri; kırk derviş sanmıştım bunları, Kırk Haramilermiş meğer; olanca malımın altından girip üstünden çıktılar; anamın, bacımın yüzüne ne yüzle bakacağım; gayrı ölüm Allahın emri, bir daha yanlarına dönemem.” deyip yollara düştü. Mecnun misali; o dağ olmaz, bu dağ olsun; döndü dolaştı; derdini yellere verdi, yel almadı; sellere verdi, sel almadı; alır mı ki, diye uçup giden kuşlara da seslendi ama, onlar dahi dönüp bakmadılar.

Eh işte, günler böyle geldi, böyle geçti... Hani o dağlarda ne yiyip, ne içti? Diyeceksiniz ya, dağlarda ne var ki ne yesin? Her dalın meyvası yok, ayvası yok! Ot buldu, ot yedi; gün oldu, onu da bulamadı; kara ağaç kabuğu kemirdi, durdu.

Bakın Allahın işine; bir gün bir çalılıktan geçiyordu. Karganın biri “gak!” dedi, gagasından

bir ekmek parçası düşürdü; Resul, titreye titreye eğilip aldı yerden... Öyle bir göresiymişti ki öptü başına koydu; tuttu yüzüne, gözüne sürdü; sonra göz yaşını katık ederek öyle bir yiyiş yedi ki onu, gören melekler ağlamıştır ya, hani Allahın göz yaşları olaydı, şu dünyayı sele verirdi.

O günden geri kara ekmek, burnunda buram buram tütmeğe başladı. Ekmek kokusu deyip de geçmeyin öyle! Tarla, toprak kokusu dersen onda... Ev, ocak kokusu dersen onda... İlle ana, bacı kokusu dersen onda... Sözün kisası; ne o, ne bu, şu dağlarda kendini yitiren Resul o gün kendini yeniden bulur gibi olup bir düşüncedir aldı onu:

“Yüzlerine bakacak yüzüm yok diye, anamı bacımı kapı ardında bırakıp da şu dağlarda dolanıp durmak revâ mı? Ellerindeki, avuçlarındakini ite, kurda kaptırdıktan geri, bir de tutup onları elâleme avuç açtırırsam, Allah bana ne der! Bu dar günlerinde başımı alıp kaçmaktansa, varıp da bir işe koşulabilirsem, belki bir yaralarına merhem olurum” diyerek kuş olup uçası geldi ama, nerde o kol, o kanat onda! Allah kimseyi açlıkla terbiye etmesin, adım atacak hali, mecali kalmamıştı ki; o dağlar kolay kolay inilir; o beller kolay kolay geçilir mi? Anasından emdiği, burnundan geldi; kuş uçmaz, kervan geçmez yollarda çekmediği kalmadı... Neyse bir akşam üstü, güç belâ kendini şehre atabildi. Çarşı, pazar çoktan kapanmış; el ayak çekilmişti; kime, kimselere görünmeden evinin yolunu doğruladı ya, hani o ev! Koca konak ağlıyordu. Dünya Resul’ün başına yıkıldı. Gayrı ne siz sorun, ne ben söyleyim; elin derdi ele masal gelir! İlle bir çift

söz istiyorsanız; ana gibi yâr olur mu? Tutup bağ-
rına bastı onu ve bir güne bir gün ettiklerini yüzüne
vurmadı. Ancak, bir gün bir söz açıldı da:

“Oğul dedi; her yüze güleni dost olur sanma;
iyi adam gözlerinden belli olur. İyi adamın gözleri-
nin içi güler; kötü adamın gözlerinde karaltı olur.
Sen böylelerinin yüzüne değil, gözüne bak, gözüne!
Bu ana sözü kulağına küpe olursa, ne kırk vezirin
kahrına uğrarsın ne kırk haramilerin zehrine; yer,
içer; muradına geçersin...

KOÇ KÖROĞLU HİKÂYESİ

Köroğlu, efsanevî bir “serden geçti” değil, Ce-
lâlî ayaklanmalarını temsil eden bir halk kahrama-
nıdır. Bu bakımdan Köroğlu hikâyeleri efsaneleş-
miş bir tarih sayılabilir. Hâlâ Anadolu'da söylenen
bu hikâyeler 24 bölüme ayrılıyor. Her biri Köroğlu’-
nun, ya da koç yiğitlerinin maceralarından birini
anlatıyor. “Köroğlu kolları” diye adlandırılan bu
bölümler henüz bir sanatçı eliyle toplanarak sözlü
gelenekteki ağız tadıyla işlenmemiştir, bir bütün ha-
linde...

Bu hikâyelerin ne zaman doğduğu kolaylıkla
kestirilemez. Ancak, Celâlî vakaları XVI ncı yüzyıl-
dan beri sürüp gittiğine göre, özünü bu olaylardan
alan Köroğlu hikâyelerinin de XVII nci yüzyılda do-
ğup geliştiği sanılıyor. Bu hikâyelerdeki manzum söy-
leşmelerde tek bir ozanın dilinden, telinden çıkma-
mıştır. Dağlar gibi gürleyen koçaklamaları yanında,
üstlerine akşam garipliği çökmüş, içli, dokunaklı

deyişler de vardır. Koçaklamalarını halk şüirleri arasında serpiştirdiğimiz için bu lirik ve titrek deyişlerinden örnekler vereceğiz; “Köroğlu'nun Zuhuru” koluna şöyle bir göz gezdirdikten sonra:

Köroğlu'nun asıl adı Ürüşen Ali. Gerçek hayatı bilinmiyor. Söylentilere göre; babası Deli Yusuf Bolu Beyi'nin atlarına bakıyor. Günün birinde istiyorlar da, gidip bir sürüden bir tay seçip getiriyor. Beyin gözü tutmuyor, bu çelimsiz tayı. Öyle bir öfkeleniyor ki, gözlerine mil çektirip çırasını söndürüyor adamcağzın. Sonra da bu atın sırtına sarıp köyüne yolluyor onu... Yusuf, dünyayı başına zindan eden beyden öğ almayı kuruyor. Bu çelimsiz taya gün, güneş görmeyen yerde öyle bir bakıyor ki, eşi yok, menendi yok bir küheylân olup çıkıyor, daha durur mu! Atlıyor atına, Ürüşen Ali'yi de alıyor yanına, Aras çayının yolunu tutuyor. Orada (Bingöl) den inen üç köpüğü içerse, Abuhayat niyetine, gözleri açılacak, gayrı dayanabilirse, dayan-sın Bolu Beyi! Varacakları yere varıyor, konacakları yere konuyorlar ama, bir gün dul öğle zamanı Yusuf'un gözlerini uyku bürüyor. O, bir ağaç altında yatarken sular çiçeklenmeğe, köpükler inmeğe başlamasın mı, tabasının uyanmasını bekleyecek değil ya, akıp gider, akacağı yere... Ürüşen Ali hemen eğilip üç köpüğün üçünü de içiyor ve üç üstünlük kazanıyor: Biri tükenmez ömür, biri yenilmez bir yiğitlik, biri de söz ve saz erenliği...

Babası gaflet uykusundan uyanıp da olanı, biteni öğrenince, gözlerinin açılmadığına üzüleniyor ama, “kader böyleymiş; gayrı öcümü almak sana düşüyor. Ürüşen Ali de bunu boynuna borç biliyor, kal-

kıp Çamlıbel'e dönüyorlar. Çok geçmeden (Köroğlu) adı her yana ün salıyor. Nerde kendi demirinde yiğit varsa, gelip başına toplanıyor. İşte bundan sonra, o dillere destan olan maceraları başlıyor. Bolu Beyi'ni bozgundan bozguna uğrattıp aman dedirdiği gibi, bütün yaylaları da dirlik düzenliğe kavuşturuyor.

Gel zaman, git zaman "delikli demir" çıkınca:

Tüfek icat oldu merdlik bozuldu
Eğri kılıç kınında paslanmalıdır

deyip kılıcını kınma koyuyor; kendi de kırklara karışıyor... İşte Köroğlu hikâyesinin özü bu!

Köroğlu Karşılması

Koç Köroğlu, yurdundan ayrı düştüğü günlerden birinde gelip kendini bulan arkadaşından bir bir sevdiklerini soruyor, içli dokunaklı demelerle:

- Köroğlu — Karşıdan gelen piyade
Bizim iller yerinde mi
Etekleri çemen olmuş
Karlı dağlar yerinde mi
- Güdümen — Beğim ili ne sorarsın
Güzel ama soğuk soğuk
Karlı dağlar eteğinde
Çimenleri soluk soluk
- Köroğlu — Sağ elde kılıç ettiğim
Sol elde kalkan tuttuğum
Kol kola sarılıp yattığım
Şirin Döne yerinde mi

- Güdümen — Kılıç deyu bağlandığın
Kalkan deyu kullandığın
Şeyreleyip eğlendiğin
Şirin Döne saçı yoluk
- Köroğlu — Çamlıbelin koyağında
Su kesilmiş ayağında
Güzel Döne yatağında
Kibar beyler soluk soluk.
- Köroğlu — Küçücekten büyüttüğüm
Saz çalarak uyuttuğum
Mah yüzünü seyrettiğim
Han Ayvaz'ım yerinde mi.
- Güdümen — Küçücükten büyüttüğün
Üğrüleyip uyuttuğün
Gül yüzünü seyrettiğin
Han Ayvaz'ın boynu buruk.
- Köroğlu — (Köroğlu) der öğündüğüm
Taşlar alıp döğündüğüm
Arka verip sığındığım
Koca çamlar yerinde mi.
- Güdümen — (Güdümen) der karlı dağlar
Dağda çamlar kara bağlar
Döne söyler Ayvaz ağlar
Ağlaşır soluk soluk.

Kara Hikâyelerden Örnekler :

DERTLİ KAVALDAN

(Bir memleketin birinde Maviş derler bir Yörük gelini varmış. Daha gelinlik kınası bile solmadan bir yol görünmüş helâllısına, Çukur Ova'ya doğru... Ne yapsın, geçim dünyası... Boynunu büküp kapısının ardına çekilmiş ve bir güne bir gün eşikten adımını atmamış; uğrarsa, kapı bir komşusu Emeti Ana uğruyormuş evine... Aylar, günler geçmiş, kocası dönmemiş, sade, Karabey derler biriyle bir mektup göndermiş, o kadar... Bundan sonrasını ben hikâye edeyim sizlere:)

...Günlerden bir gün kapı çalındı; Maviş'in yüreği yerinden oynadı. Bir de açıp baktı ki, ne baksın, bir kocakarı:

"Gelin kızım dedi; yol beni tüketti, ben yolu tüketemedim, bir ağırlık vermezsem, şunun şurasında bir soluk dinleneyim".

Yorulup, yolda kalana ne denir. Maviş tutup elinden, aldı içeri.

Kocakarı Maviş'i kendine ısındırmak için allandıra, ballandıra dil dökmeğe başladı:

"İzanlı gelini, erkânlı gelin; sen bana kapını açtın; cennet kapıları da sana açılsın. Neye derler ki, insanın sûreti, siyretine benzer diye... Ben çok yaşadım, çok gördüm ama, senin gibi bir nurtopu görmedim.

Gözlerin var, boncuk boncuk; benlerin var nokta, nokta, ağız desen konca, diş desen inci... Hangi birini deyim, a humar bakışım, a yayla çiçeği kokuşlum; Allah seni övmüş övmüş yaratmış; elbet huyun suyun da güzel olur ama, bilmem talihin de yüzüne gülüyor mu? Hiç sanmıyorum kızım, güzelde talih olmaz derler, olsa bı kara çatı altına düşer miydin? Serili, döşeli konaklara kurulurdun. Kapında çifte çifte uşakların, önünde de dört dönen cariyelerin olurdu, dedim ya; güzelde talih olmaz! Olsa, ne sen böyle olurdu, ne ben... Gülme kızım, gülme; vaktiyle benim de yüzüme bakılırdı ama, bir çopurun adına, uduna al-dandım da, ömrümü, günümü tükettim yoluna, ilâhi, sebep olanların ömrü günü tükene... Bugün elimde mangırım yok, pulum yok; kurban olduğum Allah çoluk çocuk da vermedi. Eh, elde hüner, dilde cevher olmayınca ne yaparsın; işte böyle el işine seğirtir, kapı kapı sürünürsün. Ne olurdu, o zamanlar gün görmüş bir kadın ana çıkıp da beni dizinin dibine oturtsa, Hanya'yı, Konya'yı öğretseydi, bir çulsuza bağlanır kalır mıydım! Ne ise, bizden geçti; bir ayağımız öteki dünyada... Tanrı Tealâ sizin gibi ağzsız dilsizlerin gül benzini soldurmasın yoksa..."

Kocakarı "Geç oldu gayri!" deyip de kapıdan çıkınca, Maviş'in başına bir ağrıdır yapıştı. Her halde bu cadı kılıklının gözü değmiş olacak! Bari Emeti Ana torununu alıp yatıya gitmemiş olsaydı, başına bir kurşun döktürür, açılırdı ama, neyse. O gün de Maviş akşamı edemedi.

Aradan ben deyim üç gün, siz deyin beş gün ya geçti, ya geçmedi, yine kapı çalındı, Maviş'in bir

daha yüreği yerinden oynadı. Açtı, baktı ki, ne bak-sın, yine o kocakarı değil mi?

“Has kızım, elmas kızım; diline doyamadım, tadına doyamadım, bugün de seni deyip geldim.”

Deyince, Maviş ne desin! Bunu da duydu, işitti, aldı içeri. Neye derler ki açma kutuyu, söyletme kö-tüyü! Kocakarı, baş köşeye geçip de mindere gö-mülünce:

“Adınla yaşayasın dedi; adın neydi? Hele Ma-viş mi dedin? Maviş Maviş... A sürmeli gelinim; Allah yüzüne bakmış da haline acımış olacak, bah-tın açılıyor; büyük yerden, büyük kısmetler çıkıyor ama, ayağına gelen nimeti tepmezsen! Gel şöyle, dizin dizime yanaş da kulak ver bana, öyle baş çe-virip de, kaş çatma; hem ben söylemiyorum, bey-zadem söylüyor; bildin mi, Karabey! Gönül onun, göz benim; mâna onun, söz benim; ne ağırdır bey-zadem, ne ağır! Ağzı var, dili yoktur; saza var teli yoktur; elçiye zeval yoktur.”

Maviş kulaklarına inanamadı:

“Kadınanam dedi; ben de her Afşar kızı gibi demeler der, deyişler bağlarım ama, doğrusu şu senin yuvarladığın tekerlemeleri hiç bir manaya yoramadım, dilinin altındaki ne? Hangi işe koşulu-yorsun? Sakın yokuşuna yorulmıyasın? Ben, evli barklı bir kadınum.”

Kocakarı bu söze başını salladı: Yine lâf ebe-liğini eline alarak:

Allı gelin, has gelin; ben senin hangi yaylânın gülü hangi bağın bülbülü olduğunu biliyorum. Hani bir ima, bin mâna derler de. Onun için sözü çiğne-

yip duruyorum. Değil mi ki, kapalı söze anahtar uyduramıyorsun; açık lâf edeyim. Dedim ya, elçiye zeval yoktur; güzellerde mürüvvet çoktur; dinle imdi: Beni koca konaktan gönderdiler... Karabeyim, bir gün evine uğramış, kapıyı bir açmış, aklını başından almışsın; o gün, bugün deli, divaneye döndü. Gayrı dert senden, derman senden; dediğini edersen altın kafeslerde besliyecek seni! Ne yüzüme bakıp duruyorsun? Böyle bir devlet kuşu bir daha başına konmaz; eli, arı düşünme de, "he!" de gitsin."

Deyince, Maviş neye uğradığını bilemedi, beti benzi kül kesildi:

"Bak hele bir, kadın, dedi. Ne hoyrat lâf ediyorsun öyle; ağzın, dilin nasıl varıyor bu sözlere! Ben anamdan doğalı böyle şeyler ne gördüm, ne işittim. Duymaz olsaydım, şimdi senden duyunca kuruyup kaldım. Hangi bey, gölgesine sığınanlara yan gözle bakar? Hangi helâl süt emmiş kapı ardındakilere el uzatır? Allah, herkese helâlinden versin, benim helâlim var, ölürüm de yine harama ayak basmam."

Bu sözleri duyunca kocakarı ağzını değiştirdi:

Gelinim; yine sen bilirsin ya, yükünü pek o kadar yüceye yığmasan iyi edersin, çünkü, her benim diyen Çapanoğlu ile başa çıkamaz; hele kendi havasında uçan Karabey'le! Hani beni buraya yollarken son bir çift lâf etti ki, ödüm koptu. Bayırın Afşar'ı yüreğimi bölük bölük böldü; yarama merhem olmazsa ben de onu ya yoldan çıkarır, sürüm sürüm süründürürüm; ya imam kapılarına kapatır, inin inin inletirim, artık sonunu kendi düşünsün, dedi. Düşün gelinim düşün de elâleme yay olmadan, kurda

kuşa pay olmadan beyzademle murat alıp, murat vermeğe bak!”

Maviş'in eli, ayağı titremeğe başlayıp:

“Bre cadı karı dedi; Beyoğlu beyliğini bilsin, yoluna kol olayım; âra namusa yürümesin, ayağına yol olayım; yoksa, ne ederse etsin, boynumu veririm de, koyunumu vermem; git bunu böyle söyle; bir daha da kapıma ayak basma!”

Bakın Allahın işine, birdenbire kapı açıldı ve Emeti Ana kocakarının üstüne öyle bir yürüyüş yürüdü ki... Meğer olanı biteni dinlemiş:

“Kara Fatma, kuru Fatma dedi; nice mâsumları baştan çıkardın; bu tazeye de el atma! Sen zaten ârı satmış, namusu tellala vermişsin; Karabey dersen bey değil, beylerin artığı! Dul, yetim hakkı demedi el uzattı. Şimdi de sıra ırza, namusa mı geldi? Dilerim Allah'tan, böyle beyler, beyliğine doymasın; ağılları koyunsuz, konakları konuksuz kalsın...

Kocakarı tasını, tarağını toplayıp da süklüm püklüm kapıdan çıkınca, Maviş kendini tutamadı, Emeti Ana'nın boynuna sarılarak:

“Emeti Ana, ana derim sana anamdan ileri: ne olur, beni kanadının altına al; kartallar pençe atıyor. Vay ne kara yazılı başım varmış, ne kara günlere kalmışım meğer ben!”

Maviş'in boş kâğıdı gelince koca Yozgat kan ağladı. Mahalle büyükleri: “Günahı sebep olanların boynuna” deyip karayazılının kapısına geldiler.

"Gelin kızım dediler, biz bir güne bir gün bir eğriliğini görmedik ama hangi ağzı kara, alınına bir kara düşürmüştü kocan olacak âvâre, ben o yolsuzun yolundan çıktım, gayrı kapıma bir kara kilit vurun, diye yazıp bozmuş! Elimizden ne gelir, dilimizden ne gelir; olan olmuş bir kere... Yine de sen kalbini bütün tut, bu kapıyı kapayan bir gün açar inşallah! O gündenek başını sokacak bir yerin yoksa evimiz, evin; başımızın üstünde yerin var senin..."

Maviş kapı ardından dinledi, dinedi de, sadece:

"Dilerim Allahtan bana kara sürenler, kara yere girsin!" dedi, başka bir şey demedi. Ne başını eğdi, ne boynunu büktü. Doğrusu yürekli kadınmış Afşar kızı...

Bohçasını alıp çıkmak için içeri girince, Dertli Kaval yaralı bir sesle inim inim inledi...

Ağızsız, dilsiz taze ne yapsın, iki göz, iki pınar Emeti Ananın evine sığındı.

Eh, ilde kötüler çok ya, iyiler de yok değil, Emeti Ana onu kendi kızı gibi bağrına basıp:

"Kızım dedi; dünya ahiret ben şahidim. Sen suçsuz günahsız bir tazesin; sana bu kötülüğü yapanı, edeni biliyorum ama söylenmez ki söyleyeyim; dilerim Allahtan tez günde, tez saatte boyları devrilsin" diye beddua etti.

Gel zaman git zaman kocası, Çukurovadan dönüp de olanı, biteni öğrenince, dünya başına yıkıldı... Hemen Emeti Ananın evine koşup, karısının boynuna sarıldı ve:

"Mavişim dedi, doğan ayda, batan günde leke var, sende yok. Öyle bir iftiraya uğradık ki evimiz,

yuvamız yıkıldı; ilâhi bize edenlerin yeri, yurdu başına yıkılsın. A yayla çiçeği kokuslum; sen bir yayla kızsın, ben de bir dağ kuzusu... Biz buralarda havamızı, suyumuzu bulamadık; ya bizim dağlara göçelim, ya sizin yaylalara... Gelirse, ana bilir, Emeti Anayı da beraber götürür; güler yüz tatlı dil ile gönül hoşluğu içinde yaşar gideriz, geçinmiyecek ne başımız var!"

Maviş'in gözleri doldu: "İl sözüne uyup günahıma girdin; küstüm sana; bu dünyada söylemem!" diye bir nice sitemden sonra:

"Al duvağımın sahibi dedi; Allah bize bu günleri gösterdi ya, gayrı öl dediğin yerde ölür, kal dediğin yerde kalırım. Hele elin elimde, Emeti Ana da başımda olduktan geri aşamıyacağımız dağ, ulaşamıyacağımız yayla yoktur!" deyip günün birinde yola dizildiler. Soğuk sular içerek; lâle sümbül biçerek konacakları yaylaya konup muratlarına erdiler. Gökten üç elma daha düştü; kimseye kem gözle bakmayanların başına...

HALK MASALLARI

Halk Masalları, Masal Dünyası, Masal Kişileri, Gerçek Yönü ve Eğitim Değeri, Masal Geleneği, Derleme ve Değerlendirme. Masal Örnekleri: Çiçek Kızla Çiğdem Kardeş, Akgün, Karagün. Hayvan Masalları: Ölüsü Kınalı Çakal, Arslan'ın Verdiği Ders.

HALK MASALLARI

Masallar, toplumun hayal güciyle yaratılmış sözlü verimlerdir. Halk hikâyeleri, destan yollu hikâyelerden ayrıldığı gibi, halk masalları da halk hikâyelerinden ayrılır. Bilindiği gibi, halk hikâyeleri daha çok gerçeğe dayanır; "gerçek üstü" arka plânda kalır. Oysa ki, masallarda "gerçek üstü" başta gelir gerçekler arka plânda kalır. Masallara "Bir varmış, bir yokmuş" diye başlanması ve tekerlemelerle örölmüş (döşeme) si, bu gerçek üstü olaylara hazırlamak içindir.)

Masal Dünyası :

Masallar, insan oğlunun istediği, hayal ettiği şeylere ulaşma çabasından doğmuştur.)

Gerçekten, gönümüzden neler geçmez, neler hayal etmeyiz ki! Billür köşkler mi, sırça saraylar mı! Bir oluğundan bal, bir oluğundan kaymak akan çeşmeler mi! Hangi birini söyleyim? Saymakla, sıralamakla bitmez ki... İyi ama, hayatta her şey elimizde, irademizde değil. Yoktan yonga kopar mı? Sonunda bu hayale sığmayan arzularımız yüreğimize düğümlenip kalır. Bir dikili ağacı olmayan (Âşık Ruhsatı) umutsuz bir hayal ile bunu ne güzel belirtiyor:

Bir şehir yaptırısam köşkü beraber,
 Seksen sekiz oda boyu beraber,
 İçinde bahçesi, suyu beraber;
 Vah neleyim yürekte var elde yok.

Kırk bin devem olsa bir düz ovada
 Yirmi bin kuşum uça havada
 Yüz bin batman yağ eritsem tava da
 Vah neleyim yürekte var, elde yok.

Bin beşyüz inegim körpe danalı,
 İkiyüz cariyem eli kınalı,
 Doksan da çobanım beli kamalı,
 Vah neleyim yürekte var, elde yok.

Doğru “yürekte var, elde yok!” boynunu bükmesin de ne yapsın Ruhsatî? Hayal öyle geniş, dünya o kadar dar ki, ve hele öyle imkânsızlıklar, öyle imkânsızlıklar var ki... Bu olağan üstü istekleri gerçekleştirmek için başka bir dünya ve olağan üstü nitelikleri kendilerinde toplayan yaratıklar ister. İşte o dünya, halkın yarattığı masal dünyası ve o yaratıklar da masal kahramanlarıdır.

Bu masal dünyası, renkli, sihirli bir dünya, “Bir fındık kabuğuna sığar, yedi dünyaya sığmaz! Şu harita üstünde bir yeri yok. Yedi kat yerin dibinde mi desem, yedi kat gökün yüzünde mi? “Yedi derya arası” nda mı desem, Kaf dağının arkasında mı? Biliyor muyum? Bilmiyorum; halkın “hayalhane-si” nde olsa gerek...

✱ Masal Kişileri :

Asıl masal kahramanları insanlardır ama, kiminin adı - sanı yok: Padişah, Vezir, Yörükbeyi,

Kızır, bir de o Keloğlan gibi... Kiminin de adı var, bizim ada benzemez: İdı ile Bıdı, Hılı ile Dılı, bir de o Çollo gibi. Kurtlar, kuşlar; ağaçlar, taşlardan başka, insan ve hayvan soyundan olmayan hayalî yaratıklar da vardır: Peri kızı, Dev anası, Ejderha, Zümrütüanka gibi...

Bunlar ne zaman yaşamıştır; belli değil. Masalcı “Evvel zaman içinde” deyip geçiyor. Ben deyim (Destanlar) çağında, siz deyin o çağlardan bu çağlara kadar...

İşte, masaldaki olaylar yalnız insanlar arasında değil, periler, devler gibi hayalî kişiler arasında da geçer; kurtlar, kuşlar, ağaçlar, taşlar da bu olaylara katılarak aklın alamıyacağı şeyler yaparlar. Bunlar tabiat dışı vasıflar taşıdıkları için her kılığa girer, her biçimde görünürler. O insanlar bir bakarsınız ceylân olur, bir bakarsınız Küheylân olur.

O hayvanlar bir bakarsınız dalyan gibi bir delikanlı olur, bir bakarsınız ay ile bahsedip gün ile doğar. O ağaçlar, dallar bile dile gelir, konuşur:

- Çiğdem bacı!
- Ne var ağaç?
- Karnın aç mı?
- Aç!

— Al sana bir dal yemiş, ne niyete yersen, o tadı verir... dermiş.

İmdi, bu akla, hayale sığmayan işler yapan masal kahramanlarının yenemeyecekleri güçlük, erişemeyecekleri amaç kalır mı? Daha ötesi öte dursun, bir peri yüzlünün saçlarından verdiği “uç tel” ve yaralı bir kuşun kanadından verdiği “uç tüy” bile onları ulaşmak istedikleri yerlere ulaştırır, kavuşmak

istedikleri amaçlara kavuşturur. Bundandır, her masalın sonu mutlulukla biter...

+ Gerçek Yönü ve Eğitim Değeri :

Görülüyor ki, masallar daha çok "gerçek üstü" olaylara dayanıyor. Bununla beraber, bunların içte i içe yürüyen bir özü ve "gerçek" bir yönü de vardır. Bundandır, usta masalcılar:

"Masal diyip geçmeyin; kökleri vardır geçmişte; dayanır, durur dağ gibi... Dalları vardır üstümüzde; yeşerir, gider bağ gibi" derler.

Gerçekten, masal motifleriyle, aile ve toplum yaşantılarına ait nice nice gerçekler sezdirilmektedir. Olayların akış ve oluşundan ibret göziyle faydalı dersler çıkarılabileceği gibi, kahramanların tutum ve davranışları da insanlara, insanların ruh ve karakterini tanımak fırsatını kazandırabilir. Çünkü, masaldaki kahramanlar birer sembol, insan misali birer varlıktır. Kurtlar, kuşlar; ağaçlar, taşlar, peri, dev gibi hayali kişiler yerine insan gibi düşünür, insan gibi davranırlar... İnsan gibi iyilik de yaparlar, kötülük de... Huyu, suyu bir değil bunların; içlerinde akı da var, karası da... Bu bakımdan masallar insan ruhlarında yapılmış faydalı bir gezinti sayılabilir.

Kara yürekliler arasında öyleleri var ki, kendilerini dev aynasında görür, burunları Kaf dağında gezer; ya da yüksek dağları ben yarattım sanır elâleme tepeden bakar...

Kiminin yanına tütsü ile varılmaz, kurt mu dedin kurtdur; kiminin kapısından salâvatla geçil-

mez, nemrut mu dedin nemrut... Kimi, nabza şerbet vermesini bilir, hinoğlu hindir. Kimi, kan alacak damarı bilir, cinoğlu cindir...

Her sakala bir tarak uyduranlar da bulunur, her yumurtaya bir kulp takanlar da; Kös dinlemiş adamlar da bulunur, kulaklarına pamuk tıkayanlar da...

Havadan nem kapanlar da vardır, kilimin dört ucunu suya verenler de; suyu üfleyerek içenler de vardır, saman altından su yürütenler de...

İki eli yağlı kara olanları mı arasın, güneşte leke arayanlar mı, her taşın altından çıkanları mı ararsın, süt dökmüş kendi gibi duranları mı...

Yukardan atıp aşağıdan tutanları mı sorarsın, deveyi hamudıyla yutanları mı. Bir taşla iki kuş vuranları mı sorarsın, el ağzıyla kuş tutanları mı.

İlle o dedikoducular yok mu, dilleri kurusun! Birine gider, bir türlü miyancılar, ötekine gider, başka türlü miyancılar, alimallah kardeşi kardeşe düşman eder...

Akyürekliiler arasında da, öyle eli öpülecek insanlar var ki, hangi birini söylüyeyim? Sönen ocakları yeniden yakanlar mı dedin, yıkılan yuvaları yeniden yapanlar mı? Hakka, hakikata tapanlar mı dedin, gönül alıp Kâbe yapanlar mı? On parmağını kandil edip yakanlar mı dedin, on parmağından on hüner akanlar mı, ağzından bal akanlar mı dedin, kaleminden kan damlayanlar mı, saymakla, sıralamakla bitmez ki bunlar, bu iyi yürekli insanlar...

Demek ki, içlerinde beğenilen, örnek edilmeğe değenler de var, beğenilmeyen, serrinden kaçılması gerekenler de... Masalların şu ve bu faydası bir yana, asıl eğitim değeri buradadır!

Çocuklarımızın, gençlerimizin ruhunu en iyi örneklerle göre kurarak, onları inandıkları yolda yürüyebilecek, yürüdükleri yolda güçlükleri yenebilecek güçlü bir kişiliğe erdirmek için masallardan faydalanmasını bilmeliyiz. Masalların yaşı, başı olmaz. Dünya milletleri bu inanışla çocuklarının ruhunu masallarla besliyor, özellikle, insanları tanımak melekesini kazandırarak birbiriyle münasebetlerini kolaylaştırıyor...

Masal Geleneği :

Masalların sözlü bir gelenek halinde sürüp geldiğini biliyoruz. Analar, çocuklarını masallarla avutur, masallarla büyütür. Masalların ilk tadını annelerimizin dizi dibinde alırız.

Bizim çocukluğumuzda bir de ocaktan yetişme (masal anaları) vardı; çoğu köylerde, çoğu mahallelerde... Bunlar kış gecelerinde konu komşuyu başlarına toplar, ne masallar, ne masallar anlatırlardı, makas kesmedik, iğne batmadık masallar...

Gerçekten, masal anaları sadece bilinen masalları ağız tadiyle anlatmakla kalmaz. Bunlar, iki tekerleyip bir yuvarlamasını bildikleri için kendileri de yeni yeni masallar dizip koştukları gibi, bilinen masallara da yeni renkler, motifler katarak bunları da yepyeni varyantlarını yaratırlardı. Bu değişikliğin farkına varan meraklılar, "bu Emine ana rivayeti" şu "Fadime ana" rivayeti derlerdi.

Masal analarından başka, bir de "usta malt satan" masalcılar vardı. Bunlar masal analarının önünde yetişir. Öğrendikleri masallara bir nokta,

bir harf katmadan anlatırlardı., Bazı yerlerde bunlara - adları ne olursa olsun - Dudu ana, ya da şaka yollu "Dudukuşu!" denirdi.

Öyle ya, her vakit masal analarının eşigini aşındıracak değiller ya, iki komşu bir araya geldi mi, Dudu ananın ağzına bakılırdı. O da:

"Hangi masalı isterseniz? Emine Ana rivayeti mi olsun, Fadime ana rivayeti mi?" diye sorar, gayrı hangisini isterlerse, onu anlatırdı...

Gelin, ben de sizi derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi geçerek, lâle sünbül derleyip, soğuk sular içerek bir tandır başına götüreyim. Emine Ana olmazsa, Fadime ana olsun ama, bir yer bulabilirsek ne mutlu! Öyle ya, Allahın kışı, tandırın başı olur da kim gelmez ki... Çağırılan da gelir, çağırılmayan da; ahlanan da gelir, ohlanan da! Hâsılı, seyrek basandan, sık dokuyana kadar kim var, kim yok, sırtı bütün, karnı tok, hepsi gelir, toplanır ama, masal anasının çenesini açtırmak kolay mı? Mübarek kendini naza çektikçe çeker. Masal yolu açmak için biri bir "maval" anlatır, biri bir "martaval" atar ama, gene oralı olmaz. Neden sonra, her biri bir şey vaadeder. Biri der: "harmanını ben kaldıracığım" biri der: "ununu ben öğüteceğim" gayrı, der oğlu der de yüzü güler, çenesi açılır masal anasının.

Önce, (döşeme) dediğimiz, güldürücü, eğlendirici, bir tekerleme yuvarlar "Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, cinler cirit oynarken eski hamam içinde, hamamcının tası yok, oduncunun bal-tası yok, sokakta bir tazı gezer, boynunda halkası yok" kabilinden... Hayale sığmayan tekerlemelerle örülmüş olan bu döşeme, masalın masal olduğuna,

gerçekten ziyade bir hayal olduğuna dinleyenleri inandırmak için, olsa gerek... Sonuna doğru bu döşeme ile asıl masal arasında bir bağlantı kurar:

“Göründü Sivas’ın bağları, Keloğlan’ın dağları! Bu dağlara konalım, bir masal kuralım; harfi var, noktası yok; yapacak ustası yok; dinleyin imdi, “Güldükçe güller açan kız kimdi?” der ve “bir varmış, bir yokmuş!” diye masala başlar. Önce, masalın kişilerini tanıtır:

“Bir memleketin birinde bir Padişah varmış, bu padişahın da dar-ı dünyada üç kızı varmış. Güzel demek de söz mü! Saçları varmış ipek ipek, gözleri varmış boncuk boncuk, bir dalda üç tomurcuk... Hani, görenlerin parmağı ağzında kalırmış ya, gül yüzlerine hasretmiş, bülbül sözlerine! Yedi yılda bir buldukları için mi, nedir, kapıya, bacaya çıkarmaz; ele, güne göstermez; anası öper, babasına verir, babası öper, anasına verir, böyle öpüle, koklana el üstünde büyütülürmüş...”

✱ Bu tanıtmadan sonra, “gel zaman, git zaman” diye bir kapı açarak olaylara geçer, gayrı, alınlarına ne yazılmışsa, başlarına o gelir. Hangi üzüntü, hangi ayrılık! Uğramadıkları uğursuzluk, çekmedikleri yoksulluk kalmaz ama, son sonu kader yüzlerine güler. Buldukları sihirli aynalar, büyülü tüylerle güçlükleri yenerek, engelleri aşarak, ulaşmak istedikleri amaca ulaşırlar. Bundan sonrası şenlik, şadımanlık... Masalcı başı bunu:

“Kırk gün, kırk gece toy - düşün etmiş, onlar da ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine” diye, herkes için böyle mutluluklar dileyerek üç elmaya bağlar. ✱ Üç elma, gönül alma: Biri onlara göre,

biri at, biri avrat, biri de evlât! Bu inanışla masallarını:

Gökten üç elma düştü, kimin ne muradı varsa, onun başına!" diye bitirirler...

Masalların tadı anlatılışındadır. Böyle masal analarından dinlenirse, tadına varılır. Ancak, bugün ne ocaktan yetişme masal anaları var; ne de o tandır başı...

Derleme ve Değerlendirme :

İyilerle, kötülerin belli bir yeri, yurdu olur mu? Dünyanın her yerinde iyiler de vardır, kötüler de... Masalların bu ve buna benzer ortak yönü üstüne ilk eğilenler, bunlara tek bir kaynak bulmak derdine düşmüşler bu yolda birbirini tutmayan görüşler ileri sürmüşlerdi. Sonradan gelenler, bu çıkmaz sokağa pek sapmadılar. Bize göre de masallara tek bir kaynak aramak, havanda su döğmeğe benzer. Döv, döv; gene su. Aranılan kaynak ne Hint'te, ne Çin'de, her milletin kendi içinde. Dünya halkları kendi masallarını kendileri yaratırlar, kendi dil ve kendi görüşleriyle...

Bununla beraber, masalların daha çok insanî duyguları işlemesi bakımından, bunları "Milletler arası bir edebiyat türü" olarak görenler de vardır. Bu görüşü benimseyen (Andersen) gibi kurumlar, kuruluşlar bu türlü eserleri izleyip incelemekte ve dünya halkları ve çocukları için eğitici nitelikte bulduklarını şeref listesine alarak değerlendirmektedir.

Ne var ki, öteki folklor verimleri gibi, masallarımızın da çoğu zamanın vefasızlığına uğrayarak unutulmuş; kıyıda, bucakta kalanlar da sinema ve

tiyatro akını karşısında unutulmaya yüz tutmuştur.

İmdi, büsbütün kökleri kurumadan sistemli bir araştırma zevkiyle masallarımızı “olduğu gibi” banda, ya da kaleme alarak derlemeli, yeni kurulan Millî Folklor Enstitümüzün ve öteki folklor kurumlarımızın arşivlerinde toplamalıyız. Bir masalın bir çok anlatmaları olduğuna göre, derlenip toplanan masalları da tip tip ayırarak her masalın çeşitli rivayetlerini bir araya getirmeli, vaktiyle Pertev Naili Boratav'ın yaptığı gibi katalogunu hazırlamalıyız. Bir masalın ne kadar varyantı olursa, o kadar çok işimize yarar. Bir yandan bu çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da bunları bilim ve sanat adamlarımızın önüne sermeliyiz. Bilginlerimiz bunları bilimsel metodlarla pedagojinin, sosyolojinin süzgecinden geçirerek değerlendirecek; sanatçılarımız da bu ham cevherleri yüzyılların geliştirdiği o mecazlı, seçilmiş masal üslûbiyle işleyerek yazılı bir edebiyat pâyesine eristireceklerdir. Bu işlenmiş demirbaş nüshaların çocuk ve halk eğitimi için baha yetmez bir hazine olacağı kanısındayız.

• Radyo ve televizyon da çağımızın bir kültür nimeti sayıldığına göre, radyo başını, ocak başı yaparak sözlü geleneği de ağız tadıyla sürdürebiliriz. Çünkü, masalların yaşı, başı olmaz. Her gözün çırası, her gönlün yaylası ve bir şiir dünyası bunlar...

Masal Örnekleri :

ÇİÇEK KIZLA ÇİĞDEM KARDEŞ

Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde, develer top oynarken eski harman içinde. Babamın dokuz arısı vardı, dünyalar başına dardı. Sayar alırdı içeri, sayar ederdi dışarı. Ben de göz kulak olurdum az çok. Bir gün baktım ki biri yok!- Gayrı unuttum gazı, tuzu; çıkardım kümeden çil horozu; boynuna vurdum kıldan başlığı, ne kayalığı düşündüm, ne taşlığı; derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi sürdüm dolu dizgin, ben ondan üzgünüm, o benden bezgin... Ne ise, yıldızları saya saya, ulaştık bir gün güneşe, aya! Bir de baktım ki, ne bakayım; bizim arı! Neylemişler, etmişler, sarı öküz eşi etmişler, koşmuşlar çifte çubuğa, dayanır mı böyle bir boyunduruğa; boynu, boğazı yaralar içinde kalmış, yüzü, gözü al kanlar içinde kalmış. Açtım ağzımı, yumdum gözümü; söyledim adama son sözümü. İster maval deyin, ister masal. Oturup bir masal kuralım; harfi var, noktası yok, yazacak ustası yok dinleyin imdi. Çiçek kız kim, Çiğdem kardeş kimdi:

Bir varmış, bir yokmuş; Allahın kulu çokmuş... Develer dellal iken, keçiler berber iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır salları iken, bir memleketin birinde Arangu mu derler, ne derler; ağzı kara, yüzü kara, on parmağı yağlı kara biri varmış. Cın

karnında bir noktaymış ama, kendini dev aynasında gördüğü için mi, nedir, burnu Kaf dağında gezer; gördüğünden göz kirası istermiş. Beleş olsun da onun için, İncili Çavuş'un incili kaftanı olmazsa, Nasreddin Hoca'nın yamalı hırkası olsun, öper başına kormuş! Ve lâkin, mal canın yongasıdır, kim bir tüyünü verir ona; eloğlu "Dah!" der de sürüp giderse yok mu, gayrı köpürür küplere biner; karasını, boyasını buluştırmadık bir yerini bırakmazmış adamın...

Bu yüzden yedi köyden kovulmuş ama, neye derler ki, huy canın altındadır diye; her gittiği yere huyunu, suyunu da bile götürürmüş.

Taş olsa dayanır mı onun bu haline! Günün birinde ağzı yumuk hatuncuğu kahrından, zehirinden göçüp gitmiş. Adamın gözleri bile yaşarmamış ama, boynu bükülü kalan iki kuzucuğu "Ana!" diye meleyip durmuş ardından. Bir gün böyle, beş gün böyle... Derken, akşamın bir vaktinde babaları olacak bunları dizi dibine oturtmuş:

"Bre yumurcaklar, demiş; ne diye başımı ağrı-
tıp duruyorsunuz. Ananız olacak, gidip de gelmiyen-
lerin gittiği yere gitti; bir daha döner mi o? İlle
bir ana istiyorsanız, telli pullu birini bulup getireyim
ama, bir güne bir gün bir teline dokunursanız, alim-
allah derinizi yüzerim sizin!"

Diye, bir de bir gözdağı vermeğe başlayınca
kuzucuklar:

"Biz ne telli ana isteriz, ne pullu ana isteriz;
biz onu isteriz; ekmeğimizin katığı anayı, başımızın
yastığı anayı..."

Diye tutturmuşlar ya, onların ahına, vahına kim bakar; üç gün geçmiş, geçmemiş; telli; pullu biri gelip analarının yerine kurulmuş; adı da "Yalangu" mu, ne imiş.

Kuzucuklar, onda bir ana kokusu bulamadıkları için, ana demeğe dilleri varmamış ama, korku belâsı, bir dediğini iki etmemişler. Öyle iken Yalangu, bir güne bir gün ana olup da yüzlerine gülmemiş. Hele veren Allah kendine bir evlât vermeyince, o iki yetim, iki diken olup gözlerine batmaya başlamış; gayrı evin içinde görmek ister mi onları; saman altından su yürüterek başlarında bir dolap çevirmeği kurmuş; böylelerine dolap mı yok! Bir gün sandığını, sepetini toplayıp kapının ardına yığmış. Arangu olacak yağlı kara akşam eve dönüp de onu öyle görünce:

"Ne o karıcığım, demiş; bir ayağın üzengide, baban evini mi göresin geldi yoksa?"

Yalangu'nun ağzı yalan yuvası; yalana dolana bulanacak değil ya!

"Vallahi efendi, demiş; bu evin eşiğinden adım atalı, alınma bir ağırdır yapıştı; şimdiye kadar dişimi sıkıp kimselere demedim ama, Allah'tan olacak, bugün bir kurşuncu nine uğramıştı; bari bir kurşun döktüreyim dedim; döktürmez olsaydım..."

Koca nine, bir gözüme başıma baktı; bir de döktüğü kurşuna baktı:

"Vah vah hatuncuğum; daha da pek tazesin. Söylemeğe dilim varmıyor ama oğlan mı desem, kız mı desem, taşının üstünde iki karaltı var, sen bunları başından atamazsan, onlar senin başını yiyecek,"

demesin mi; neye uğradığımı bilemedim. Düşündüm, taşındım senin yumurcıklardan gayrı kim olabilir bu iki mahlûk! Doğrusu, canımı yabanda bulmadım; ana evine dönüyorum ben; sen de ne halin varsa, gör onlarla, doğuran ben değilim, dokuyan ben değilim.”

Deyip de elini mandala atınca, kocası ellerine sarılmış:

“Aman deyim karıcığım; bu uğursuzları benim başıma bırakıp da nereye gidiyorsun, sen bir yana, dünya bir yana! Yarından tezi yok, ben onları başımızdan atarım. Gayrı, ne kara ağrı çekersin, ne kuru ağrı. Ekmek elden, su gölden... Günümüzü gün ederiz vesselâm!”

Körün istediği iki göz, Yalangu'nun istediği böyle bir söz.

O gece kuzucukları ne direğe bağlamışlar, ne de ayaklarını dağlamışlar. Sabahleyin de bir ses çalmış kulaklarına; anne sesi gibi ılık, anne sesi gibi titrek... Bir de gözlerini açmışlar ki üvey anaları başuçlarında gülümseyip duruyor; anne bakışı gibi tatlı, anne bakışı gibi ürkek... Yıllardır unuttukları ses, unuttukları bakış! Bu sesin, bu bakışın altında ne tuzaklar saklı olduğunu ne bilsin kuzucuklar; o anda olanca çektiklerini unutup “Anne!” diye, öyle bir atılmışlar ki kollarına, acep yürek olur da dayanır mı ola... Ve lâkin, o taş yüreklinin bir tüyü bile titrememiş, yine sesine o sesi, bakışına o bakışı vererek:

“Kuzucuklar, demiş, bugün günlerden Eğrilce... Böylesi günde kim elini işe sürer de, eli eğrilir, kim diline yalan dolarsa dili eğrilir! İyisi mi, ne siz kuyudan su çekin bugün, ne de ben dolap çevireyim; babanız elinizden tutup kırlara götürsün; akşama kadar koşup hoplayın; çiçek, çiğdem ne bulursanız toplayın; ben de kapıda karşılar, kucaklarım sizi.”

Daha yaşları, başları ne... İnanmışlar, kanmışlar; düşmüşler babalarının önüne, kurbanlık kuzu gibi... Az gitmişler, uz gitmişler, çayır çimen geçerek, lâle, sümbül biçerek dere, tepe düz gitmişler, gide gide kuş uçmaz, kervan geçmez bir yere yetmişler. Babaları bir ağaç altına çekilip oturmuş; ama onlar ne dinlenmiş, ne durmuş; çiçek derlemişler, demet demet... Çiğdem toplamışlar, sepet sepet... Daha da gül mü koparmamışlar, sarısından alından, sapan mı yapmamışlar, söğüdünden, dalından; derken, akşamlar gelip çatmış. Hemen babalarının yanına dönmüşler ama, yalan mı desem, gerçek mi desem, kan uykuda bulmuşlar onu, uyandırıcaya kadar da akla, karayı seçmişler:

“Kuzucuklarım! demiş babaları: “Siz mi oyuna daldınız, ben mi uykuya daldım; bakın bir karanlıklar sağım sağım sağılıyor, neredeyse kötü gece üstümüze çullanacak, belânın büyüğü, yolumuzun üstünde bir de orman var; her “Benim!” diyen yiğit, geçemez geceliyim... Kurda, kuşa yem olmaksansa, bu geceyi burada geçirelim; ne olacak sanki, altımız taş, üstümüz tokaç değil ya, kadife gibi yemlik, yeşillik; sereşerpe yatarız: sabah sabah da evin yolunu tutarız!”

Demiş, demiş ama, kuzucukların yüreğine bir korkudur düşmüş: “Ya bizi bırakır da, giderse?” diye... Gülüp eğlendikleri içlerine zehir olmuş. Eline, ayağına sarılarak:

— “Ne olur baba kıyma bize, tek götür de evimize, bağlarsan, yine bağla direğimize!”

Diye yalvarıp yakarmaya başlayınca, babaları:

“O nasıl söz, kuzucuklarım; bu kötülükleri de hangi şeytan aklınıza düşürdü. Ben sizi yazıda, yabanda bulmadım ki, kırdı, bayırda bırakayım; et, tırnaktan ayrılır mı, hangi kuş yavrusunu yuvadan atar! Haydi, bana inanın da şu korkuyu dalınızdan atın; atamazsanız, gelip eteğimin üstünde yatın: sabaha kadar bir gözümü bile, yummam, başınızı beklerim.”

Demiş, daha da ne diller öktüyse dökmüş; kuzucukların birini bir eteğinin üstüne yatırmış, birini bir eteğinin üstüne; daha nesine korksunlar, nesine uyumasınlar mışıl mışıl!

Böyle bir uykuya yatan hiç uyanmasın! Sabah sabah uyanıp bakmışlar ki, ne baksınlar, babalarının yerinde yeller esiyor. Kuzucuklar korktuklarına uğrayınca, vurulmuşa dönmüşler; gözlerinden yağmur gibi yağ dökmüşler.

Neden sonra “Bacı!” demiş küçüğü:

— Gördün mü bir başımıza gelenleri, bu Allahın dağında ne yapacağız şimdi?

— Eh, insanı kendi babası atıp gittikten geri, kader ne ise, öyle olur gayri...

— Kaderimiz olsaydı, anamız sağ olurdu, ana-sız kuzuları kurt kapar elbet!

— Ne yapalım biz de bundan geri, kuzu gibi, kuzucuklar gibi, çiçekler, çiğdemler gibi yaşarız kardeş.

— Çiçekler, çiğdemler korkmaz mı bacı?

— Allah baba korur onları kardeş!

— Çiçekler, çiğdemler acıkmaz mı bacı?

— Toprak ana doyurur onları kardeş!

— Çiçekler, çiğdemler susamaz mı bacı?

— Gür dede, Gürgür dede su verir kardeş!

— Çiçekler, çiğdemler üşümez mi bacı?

— Gün nine, Güngün nine ısıtır kardeş!

— Dediğin doğru bacı; o eve dönüp de bir di-reğe bağlanmaktansa, bu dağlarda çiçekler, çiğdemler gibi yaşayalım daha iyi, onları koruyan Allah, bizi de korur inşallah!

Bu konuşmalardan yüreklerine öyle bir su serpilmiş, öyle bir su serpilmiş ki, gayrı bu ana kuzuları dağların birer çiçeği, çiğdemi olmuş sanki! Bir var ki, ötekiler gibi öyle bir yere dikili kalmamışlar, ayakları ne yana çekerse, o yana gitmişler; elleri neye yetiştirse, onu yemişler, akşamları da ağaç kovuğu mu olur, mağara oyuğu mu, neresini bulurlarsa, başlarını oraya sokar; sabahları da kuş sesleriyle uyanırlarmış.

Bir gün, yokuşlarda ter dökerek, inişlerde tırnak sökerek giderken önlerine öyle bir dağ dikilmiş, öyle bir dağ dikilmiş ki, ne dolanı dolanı çıkılır; ne tırmana tırmana. Ha işte, bu dağın böğüründe bir yol, bir iz ararken görmüşler ki, ne görsünler, gözleri ıslı ıslı, tüyleri kolan kolan bir kurt, bir çalı dibinde inildeyip duruyor. Meğer kurdun ayağına öyle bir çakır diken saplanmış, öyle bir

çakır diken saplanmış ki, nasıl deyim, kara saplı bıçak gibi, tâ varıp kemiğe dayanmış... De sen ol da, başını öte yana çevir bakalım. Arangu baba değilsin, Yalangu ana değilsin! Çiçek bacı da ne “Bu candan olursam!” demiş, ne “Bu ceylândan olursam!” demiş; dişini tırnağına takarak varmış, bir tutuşta çekip çıkarmış dikenini...

Kurt ne yapacağını şaşırılmış; bir doğrulmuş; bir doğrulmuş, tomruk kadar olmuş; bir yumulmuş yumruk kadar kalmış ve başlamış kızın eline, eteğine... Sonra, hikmet-i Huda, dile gelip:

“Çiçek Bacı; elin, ayağın dert görmesin! Beni öyle bir dikenden kurtardın, öyle bir dikenden ki, tâ iliğime işlemiştî. Bugüne bugün kuru canımı size borçluyum; ne yapsam hakkınızı ödeyemem ama, yine de ne derseniz başım üstüne!”

Kurdun dile gelip te öylesine lâf ettiğini görünce, Çiçek bacı bir yaşına daha girmiş:

“Kurt kardeş, demiş; bu dağlara düşenin ne dileği olur; bir delik, gedik bulabilir de çıkarabilirsen, bizi bir su başına çıkar!”

Bu söz üstüne kurt kardeş önlerine düşmüş, kurt gitmiş, onlar gitmiş; kurt gitmiş onlar gitmiş; kâh yamala yamala, kâh yumula yumula derken, onları öyle bir yere çıkarmış ki, cennet misali; top-rağı cevher, suyu kevser; yaratan, neler yaratıyormuş meğer!

Kurdun bile gözü, gönlü açılıp:

Çiçek bacı, demiş; bu yayla geyik yaylasıdır. Burada sizin tüyünüze bile dokunan olmaz, dünya bu, bir gün olur başınız darda kalırsa, şu tüyü yele verin, kurt dediğin, yelin estiği yana gittiği için,

o gelir, yolda, belde bulur beni, ben de yetişir, nerede olursan bulurum seni!” deyip, üstünden bir tüy vermiş, vermesi ile de gözden kaybolması bir olmuş.

Geyik kardeşle Çiçek bacı buna bir akıl, sır erdirmeğe çabalarken bir de başlarının üstündeki ağaç eğilip de konuşmaya başlamasın mı?

— Çiçek Bacı!

— Ne var ağaç?

— Karnın aç mı?

— Aç?

— Alın size bir dal yemiş; ne niyete yerseniz, o tadı verir. Demiş. Onlar da yemişler, içmişler; Yaradana şükretmişler.

Gerçekten o yayla, geyik yaylası, bu ağaç da perili ağaçmış. Yamaçlarında geyik kuzuları meleşir, ağaçlarında peri kızları beklemiş. Bir misli, menendi daha bulunur mu böyle bir yerin! Burada geyiklerin tüyünden tüy alarak, perilerin huyundan huy alarak her gün bir arpa boyu büyümüşler. Zaman dediğin nedir ki, yel gibi gelip geçmiş; Geyik kardeş on dördünü doldurmuş on beşine basmış, Çiçek bacı da on altısını bitirip, on yedisine girmiş ama, yıllar yılı ne bir insan yüzü görmüş, ne de bir insan sesi duymuşlar.

Günlerden bir gün bir gürültü ile uyanmışlar. Hemen bir çıkılmaz ağaca çıkıp bakmışlar ki yad avcılar dağı, taşı ok yağmuruna tutmuş; geyik kuzularına aman, zaman verdikleri yok!

Meğer yad avcı sandıkları Üçoklar padişahının oğlu değil miymiş! O gün nereden estiyse aklına, adamlarını alıp ava çıkmış; var varanın, sür sürenin derken, gelip bu yaylaya dayanmış...

Bir de başını kaldırıp bakmış ki bir kız! Ay ile bahtetmiş gün ile doğuyor! Şehzade! bir görüşte vurulmuş kıza... Gayrı ne geyiği gözü görmüş, ne kekligi; aklı, fikri ağaçta kalıp, seslenmiş aşağıdan:

— Peri kızı, güzel kız; sen hangi dağın gülü, hangi bağın bülbülüsün?

— Ben mi, ben ne bir dağın gülü, ne bir bağın bülbülüym; bu yaylanın bir çiçeğiyim.

— A çiçek kız, çiçek kız; buralarda kuruyup döküleceğine; götüreyim gel seni, bizim ellere; güzelleşsin soyumuz; destan olsun dillere...

— A yiğit, ben yaylamı değişmem, öylesine ellere; ağzım yandı, inanmam böylesine dillere...

— Çiçek kıza: Ne diye bu dağ başında kurda kuşa yem olacaksınız; köşküm, sarayım ne güne duruyor; gelin götüreyim sizi... Kardeşin kardeş olsun bana; sen de ne dilersen mürüvvetine; ister bahtına eş ol; ister, bağırma ateş ol, tek şu yüzün gülsün de..."

Çiçek kız içini çekmiş:

"Şehzadem, görüyorsunuz ya, ben bahtı karanın biriyim, ne ocağım yanar, ne dumanım tüter; kendi evine, ocağına sığamıyan saraylara sığar mı? Kim bilir sarayda daha kimler var, insanın anası, babası kanuna susarsa onlar ne yapmaz ki adama? Ya bir de sizin gözünüzden düşünürlerse, ne dayanacak dalmız kalır; ne yaslanacak dağımız kalır; dünya büsbütün zindan olur başımıza... Hani üstünüze bir toz kondurmak gibi olmasın ya, insanlardan ağzımız yandı bir kere! İyisi mi, Allah kalbinize göre versin, siz yine bizi burada unutun..."

Ne diyeceğini bilememiş Şehzade:

— Çiçeklerden çiçek kız, demiş; yılmasına, insanlardan gözünüz yılmış ama, beş parmak bir olmaz: İnsan vardır evlâdının kanına ekmek doğrar Arangu gibi. İnsan vardır, güneşe bile karasını buluşturır. Yalangu gibi... Velâkin öyle insanlar da vardır ki, herkesin yoluna başını kor; her yıkılan köprüye götürür taşını kor; gülden gönüllü, bül-bülden tatlı dillidir insan; hele senin gibisi, senin gibisi... Bu dünyaya ne gelmiş, ne gelir. İmdi, o gün dedim; bugün de derim, yarın da: Ömrüm sensin, günüm sensin! Gel götürüyüm seni bizim ellere... Güzelleşsin soyumuz, destan olsun dillere, dillere..."

Deyip de melûl, mahzun bakınca Çiçek kız, gayrı, ne "Gitmem!" demiş o ellere, ne inanmam" demiş bu dillere... Gözlerinden iki damla yaş düşmüş önündeki sellere! Irmak, bu iki damlayı alıp gitmiş, şehzade de o iki kuzucuğu alıp gitmiş. Bu masal da burada bitmiş! Bundan ötesi şenlik, şadumanlık... Kırk gün, kırk gece toy düğün etmişler onlar ermiş muradına; biz çıkalım kerevetine. Gökten üç elma daha düştü. Kimin ne muradı varsa, onun başına!

AK GÜN KARA GÜN

Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde; cinler cirit oynarken eski hamam içinde... Hamamcının tası yok, oduncunun baltası yok, sokakta bir tazı gezer, boynunda halkası yok. Ebeler, dedeler, kırklar, yediler; para ile biter, her iş dediler. Duydun mu Memiş; parasız yemiş, hiç bir dükkânda

verilmezmiş. Haydi öyleyse, haydi öyleyse, kanbur Ese, kara Köse; dereden siz gelin, tepeden ben, sandığa siz girin, sepete ben. Hayahuya, hayahuya, bizim gemi çıksın yola... Cebimizde fındık, bu yola çıktık. Gittik de gittik, gide gide gittik. Var varanın, sür sürenin, destursuz bağa girenin hali budur hey! Bağ ama ne bağ, bağ üstünde bir dağ, dağ üstünde bir bağ, derken bir değirmen, üç merdiven: taş merdiven, tahta merdivenden çıktık yukarı, toprak merdivenden indik aşağı. Bir de baktın ki, ne bakalım, değirmencinin biri değirmen çeviriyor, karısı da oturmuş yün eğiriyor; aralarında da bir kara kedi! Vay ne kedi; ne kedi! O kedideki kaş, o kedideki göz, o kedideki burun, o kedideki kulak, ille o kedideki kuyruk! Öyle uzun, öyle uzun ki dünyayı yedi defa sarıp sarmalıyor da, gene de bir ucu varıp aya dayanıyor...

İnanma bugün salı, kesme bastığın dalı; dinle de maşallah de, bu geceki masalı:

Bir varmış, bir yokmuş, Allahın kulu çokmuş; develer dellâl iken, pireler berber iken, ben anamın beşiğini tıklar mıklar sallar iken bir memleketin birinde "Allahverdioğlu" derler biri varmış; eloğlu yakıştırmış da söylemiş doğrusu, ne muradı varsa vermiş Allah; ektiği yeşermiş, diktiği güvermiş, toprak diye avuçladığı altın olmuş... Gayrı mal çok maşat çok; elden, günden bitecek dert yok, mihnet yok, ne yapsın adam! Dil bedestenine gidip de baha bilmezlere cevahir satacak değil ya, eller oturup çene yarıştıırken o, daldan dala şahin uçurur, ömrünü, gününü av peşinde geçirirmiş...

Günlerden bir gün, dağ bayır dolanırken bir dalda bir kuş görmüş, daha oku çekmeğe kalmamış, kuştur dile gelip de:

“Huuu, Allahverdioğlu, üstünde bir kara bulut dolaşiyor, er, geç başına bir gelecek var; erinde mi gelsin, gecinde mi?”

Demesin mi! Kulaklarına inanmamış adam; durmuş, dinlemiş ama, bir daha ne “gak” demiş; ne “guk!” demiş; ne “hey!” demiş, ne “yok!”, uçup gitmiş daldan dala...

O da düşünene, düşünene, dönmüş evine ama, duyup işittiklerini bir türlü bir dala konduramamış... Gül gibi bir karısı, nur topu gibi de iki yavrusu varmış; onları görünce, kuşu da unutmuş, yokuşu da...

Her kuşun eti yenmez ama, merak bu, bağlasalar durur mu, sabah sabah gene o yol, o yokuşu; gene o dal, o kuş:

“Huu, Allahverdioğlu; tepende bir kara yel esiyor; önünde, sonunda başına bir gelecek var, önünde mi gelsin, sonunda mı?”

Demesin mi! Adam, vurulmuşa dönüp başı önüne düşmüş; boşa koymuş, olmamış; doluya koymuş, almamış. Derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi geçerek evine dönmüş. Duyup işittiklerini bir bir sayıp döktükten sonra karısına:

“A evimin direği; Allah insanı kaptan kaba kor ama, sebepsiz, sepetsiz değildir elbet! Benim ne bir kulun toprağında, dalında gözüm var, ne bir dulun yeşilinde, alında; kimsenin bir çöpüne el sürmedim; ne verdiyse Allah verdi. Başka ne günahım var ki, başımda kara bulutlar dolaşiyor, kara kara yeller esiyor?”

Diye inlemiş. Hatuncuk da neye uğradığını bilememiş. Neden sonra kendini toplayıp:

“A yüzümün akı; bir yazı yazılmaya görsün insanın başına, kadere engel olacak perde yoktur, karşı durulmaz ki duralım. Bari ne verecekse, erinde versin Allah. Zira gençte başa gelen yaz yağmuruna benzer; yağar, yağar, arkasından gün doğar. Ama; kocalıkta bir mihnet çöktü mü, kara kış gibi kararıp kalır başımızda; yine de sen biürsin, başım yoluna kurban...”

“Doğru hatuncuğum, doğru... Bugüne bugün elimiz ayağımız tutuyor; gücümüz kuvvetimiz yerinde... Alnımıza yazılan başımıza gelirse ya dağ olur dayanırız; ya dal olup eğiliriz, geçip gider üstümüzden; Allah son gürlüğü versin yoksa!”

Demiş.

Ertesi sabah, gün Kaf dağından başını uzatınca Allahverdioğlu da “Allah!” deyip düşmüş yola. Kendi ayağı ile belâyı başına almaya gider gibi, bir ayağı gidiyor, bir ayağı gitmiyormuş. Neyse, kaba kuşluk zamanı varacağı yere varmış. Gene kara kuş kara bir yumak gibi duruyormuş dalın üstünde. Gene o ağızla:

“Huu, Allahverdioğlu...” demeğe kalmamış adamcağızın tüyleri diken diken olmuş:

“Huuu, puhu kuşu, puhuuu... Allah son gürlüğü versin de, başka ne mihnet verecekse, erinden versin, erinden...”

Demiş, demiş ama, dile kolay bu... O anda bir korkma gelip yüreğine yapışmış, “Acep neler gelecek başıma, felek ne ağılar katacak aşım?” diye, suyu bile üfleyerek içmeğe başlamış...

Üç gün böyle, beş gün böyle derken bir sabah çoban gözleri yağmur yaş gelip karşısına dikilmiş:

“Ağam, demiş; söylemeğe dilim varmıyor ama, bir gün bir kara bulut, peyda oldu. “Başım, gözüm!” diyene kadar Yeşil ovayı sel aldı; ne ekilmişin kaldı, ne dikilmişin; koca sürüden de bir tek baş kurtulmadı. Benim bir suçum varsa, kement ola, boynuma dolana!”

Deyip boynunu bükmüş ama, bununla geçmemiş; günlerden bir gün de kervanbaşı çıkıp gelmiş:

“Ağam, demiş; söylemeğe yüzüm yok ama, bir gün bir karayel esti çölde; ne baharat yüklü develerin kaldı, ne cevahir yüklü develerini; toz - tufan içinde kaybolup gitti kervan; eğer bir yalanım varsa gelsin, ayağıma dolaşsın!”

Allahverdioğlu:

“Bre kervanbaşı, yalana borcum ne, o karayel benim başımdan esti, olan oldu bir kere, kaadir Mevlâm beterinden saklasın!”

Deyip buna da boynunu bükmüş.

Kaza, belâ dediğin bir kapıyı bellemesin yoksa, gayrı birbiri üstüne örülüp gelmiş; derken günün birinde de evi, barkı yarıp kül olmuş, yeryüzünde dikili bir ağacı bile kalmamış.

Allahverdioğlu:

“Kime ne denir; bu kara duman benim başımdan çıktı. Ama ne gelirse mala gelsin cana gelmesin de...”

Deyip buna da boynunu bükmüş.

Öyle ya, iki el bir baş için değil mi? Adamcağız her işe koşmuş, her yüke koşulmuş, Hatuncağız da ellerini saçak etmiş, saçlarını süpürge...

Yine mehanete avuç açmadan kıt kanaat geçinmeğe başlamışlar ama felek bunu da çok görmüş onlara... Başlarına gelmedik kalmamış. Canından bezdiği bir gün, ayakları çeke çeke bir ülkeye götürmüş onu. Bir de görmüş ki, ne görsün, bir ana baba günü sanki! Yedisinden yetmişine kadar kim var, kim yok hepsi sarayın önünde...

Meğer o memlekette bir padişah gözlerini dünyaya kapadı mı, talih kayasından bir kuş uçururlarmış. O kuş, varıp da kimin başına konarsa o geçermiş tahta! Allahverdioğlu'nun bildiği ettiği yok ya, Uydum kalabalığa! kabilinden o da varıp katılmış aralarına...

Daha ağzını, yüzünü toplamaya kalmamış aktan ak bir kuş peyda olmuş, başlarının üstünde... Gayrı kimde ses, soluk kalır! Hepsinin de ağzı, dili kilitlenmiş, sade gözleri havada, gönülleri duada başlarına konacak devlet kuşunu bekliyorlarmış ama, bakın şu talihin işine... Saçı bitmedik bir yetimin eliyle uçurulan kuş döne döne gelip de Allahverdioğlu'nun başına konmasın mı? Adamcağızın dünya gözünde değil, Mısır'a sultan etseler dönüp de bakar mı?

"Benim derdim bana yeter, tacı, tahtı başıma yükleyip de, bir dert de siz katmayın!"

Deyip yüzünü öte yana çevirmiş ama, aksakallı vezirler:

"Allah, kullarına kulluklarına göre bir baş verir, seni bize gönderen gönderdi." deyip de eline, eteğine yapışınca, istemiye istemiye "Eh!" diyip tacın tahtın başına geçmiş. Daha durur mu, hemen sırmalı, savatlı arabalar gönderip kapı ardında kalan çoluk çocuğunu

getirtince yanına ne kara gün kalmış, ne karakuş; ne dağ kalmış, ne yokuş. Ak günler içinde devlet üstüne devlet sürüp kendi yüzü de gülmüş, memleketinin de yüzünü güldürmüş, onlar ermiş son gül-lüğe, biz çıkalım kerevetine. Gökten üç elma daha düştü; kimin ne muradı varsa, onun başına...

ÖLÜSÜ KINALI ÇAKAL

Bir varmış, bir yokmuş... Vaktin birinde bir bıldırcın varmış. Bu bıldırcının da bir ağacın başında yeşil bir yuvası, bu yuvada da mini minnacık üç yavrusu varmış. Bunları kanatları altında öpüp okşayarak büyütüyor, yuvadan uçuracağı günü dört gözle bekliyormuş.

Günlerden bir gün, görmez olası çakalın biri görmüş, gözlerine kestirmiş bunları:

"Huu komşu!" diye seslenmiş bıldırcına "ya tutar yavrularının birini bana verirsin, ya da yuvanı yıkarım senin!"

Bıldırcın vurulmuşa dönmüş, hangisini yüreğinden koparıp verebilir:

"Çakal kardeş, komşu, komşunun yavrularına yan gözle bakar mı, bu nasıl komşuluk böyle? Yavrularımın eti ne ki, budu ne olsun, dışının dibinde bile kalmaz. Gel etme, eyleme, yavrularımı bana bağışla..."

Diye yalvarıp yakarmış ama, söz geçiremeyince çakala, yavrularından birini çıkarmış kanatlarının altından, yuvasını kurtamak için feda etmiş çakala...

Arsız çakal, kan alacak damarı buldu ya, daha durur mu! Ertesi gün gene ağacın altına gelip gözdağı vermeğe başlamış bildircına:

“Huu komşu; bugün de yer demir, gök bakır; dişe, damağa dokunur bir şey bulamadım. Yavrularından birini daha verirsen, ver bana; yoksa, iki bir demem, yuvanı yıkarım senin!”

Bildircin bir daha vurulmuşa dönmüş:

“Çakal kardeş; demiş. Komşu komşunun yuvasını yıkar mı? Bu nasıl komşuluk böyle? Daha yavrularım tüye, tele bile gelmedi. Yuva yıkan el onar mı? Gel etme, eyleme; yuvamı yavrularıma bağışla!”

O, böyle yalvarıp yakarmış ama, çakalın bir kulağından girip öbür kulağından çıkmış. O zaman bildircin, yavrularından birini daha çıkarmış kanatlarının altından; yüzüne, gözüne sürmüş çaresiz. yuvasını kurtarmak için bu yavrusunu da feda etmiş çakala... Sonra, bir yuvasına bakmış, bir de kalan yavrusuna ve başlamış bir söyleyip iki dökmeğe:

“Yuvam yıkılmasın diye bir yavrumu verdim yetmedi... Korku belâsı birini daha verdim, korkum bitmedi. Varım, yoğum bir bu yavrucuğum kaldı. Bunu da elimden aldırırsam, gayrı yuva benim neyime! yıkılsın bu iller, kırılsın dallar; dağdan dağa konar giderim; yavrum, yavrum diye yanar giderim...”

Böylesine ah ü vah ederken karganın biri “gak!” demiş bir daldan:

“Bre deli demiş, bildircına; ne diye varsın, yıkılsın diye beddua ediyorsun; dalların ne günahı

var! Suçun, günahın büyüğü sende... Neden kuru güürültüye papuç bırakıyor da kendi yavrularını kendi elinle veriyorsun. O uyuz çakal da kim oluyor! Ne bir yuvanın çöpüne dokunabilir, ne bir yavrunun tüyüne... O yüzsüz bir daha aklına eser de gelirse: "Haydi sen de bayırın çakalı; ne keserin var, kesecek; ne baltan var, devirecek! Kol olsan, uzanamazsın; urgan olsan, ulaşamazsın; ne yuvamı yıkabilirsin, ne yavruma dokunabilirsin, dersin, ağzının payını verirsin."

Karganın sözleri, bildircının yüreğine bir su gibi serpilmiş:

"Karga kardeş; demiş. Seni bana Allah mı gönderdi. En dar günümde Hızır gibi yetiştin. Ben seni, bunca kuşun en akıllısı bilirdim ama komşuluğunu bilmezdim. Doğrusu, komşuluk dediğin böyle olur; birbirinin yuvasına, yavrusuna kol kanat olur; yuvamı sana borçluyum..."

Demiş, dememiş, nerde var, nerde yok, uyuz çakal gene gelmiş ve başlamış eskisi gibi ürmeye!

İşte o zaman bildircın:

"Haydi sen de, bayırın çakalı!" diye başlamış ve kargadan öğrendiklerini bir bir sayıp sıralamış...

Çakal, bu zehir, zenberek sözleri duyunca bildircından, neye uğradığını bilememiş; süklüm, püklüm oradan ayrılmış ama, dallardan bir dalın üstünde kargayı görünce, rüzgârın nerden estiğini anlamış:

"Alacağın olsun alaca karga; demek bu akli sen verdin bildircına dur, ben de sana öyle bir ayın, oyun edeyim ki, felek de beğensin!"

Diye söylenmiş kendi kendine... Günün birinde de çalılara süre süre göğsünü, karnını kanatmış ve sürüne sürüne gene oraya gidip kızgın güneşin altına yatmış, ölmüş gibi...

Alaca karga, onu öyle ölmüş gibi, bir okla vurulmuş gibi alkanlar içinde görünce, "ölüsü kınalı seni!" diyip leş üstüne sağılır gibi sağılmış ama üstüne, düzenci çakal kanadından yakalamış kargayı:

"A leş kargası; demiş, elâleme talkın verecek bir sen mi kaldın; kısmetimi kestir de ne buldun sanki? De şimdi ölümlerden ölüm beğen: kıştır kıştır yiyeyim mi seni? Yoksa, şu uçurumdan atayım mı?"

Karga ne desin:

"Çakal dayı; demiş, ben ettim, sen etme desen de nafile, girmesine kanıma gireceksin; bari şu uçurumdan atma da, yiyeceksen ye beni!"

Budala çakal, başını sallamış:

"Ya öyle mi! demiş. Öyleyse, şu dibi görünmeyen uçurumdan atayım da seni, korktuğuna uğrayayım..." deyip uçurumdan fırlatmış kargayı...

Karga, "Gak!" demiş, kanat açıp süzölmüş göklere... Çakal, bunu görünce:

"Vay benim akılsız başım, vay benim akılsız başım!" diyip başını taştan taşla vurmuş, taş yarılmış baştan başa ama, akli başına gelmemiş çakalın. Gene çalılara süre süre karnını kanatmış, gene oraya varıp güneşin altına yatmış ama, bile bile kim bu kanlı tuzaga düşer!

Çakal gözleye gözleye yaraları göz göz olmuş, ömrü, günü oracıkta dolmuş!.. Karga görmüş, bu

akılsızlığa gülmüş. Bildirecin da tüye, teleğe gelen yavrusunu yuvadan uçurup yeşil muradına ermiş...

ARSLANIN VERDİĞİ DERS

Bir varmış, bir yokmuş... Vaktin birinde bir kurt türemiş Yıldız dağlarında... Sürülere göz açtırmaz, çobanlara kan ağlatırmış. Neye derler ki, kurt dumanlı günü sever diye: Dağı, taşı duman bürüyüp de gözgözü görmez oldu mu, koyunun kuzunun yayım yayım yayıldığı yerlere iner; sürüden ayrılmış birini buldu mu anam, babam dedirtmezmiş...

Günlerden böyle bir gün, gene yolu tutmuş. Yıldız ırmağının başında iki öküzün otladığını görmüş, biri sarı, biri kara... Bir bakmış, ağzının suyu akmış:

“Yaratan, neler yaratırmış meğer! Bunların yanında koyunun, kuzunun lâfı mı olur. Dışimin dibinde kalıyor onlar. Şu mübarekler elime geçse de yesem yesem doymasam. Alimallah iki öküz kadar olur; arslana, kaplana bile mum tuttururdum ama, hani o günler! Birinin bacağına sarılısam, ötekinin boynuzları iki böğrümü deler de geçer. Ah ne olaydı, ne olaydı o uyuz tilkideki akıl bende olaydı!” diye hayıflanmaya başlamış ama, tilki dedikleri ekmeğin yerde biter. Kaşla, göz arasında orada peydah olmasın mı:

“Kurt kardeş; boğazında kalsın; gene kimlere diş biliyorsun?” diye sormuş.

Kurt, gökte ararken yerde bulmuşa dönüp:

“A tilki kardeş; demiş. Senden saklıyacak yerim yok ya, şu otlara gömülü öküzleri görüyor musun? Ha işte, onlarla bayramlaşmak istiyorum ama, gözüm kesmiyor yoksa, boynuzları var, çatal çatal! Bana bir akıl verirsen yok mu, dile benden dilediğini!” deyince, tilki gülmüş:

“Bre kurt kardeş; demiş. Akıl dağılırken neredeydin. Karanlıkta göz kırpacığına ağır, uslu yavaş; arkadaş ol onlarla, arkadaş! Üç gün, beş gün derken bir fitnelik sokar, aralarını açarsın; bundan ötesi düğün, bayram... Ha, gel gelelim benim dileğe: Ben ne kara öküzden bir pay isterim, ne sarı öküzden bir tüy isterim. Şu köyün ağzında bir küpeli horoz var. Günün birinde öyle bir oyun oynadı ki bana, az daha karabaş'ın kucağına düşürecekti beni. O gün bugün ahtettim onu yemeğe. Getirebilersen, bu küpeliyi getir bana, oyun oynamak nasıl olurmuş, göstereyim ona!”

Kurdun gözleri parlamış:

“İlâhi tilki kardeş, bir küpelinin de lâfı mı olur? Şu bizim bayramdan sonra avucunda bil onu!” demiş ve yumula yumula yaklaşmış öküzlere:

“A sarı kardeş; a kara kardeş; sormak ayıp olmasın ya, ne yitirdiniz de arıyorsunuz, başınız yerden kalkmıyor; yoksa, sizi çifte, çubuğa koşan adam, bir avuç samanı çok mu gördü de bu kuru tarlaya sürdü sizi. Ot yok, çöp yok buralarda... Gelin, başım gözüm hayrına yemlik, yeşillik bir yere götüreyim sizi. Orada ne bir yumruk var, ne bir boyunduruk! Ömrünüz boyunca yiyin, için yan gelip

yatın. Bu dünyaya, yük altında çürümek için gelmediniz ya” demiş, daha da ne diller döktüyse, dökmüş, tilki misali... Onlar da inanmışlar, kanmışlar, kurdun ardına düşmüşler. Kurt gitmiş, onlar gitmiş, onlar gitmiş, kurt gitmiş, onlar gitmiş, derken yemlik, yeşillik bir yere yetmişler.

Bu boğazına düşün mahlûklar yemiş, içmiş, kurt kardeşe dua etmişler, “bizi boyunduruktan kurtarıp bu bolluğa kavuşturdu...” diye; artık bir dediğini iki ederler mi!

Günlerden bir gün kurt, sarı öküzü bir kenara çekmiş:

“Ne Ese’ye minnet, ne Köse’ye minnet; şunun şurasında gül gibi geçinip gidiyoruz. Demeğe dilim varmıyor ama, bu rahatlık kara öküzü batıyor. O budalanın gözleri hâlâ boyundurukta! Gecenin birinde bizi uyutur da köyün yolunu tutarsa, vay geldi başımıza! Ben kendimi kayırmıyorum ama, senin bir tüyüne dokunulursa yok mu, üç altmış altı damarımdan kan gider. İyisi mi o bizi ele vermeden, biz onun niyetini kursağında bırakalım. Sen buna “he!” der de göz yumarsan, ötesini bana bırak...” demiş. Sarı öküz de ne “he!” demiş ne “yok!” demiş. Şöyle bir sallamış başını. Kurdun istediği de bu değil mi? Allem etmiş, kalem etmiş, bir ağaç altında geniş getirirken çullanmış üstüne, gayrı iflân olur mu, kanı ılgıt ılgıt akmış çimene... Aç kurt; kaç gün/kaç gece düğün, bayram etmiş, kara öküzün başında. Orasını bilse bilse sarı öküz bilir, bilir ama, kendi başına ne geleceğini bilmez yoksa...

Aradan üç gün, beş gün ya geçmiş, ya geçmemiş, bir sabah kurt sarı öküzün karşısına dikilip:

"Sarı oğlan; ne diye kırk dereden su getirelim; eğri oturup, doğru konuşalım: ben seni yiyeceğim!" demesin mi, sarı öküz, neye uğradığını bilememiş:

"Yerden göğe kadar hakkın var, demiş. Ben kendi mezarımı kendi elimle kazdım. O kurt yalanlarına kandım da, kara yazılı arkadaşımın öldürülmesine göz yumdum. Kırılınsın şu boynuzlarım! O gün canını cehenneme yollasaydım, senin gibi püsküllü bir belâyı başıma satın almazdım bu gün. Ne denir, böyleymiş; günahımı kanımla ödeyeceğim. Haydi, yiyeceksen ye beni; bir gün de biri çıkar yer seni!" deyip, boynuzlarını uzatmış ama, kaçın kurdu o, göğüs göğüse gelir mi! Dolanmış durmuş bir süre, derken arkadan vurmuş yere; kazma dışlerini sarı öküzün baldırına gömerek...

Bir de nerde var, nerde yok, bir arslan çıka gelmesin mi? Yanında da bir tilki! Hani kurda akıl veren bir tilki vardı ya, ha işte o... Meğer, bir beklemiş tilki, iki beklemiş tilki; bakmış ki, ne kurdun geldiği var, ne de küpeli horozu getirdiği...

'Vay' uyuz kurt vay! demiş; bana edip eyliyeceğin bu muydu. Dur, ben de senin başına bir çorap öreyim de, bana ayın, oyun etmek nice olurmuş bir gör!" deyip, o dağların arslanını bulmuş, olamı, biteni, gözlerinde tüteni sayıp döktükten sonra:

"Hey koca arslan hey! O besili öküzler sizin ağzınıza lâyrık, sizin" deyip, düşmüş önüne; dağı taşı ararken varmışlar tam üstüne... Bir de görmüşler ki, ne görsünler, sarı öküz yerde küskütük yatıyor, kara kurt da dolmuş duruyor, yemeğe neresinden başlasam diye...

Arslan, bir nara atıp da:

“Bre budala; benden uğrun uğrun ne dolaplar çeviriyorsun? Ne diye bu mübareklerin kanına girdin?” deyince, kurt akı, karayı yitirmiş:

“Hey bu dağların arslanı; benim bunda bir karınca kadar suçum yok. Suçun, günahın büyüğü, şu tilkide. Ben öküzlerin bir kılına bile dokunmuyordum. Günün birinde bu tilki gelip beynime girdi. Akıl üstüne akıl verdi bana, bir küpeli horoz karşılığı... Ben de bu uyuzun lâfına uyarak bunların kanına girdim. Ne belâ gelirse başıma akılsızlığım-dan geliyor. Öldürecekmeniz öldürün ama, önce şu tilkinin postunu serin yere, sonra benim postum...”

Diyince, koca arslan, bir tilkinin yüzüne bakmış, bir kurdun gözüne... Bir pençe birine atmış, bir pençe birine. İkisinin de postunu sermiş yere...

Eee dünya bu, eden bulur, bunlar da ettiklerini bulmuş...

HALK EFSANELERİ

**Halk Efsane'eri, Sihirli Kaynak, Efsane Örnekleri:
Cennet Bursa, Şahitler Kayası.**

HALK EFSANELERİ

VE

MİTLER

Efsaneler, mitler; masalımsı mahsullerdir. Bunlarda “olağanüstülük” vardır ama, toplumun inanışlarına uymaktadır.

Gerçekten, mitler sır ve sihirle yoğurulmuş tabiatın ve tabiat olaylarının hayal gücüyle çözümlenmesi sayılabilir. Bu dünya nedir? Nereden gelmiş, nereye gidiyor? Her ilkel toplum, bunu kendi hayal gücüyle çözümlenmiştir. Türklerin de Orta Asyada buldukları çağlardan kalma bir yaratılış miti vardı ve buna inanmaktaydılar.

Efsanelerimize gelince: Bunların bir gerçeği vardır geçmişte... Ancak, halkın kendi hayalinden kattığı şeylerle bu gerçek yönleri unutulmuş, ya da değişikliğe uğramıştır. Cennet Bursa efsanesi, Şahitler Kayası efsanesi gibi... Elbette Bursa'nın bir kuruluş tarihi ve o kayanın bir yıkılış nedeni vardır. Fakat, halk kendi hayal gücüyle öylesine efsaneleştirmiştir ki, bunları, tarihî gerçeklerini hiç de aratmıyor bize. Efsanelerine bakarak o elâ gözlüler memleketinin insan oğlunun yeşile hayranlığından doğduğuna, dağın, taşın da dile gelip çobana şahitlik ettiğine inanır gibi oluyoruz.

Anadolu, böyle birbirinden güzel efsanelerle dolu:

— Şu Dağ, Cennet Dağı; Şu Dağ, Cehennem Dağı; Şu Kaya, Geğin Kaya; Şu Kaya, Beşik Kaya; Şu Kuyu, Kankuyusu; Şu Kule, Kız Kulesi; Şu İrmak, Kanlı Gözyaşı; Şu Kaplıca, Sarıkızın Saçları; Şu Çeşme, Ayrılık Çeşmesi; Şu yadır, Gülcü Baba Türbesi. Şu Söğüt, Salkım Söğüt; Dal Dal Sulara Eğilmiş, Karakızı Arıyor gibi; Salkım Salkım Saçlarını Yoluyor gibi...

Hangi birini söyliyeyim, hele bir eğil de kulak ver, her biri efsane üstüne efsane anlatıyor. Birbirinden tatlı, birbirinden dokunaklı... Kimi Pîr elinden dolu içmiştir... Kimi bir uğrağa uğrayıp dünyasından geçmiştir. Kimi kelle koltuğunda, Genç Osman misali; kimi taş kesilmiş, mahşere kalmış visali. Kimi, "Allah!" der kesik başıyla yürür; kimi, bir "Hu!" çeker, dağı, taşı yürütür...

SİHİRLİ BİR KAYNAK :

Başka milletlerin de böyle efsaneleri, mitolojileri var ve nice şaheserler için ilham kaynağı olmuştur bunlar...

Bizde de Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Kara Osmanoğlu, Ömer Seyfettin, Faruk Nafiz Çamlıbel, Ömer Bedrettin Uşaklıgil bu kaynaklardan alacaklarını alarak Cennet Dağı, Cehennem Dağı, Ses Duyan Kız, Yalnız Efe, Çoban Çeşmesi ve Sarı Kız mermerlerini edebiyatımıza kazandırmışlardır. Ama, hepsi bu kadar. Üç gül ile bir bahar olur mu? Çoğu sanatçılarımız kendi doğdukları köylerin, kentlerin

bile kuruluş efsanelerini bilmiyor. Hele çocuklarımız bu efsanelerden bir yudum tatmadan çıkıp gidiyorlar okuldan.

Eğer bu zengin hayal cennetinin kapılarını onlara açmak istiyorsak, masallarımız için dilediğimiz ilgiyi, efsanelerimizden de esirgemiyelim. Halk arasında canlı bir gelenek halinde yaşayan Anadolu efsanelerini derleyip toplayalım; topladıklarımızı işlenecek gibi değerlendirelim; değerlendirdiklerimizi de zevklerine, seviyelerine, göre seçerek; yaşlarına, başlarına göre ayırarak bugünün sanatçılarıyla yarının umutları önüne serelim. Bunlar; kalplere bir duygu mayası, kalemlere bir ilham kaynağı olacak ve yarınki Türk edebiyatı bu popüler kalemlerden doğacaktır.

Efsane Örnekleri

C E N N E T   B U R S A

“Bursa, insan ruhunun yeşile hayranlığından doğmuştur. Bu hayranlığı ilk duyan ve bu şehri ilk kuran Kartacalı Anibal mıdır, Hazreti Süleyman mı? Biri bir tarihçi görüşü, öbürü bir folklorcu inanışıdır. O görüş, bir destan; bu inanış bir efsane... O destanı tarih dedeye sorun; bu efsaneyi de masal babasına...”

Evvel zaman içinde, her Süleyman'dan içeri, bir Hazreti Süleyman varmış; alnında peygamberlik nuru yanar, başında hükümdarlık tacı parlarmış. Allah ona “Mühr-ü Süleyman” derler sihirli bir mühür ihsan etmiş; bu sayede dağa, taşa hükmeder; kurda kuşa sözü geçermiş... Oturduğu taht derse, ne fildişi; ya cin, ya peri işi bir tahtirevanmış; dur derse durur; yürü derse, yürür; uç derse, uçarmış; tâ böylece dünyanın dört bir bucağını dolandır; ağlayanla ağlar, gülenle gülermiş...

Günlerden bir gün, Süleyman tahtına kurulu; sağ yanına büyük vezirini alır, sol yanına küçük vezirini; havalanır göklere. Dağlar eğim eğim eğilir; yollar erim erim erir; bir göz yumup açıncaya dek varır, dağların dağı Uludağ'ın tepesine iner. Bir de bakar ki, ne baksın; bu dağın bir kanadı ses, bir kanadı renk, bir kanadı su, bir kanadı ışık.

Hazreti Süleyman: “Yaratan neler yaratıyor” der, parmağı ağzında kalır. Neden sonra kendine gelir de, sağına dönüp büyük vezirine:

“Ey benim vezirim; sen çok yaşadın, çok bilirsin; şöyle bir dünya gözüyle baksan, buralarını nasıl bulursun?” diye sorar.

Büyük vezir de:

“Ey benim sultanım der; Allah her güzelliği buraya vermiş; elvan elvan çiçek, buram buram koku, salkım salkım söğüt, aygın baygın ses... Ve lâkin bunları görüp duyacak, derleyip koklayacak biri olmadıktan geri, neye yarar?”...

Hazreti Süleyman bu söze: “Doğrudur.” der, mührünü basar; sonra soluna dönüp, küçük vezirine sorar:

“A benim vezirim, sen de çok gezdin; çok gördün; şu dünyada bu güzelliklerden üstün bir güzellik daha var mı dersin?”

Küçük vezir de:

“Var sultanım, var; insan güzelliği. Öyle ya, dal dal ötüşen kuşların sesi güzeldir ama, gönül yaylasını yaylayan insan sesi daha güzeldir. Burcu burcu kokan güller güzeldir, ama dünyada hiçbir gül, gül yanaklar gibi koncadan konca açılmaz... Şu uçsuz bucaksız derya güzeldir ama, bir damla göz yaşının yüreklere verdiği ferahlığı veremez... Şu pırıl pırıl yanan gökyüzü güzeldir ama, seher yıldızı bile ayın on dördü Belkıs gibi ay ile bahsedip gün ile doğamaz”.

Deyip kesince, Hazreti Süleyman bu söze de mührünü basar:

“Ey benim vezirlerim” der; ikiniz de ağzı öpülecek adamlarsınız dediğiniz gibi Allah burasını sevip yaratmış, gülüp donatmış ama, bir insanogluna hasreti var. Öyle ya, bu güzellikleri görüp duyacak biri olsaydı, ya dile alırdı bunları, ya tele; ya tunca işlerdi bunları, ya mermere; böylece bu güzellikler kaybolup gitmezdi. Üstelik her güzellikten âlâ bir de bir insan güzelliği katılırdı bunlara. İyisi mi, gelin bu yaylaları yurt edinelim; bir şehir yapalım, köşkü beraber; içinde bahçesi gülü beraber... Bu saraya güzeller güzeli Belkis’in tahtını kuralım; bu bahçeye de dilediği gülü, bülbülü konduralım, konduralım ama, köşkün bir anahtarı ben de kalsın.”

Vezir, vüzera bu söze bir mim koymaya kalmaz, dağ, taş gelip: “Belkis, Belkis” diye inler.

Hazreti Süleyman, o saatten tezi yok, perilerini başına toplayıp bir akıl danışacak olur ama, perilerden bir peri niyetini gözünden okuyup:

“Ya Süleyman, vaktiyle “Can taifesi” derler bir taife buralarda bir şehir kurmuştu ama, “Can taifesi” dedikleri taife de bu güzelim yerlere göz koymuştu; Allah sizi inandırсын, b’n yıl döğüştüler, durdular ya, son sonu ne onlara kaldı buraları, ne onlara. Tufan erip sular altında kaldı şehir. İmdi bu dağın eteğinde gördüğün göller, göl değil, bu tufanda göllenip kalmış sulardır. Ha işte o batan şehirde bu suların altında yatıp duruyor. Gayri dile bizden dilediğini.”

Deyince Hazreti Süleyman Mühr-ü Süleyman’ı basıp ferman üstüne ferman yağdırır. Bunun üzerine su perileri sulara dalar; gölcükleri boşaltıp “Can şehri” ni ortaya çıkarır dağ perileri de dağları do-

lanır, getirecekleri kadar getirip mermer taş, mermer direk, bir saray kurarlar, köşkü beraber. Periler bu hayhuyda iken, Hazreti Süleyman, kuşun kanadıyla her yana haberler gönderip, cümle “ele gözlüler” e buyur eder; nerede var, nerede yok onlar da gelir, bu şehre yerleşir. Derken Belkis Sultan’ca varır, köşküne kurulur; şehir de şehir olur, saray da saray...

Büyük vezir bu elâ gözlüler memleketini görür: “Doğrusu Cennet burası” sözünü “Cennet Bursa” anlamasın mı. İşte o gün, bugün bu şehrin adı “Bursa” kalır. Köşkün anahtarı kendisinde ya, Hazreti Süleyman da ayda yılda bir, felekten bir gün çalıp gelir; Belkis Sultan’la murad alıp murad verir... Ee, fani dünya bu kime kalmış ki onlara kalsın; ömürlerini yakalarına dikmediler ya. Bir gün olur, ikisi de bahtını yellere, tahtını ellere bırakıp bu alemden geçerler ama, gel zaman git zaman burası “Bursa” olarak destan olur dillere...

ŞAHİTLER KAYASI

Dağlardan bir dağın eteğinde, yemlik, yeşillik bir köy, köyün de deli dolu bir çobanı varmış... Hani çobanlığına diyecek yokmuş ama, bir var ki, huyunu suyunu beğenmediklerinin ineğini, danasını gütmezmiş. Böyle biri yolunu keser de:

“Ne olur çoban baba, tek bir yerine iki vereyim, şu benimkini de senin sürüye kat.” diye yalvarıp yalvardı mı, çoban bıyık altından güler:

“Bre sakalı ağarasıca, dermiş; ben beni bil-dim bileli bu dağların çobanıyım; her yaylayı yay-ladım, her türlüşünü yaydım; ben bu mubarekieri bilirim. Allah insanın huyuna göre, hayvana tüy verir. Saklayacak yerim yok ya, ben senin işini, gidişini beğenmiyorum; suyunu samanını senin elinden alan bu ineğin de tüyü sana çektiyse, vay başıma gelenlere. Oysaki benimkiler “ot” dediğim yerde otluyor, “Yat” dediğim yerde yatıyor. Doğ-rusu babamın hayrına seninkileri bunların arasına katıp da şu ağızsız, dilsizlerin de huyunu, suyunu değiştiremem” der, başından savarmış onları...

Eh gücenen gücensin, darılan darılsın, umu-runda mı çobanın. Yıllardan bir yıl, bu köye bir kıran düşer; sürü komaz, kırar geçirir; derileri tulum, kemikleri çit olur. Ve lâkin bu bizim deli çobanın yedip güttüğü sürünün burnu bile kanamaz. Bütün köy dilini ısıtır buna. Akıl, sır erdireceğiz diye her biri bir dala taş atar. Kimi çobanda bulur bu kerameti, kimi ota, çöpe verir bu hikmeti.

Ee... elde iyiler çok ama, kötüler de yok değil... Bütün bu köyün gözü kendi sürüsünün üstünde olur da, insan dalgınlık eder mi? Etmez, etmez ya, masal bu, nasılsa bir gün çoban “Elemtere fiş, kem gözlere şiş.” demeyi unuttur. Eh bu böyle olur da, o kadar inekten birine olsun, bir nazar değmez mi? Gülsüm bacının ineği günün birinde çat der; çatlar ölür; üç günlük yavrusu kalır ortada... O akşam çoban, köyün alt başında bu haberi alınca, neye uğradığını bilmez; sürüyü, sepeti bir yana bırakıp soluğu Gül-süm bacının yanında alır. Bir de görsün ki, ne gör-sün, sarı inek ahırın ortasında serilmiş, köskütük

yatıyor; yavrusu da baş ucunda, mer mer meleyip duruyor. Gülsüm bacı dersin, o da kanı, iliği kurmuş, elleri böğründe bakıp duruyor.

Garip çoban, günahın büyüğü kendisindeymiş gibi, utana, sıkıla:

“Gül bacı, Gülsüm bacı der; bir kaza belâdır savmışsın; bununla geçmiş olsun; veren Allah yine verir; sakın efkârlanayım deme; daha büyüğüne uğrarsın sonra... Hani şu körpe danayı düşünüyorsan, onu da bana bırak. Ben her sabah omuzuma vurup dağa götürürüm; ne sanki yumruk kadar karnı var; sabah bir akşam iki emerse benimkileri, haftasına varmaz, dişleri otu, suyu kesecek olur.” der.

Dediğini de eder çoban; öksüz buzağıyı yola, yokuşa yormadan getirir, götürür; götürdüğü yerde de dizinin dibinden, gözünün önünden ayırmaz onu.

Üç gün beş gün derken, fıstık gibi olur; olur; olur ya, aklına nereden esmişse, bir gün bir danalık edeyim der; takılır bir dananın ardına... İyi ama, her inek ona analık eder mi? İnsafsız mahlûk, boynuzlarını takmasıyla dağdan aşağı yuvarlaması bir olur buzağıyı... Çoban yarı yerde yetişir; öteki dünyayı boylamaktan kurtarır ama, bir ayağı kırılır danacığın...

Garip çoban ne yapsın. Mintanını yırtar kırılan ayağını sarıp sarmalar ya Gülsüm bacıya ne diyeceğim diye de düşünür durur...

Ne diyecek. O, gün görmüş, umur görmüş bir hatuncuk, ve lâkin oğlu olacak avâre hiç de anasına çekmemiş; ağzından çıkanı kulağı işitmeyen soyun-

dan... Dananın ayağını öyle görünce, el demez, ar demez; ağzına geleni sayar döker çobana:

“Beri bak çoban, yok inek vurduydu, yok dağdan yuvarlandıydı diye öyle martaval okuyup durma, yine bir delilik damarın tutmuş, bir taş atıp sen kırmışsındır bunun ayağını; değilse hani şahidin, hani ispatın?” der.

Koca bir köy, çobanın başına yığılır. Hani çobanın huyunu, suyunu beğenmedikleri vardı ya. Onlar da, fırsat bu fırsat deyip:

“Öyle ya, hani şahidin, hani şahidin?” diye tuturmazlar mı?

Deli çoban, büsbütün deliye döner; ne dediğini, ne diyeceğini şaşırır da:

“Bre insafsızlar, Allahın dağında kim var ki, kimi göstereyin? Yalana borcum ne; dağ, taş bana şahit işte...” der ve sonra başını köyün üstündeki dağa dikerek:

“Hey dağlar, taşlar, Allah için dile gelin de siz söyleyin bâri: bu böyle olmadı mı? Sarı dananın ayağını kara inek vurup da kırmadı mı?” diye dağdan, taştan medet umunca, olacak olur ya, o anda kaya parçası birden kayarak köyün üstüne doğru yuvarlanmaya başlamaz mı?

Çoban olduğu yerde göğsünü gere gere şahitlerini karşılar ama, ötekileri koydunsa bul yerinde. Pabucunu bırakıp kaçan kaçana, kanadını kaldırıp uçan uçana...

Ha işte o günden geri, bu dağın adı “Şahitler Kayası” kahr. Şimdi, o köyün yerinde yeller esiyor ama, Şahitler Kayasının dibindeki çoban çeşmesi geçen yolculara bu masalı söyleyip duruyor...

HALK FIKRALARI

Halk Fıkraları, Gelenekteki Yeri ve Değeri, Fıkra Çeşitleri, Nasrettin Hoca: (Tarihçi Görüşüyle, Tenkitçi Görüşüyle, Folklorcu Görüşüyle Nasrettin Hoca) Halk Fıkralarından Örnek'er: Ayakları O Tarafa Çekmiş de... Garibin Kimi Var ki, Yıllardan Bir Yıl, Ya Seedeğe Kapanırsa, Ahmedin Öküzü Gibi...

HALK FIKRALARI

Halk fıkraları, halkın mizah güciyle yarattığı sözlü verimlerdir. Bu, her aklın dokuyacağı bir kumaş değildir. Her şeyde ve her olayda “gülünç” olanı görebilmek ve onu beklenmedik şaşırtıcı bir hava içinde anlatabilmek ruhun ayrı bir kabiliyetidir.

Gerçekten, halk fıkraları ne dobra dobra konuşmak; ne ipsiz, sapsız lâf etmek, ne bir tuhaflığı diie dolamak, ne de kaba saba nükteler, tekmeler savurmaktır.

Bunlar; ince bir zekâ, şen bir mizaç, zarif nükteler ve hazır cevaplıkla örülmüş güldürü cevherleridir.

Fıkralarda, fikirler kuru olarak değil, mizahın süzgecinden geçirilerek birer (lâtife) şekline sokulduğu için seviyor, inanıyoruz ve sonra, bu lâtifeler âdeta bizim ağızımıza verilerek bizim dilimizle söyledikleri için de sevmekle kalmıyor, benimsiyoruz da...

GELENEKTEKİ YERİ VE DEĞERİ :

Böylece, bu inandığımız, sevdiğimiz, benimsediğimiz fıkraları ömrümüz boyunca dilimizden düşürmüyor, ya bir yarenlik sırasında dudaklara tath

bir tebessüm çiziyoruz, ya da bir olay üstüne can-kurtarana sarılır gibi sarılarak bir gerçeğe ışık tutuyoruz. Hem de güldüre, güldüre, karşımızdakini incitip gücendirmeden... Bu bakımdan güldürücü fıkraların uyarıcı, yola getirici değerine paha biçilmez.

Gerçekten, kul kusursuz olmaz. Beğenilmeyen bazı huylarımız, hoşla gitmeyen davranışlarımız vardır. Dedi - kodu gibi, yalan - dolan gibi, daha bii-mem ne gibi... Belki bunlar kanuna göre bir suç sayılmaz ama, bir ömür boyu başımıza belâ olur. Çevremize kendimizi sevdiremeyiz, kendi kabiliyetimizin safında bir yer alamayız, zaman zaman elâleme güünç bile oluruz. İşte, evin, okulun gözünden kaçan, ya da sonradan bize bulaşan bu kusurlarımızın düzeltilmesinde fıkralar eğitici bir rol oynar; tam yerinde ve karşılıkine bir toz kondurulmadan anlatılırsa... Söz gelişi:

Bazıları vardır; sana gelir, bir türlü miyancılar; ona gider, bir türlü miyancılar; kardeşi kardeşe düşman eder, Fıkralar, bu iki yüzlülüğün iki yüzüne indirilmiş bir şamar olur...

Bazıları vardır; güneşte leke arar, en temiz vicedanda kara bir nokta bulmak ister. Fıkralar, bu gözü götürmezliğin gözlerine çekilen bir mil olur...

Bazıları vardır; kendilerini dev aynasında görür; "yüksek dağları ben yarattım!" sanır. Fıkralar, bu kendini beğenmişlerin gururu üstüne inen bir yumruk olur.

Bazıları vardır; havadan nem kapar; yersiz üzüntülerle kendini yer, tüketir. Fıkralar, dertsiz başlarına dert açanları acılarla harcanıp tükenmekten kurtaran şifalı bir el olur.

Yazık ki, bu pırl pırl sözlere bu güne kadar sadece gülüp geçmişiz. Ne bir folklor ürünü olarak derleyip toplamışız, ne bir eğitim cevheri olarak eleyip, elekten geçirmişiz; ne de ağız tadıyla kaleme almışız.

Millî eğitim çalışmalarımızda arı gibi her çiçekten bal almak istiyorsak, bu folklor dalından da toplanacak lâtifeleri toplamalı ve lâtif koku'lu bir demet halinde halkımıza, çocuklarımıza sunmalıyız.

Bunun için halk dilinde yaşayan bu canlı söz cevherlerini derleyerek, yazma ve basma eski "Letaif" kitaplarını tarayarak bir bir toplamalı, sözlü gelenekteki ağız tadıyla kaleme almalıyız. Çünkü, bunlar henüz Türkçemizde yazılmamıştır. Ya eski yamalı dile dökülerek tadı, tuzu kaybolmuştur, eski letaif kitapları gibi... Ya da nazma çekilerek ağızları, yüzleri bozulmuştur; bugünkü manzum fıkralar gibi... Söz arasında konuşulduğuna göre, konuşma diliyle, konuşma tabiiliğiyle çizgileştirilmesi gerekir bunların...

Çocuklarımızı daha iyi anlamaya, daha iyi anlatmaya ve özellikle gülmeğe alıştıracak olan bu fıkralardan okuma kitaplarına da serpiştirilmeli; onları güler yüz, tatlı dille her yerde sevilir, sayılır birer insan olarak yetiştirmeğe çalışmalıyız. Bu anlayışla, derslerimizde Diyojen'lerden önce, kendi güler yüzlü fıkracılarımıza ve hele Nasrettin Hoca'ya yakışan yeri vermeli, sınıflarda adını anmadığımız, bir lâtifeciğini anlatmadığımız bu üstün yaratılışlı insanı bütün yönleriyle öğreterek sevdirmeliyiz.

FIKRA ÇEŞİTLERİ :

Halk fıkraları, bir söz sanatı; yazıya geçmediği için zamanla "söyliyenler" unutulmuş, "söylenenler" kalmış; kalanlar da unutulmaya yüz tutmuştur. Bununla beraber, kuşaktan kuşağa geçerek, ağızdan ağıza değişerek bize kadar gelenler de az değil...

Her biri bir halk felsefesi olan Nasrettin Hoca fıkraları... Dar görüşlere karşı, hoş görürlüğün cennet kapılarını açan Bektaşî fıkraları... Saray ve konakların sakalına tarak uydurmanın İncili Çavuş fıkraları... Kaleme gelmez, açık saçık Ofiu hoca fıkraları... Bir bölge halkının yaşantılarını kendi ağızlarıyla taklit eden Temel Kaptan fıkraları... Halkın, halktan kopanlara karşı alaycı tutumunu yansıtan fıkralar...

Bütün bunların ortak bir dayanağı var: Bir gerçeği, alışılmadık bir biçimde anlatarak güldürmek!

Birer halk verimi olarak her biri ayrı bir güzellikte... Ancak, dünya görüşü ve nükte gücü bakımından hiç birisi Nasrettin Hoca fıkraları پایesine erişemez.

Bu nedenle halkın yarattığı Nasrettin Hoca, tarihi kişiliğini unutturan millî bir şahsiyet olmuştur. Onun dehâsı milletimizin en aziz malikânesi, fıkraları da bu malikânenin baha yetmez cevhericidir. Biz burada, bu mizah dehâsı üstünde duracağız.

NASRETTİN HOCA

Nasrettin Hoca; nerede, ne zaman yaşamış; biliyor muyuz, bilmiyoruz. Çünkü, halk, sevip, kut-sileştirdiği insanlara sığınarak yaşamakta bir ferahlık duyduğu için her yerde ona bir makam gösteriliyor. Fakat, ileri sürülen fikir ve iddialar; ya kuru söylentilere, gelişi güzel tahminlere dayanıyor; ya da bazı madde ve belgelere uzaktan atma ilmeklerle tutturulmak isteniyor. Acaba bunların hangisi daha doğru? İnsaflı görünen tarihçilerimiz, buna: “şimdilik kesin bir şey söylenemez,” diyorlar.

O halde, Hoca'nın hayatını tarihte arayacak yerde, “fıkra” larından çıkarmak yolunda gidilse, diyeceksiniz. Gerçekten, bir tarihte, bir Nasrettin Hoca yaşamış; başından az çok gülünecek haller geçmiş; kendisi de başkalarının haline gülmüştür. Şüphesiz, bunlarla yoğurulup yaratılan fıkralarında yaşantılarına ait izler, çizgiler bulunabilir. Ancak, “Nasrettin Hoca fıkraları” dediğimiz fıkralar, bugün hadsiz, hesapsızdır. Zira, halk beğendiği, benimsediği bütün lâtifeleri ona maletmiş; böylece bunlar, yüzyılların üstünden aşarken, kar tozu gibi büyüdükçe büyümüştür. Bu bakımdan bütün bu fıkralar, tek bir adamın hayatına bağlanamaz. Her ne kadar bunların kendilerine göre bir psikolojisi ve morfolojisi varsa da, yine de bir tenkitçi görüşüyle elenip elekten geçirilerek Hoca'ya ait olanlar ayrılıp ortaya çıkarılamaz ki, onun yaşadığı hayat da bu fıkralardan çıkarılabilsin.

Görülüyor ki; bugün ne “tarihçi görüşü”, ne “tenkitçi görüşü” bize bu büyük adamı olduğu gibi tanıtmaya yetişmiyor. Bu çaresizlikler karşısında geriye “folklorcu görüşü” kalıyor. Esasen, hakiki hüviyeti ne olursa olsun, yüzyılların ona verdiği öyle bir mâna, öyle bir sima var ki, işte asıl Hoca odur, Türk halkının yarattığı bir mizah dehâsıdır; bu dehâ her devrin en şen ruhu ve her ruhun en canlı yüzüdür. Bizce onun bu millî şahsiyeti, tarihî şahsiyetinden daha canlı, tenkitçinin bulup çıkaracağından daha orijinaldir.

Bununla beraber, doğru olanı, Hocayı tarihçi, tenkitçi ve folklorcu görüşleriyle ayrı ayrı incelemek... Bu üç görüş, birbirini besliyecek, birbirini tamamlayarak rahmetliyi bize daha iyi tanıtacaktır sanırız.

TARİHÇİ GÖRÜŞÜYLE NASRETTİN HOCA

Hocanın tarihî şahsiyetini araştıranlar yaşadığı devir bakımından aşağı yukarı ikiye ayrılıyorlar.

Evliya Çelebi, Çaylak Tevfik, Velet Çelebi ve bunlara uyarak bazı yabancılar Hocanın Osmanoğulları devrinde yaşadığını, Timurlenk'le senli benli yarenlikler ettiğini kabul ediyorlar.

Sivrihisar müftüsü Hasan Efendi, Şemsettin Sami, Bursalı Tahir, Prof. Fuat Köprülü, İsmail Hâmi Danişmend, İbrahim Hakkı Konyalı ve bunlara inanan bazı yabancılar da Nasrettin Hoca'nın Selçuk- oğulları devrinde yaşadığını ileri sürüyor. Bu, fıkralara değil, belgelere dayanan daha doğru bir görüş...

Gerçekten 1266 -1267 yıllarına ait iki vakıf- namede adının geçmesi ve daha başka belgelerdeki ipuçları Hoca'nın XV inci yüzyılda değil, XIII üncü yüzyılda; Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid zamanında değil, Selçuk Sultanı Alâeddin Keykubat zamanında yaşadığı kanısını uyandırıyor...

Sivrihisar müftüsü Hasan Efendi'nin eski sicillere dayanarak yazdığı (Mecmua-i Maarif) adlı eseriğe bakılırsa, Nasrettin Hoca Sivrihisar'ın (Horto) köyünde doğmuştur. Babası Abdullah Efendi o köyün imamı... İlk eğitimini ondan almış. Babasının ölümünden sonra da orada imamlık yapmıştır. Daha sonra büyük mutasavvıf (Seyyid Mahmûd-i Hayrânî) ye intisap etmek üzere Akşehir'e gelmiş, oraya yerleşmiş, orada yetişmiştir.

Hocanın gerçek kişiliği ne olursa olsun, ister bir köyde doğmuş olsun, ister bir kentte; ister bir cami imamı olsun, ister bir mektep hocası; ister ünlü bir müderris olsun, ister Çobanoğlu soyundan bir vezir... Asıl önemli olan halkın yarattığı Nasrettin Hoca'dır. Bu, halkın güler yüzlü bir sembolü ve ortak bir mizah dehâsı. Halk arasında halk gibi duyarak, halk gibi düşünerek yaşamış ağlayanlarla ağlayıp, gülenlerle gülmüş. Bir ayağı Akşehir'de, bir ayağı Sivrihisar'da olduğu için dağa gitmiş, odun eylemiş, bağa inmiş, bel bellemiş; daha da her işe koşulmuş, her yokuşa yorulmuş, alınının teriyle ekmeğini taştan çıkarmış... Böylece, güler yüz, tatlı dil ile gönül hoşluğu içinde gül gibi geçinip gitmiş; günün birinde de Tanrının rahmetine kavuşmuştur. Sözde eski türbesi; üstü açık, dört duvarı yok bir yermiş. Han kapısı gibi kocaman bir kapısı, kapının da değirmen taşı gibi bir kilidi varmış. Bu türbe, 1908 den sonra onarılmıştır. Ona her yerde bir mezar gösteriliyor ama, burada yatığına daha çok inanılıyor; nur içinde yatsın, yüzyıllar boyunca güler bir "neşe cihanı" yaratan insan!

TENKİTÇİ GÖRÜŞÜYLE NASRETTİN HOCA

Nabza şerbet vermesini bilen Nasrettin Hoca, bizim yüzümüze mi gülüyor? Yoksa biz onun sözünü mi gülüyoruz? Her ne ise, bir “gülme” keyfiyeti var ortada... Fakat, bu, ne gülmüş olmak için gülmek; ne de güldürmüş olmak için güldürmektir. Bu gülüş; bir felsefenin sanat oluşudur. Bu itibarla, rahmetlinin fıkralarında bellibaşlı üç unsur var: Fikir, mizah ve sanat!...

Hoca'nın tarihi şahsiyeti; şüphe götürmez vesikalarla aydınlatılamadığı gibi, fıkralarının mayası sayılan bu unsurlar da bugüne kadar bilimsel bir metodla incelenmiş değildir.

FİKİR :

Hoca'nın fıkraları, her insanın başından geçen olayların kuru bir ifadesi değil, derin bir hayat görüşünün o hadiselerden çıkardığı hakikatlerdir. Bu hakikatler ise, ferdi bir “sezış” olmaktan ziyade, toplumun bir “görüşü”, tâbir caizse, bir halk felsefesidir.

Gerçekten, bu hayat, halka göre ne ise; nereden gelmiş, nereye gidiyorsa, halkın yarattığı bir şahsiyet olarak, halk gibi gören, halk gibi düşünen, halk gibi yaşayan Hoca'ya göre de öyledir. Bu itibarla denilebilir ki, “Hoca'nın olaylardan çıkardığı hakikatler” dediğimiz, halkın hâdiseler karşısında duyduğu, düşündüğü ve âdeta Hoca'nın ağzına vererek söylettiği şeylerdir; hem de tarih boyunca;

her yerde ve her devirde... Bunun için Hoca'nın fıkraları bize, bizden, bizim içimizden gelen sesler gibi... Herkesi bu fıkralarda, bu fıkraların özü sayılan fikirlerde kendini, kendi düşüncelerini bulmuş ve bu buluşla bunları "aynı hikmet vel keramet" olarak karşılamış, bu felsefeyle amel etmiştir.

"Parayı veren düdüğü çalar... Acemi bülbül bu kadar öter... Vermeye gönlü olmayan ipe un serer... Yorgan gitti, kavga bitti.."

Her sohbetin tuzu, biberi sayılan bu lâtifelerin çoğu atalar sözü gibi "mesel" hükmüne de geçmiş ve yerine göre, bu meseller, karanlık duygulara ışık; dağınık düşüncelere mihrak, mütereddit ruh-lara iman olmuştur.

MİZAH :

Bir şeye inanmak başka, onu benimsemek başka... Doğru söz, samur kürk olsa, kolay kolay kimse üstüne almazken, Hoca'nın her sözünün bir kıssa, her kıssasının bir mesel oluşundaki sır ve sihir nedir? lâtif oluşu, "lâtime" oluşu... Gerçekten Hoca, her sözünü bir tebessüm yapmasını bildiği için sevilmiş, benimsenmiştir. Zaten Türk milleti, "gülme" ten hoşlanır; hele zarif nükteler olursa... Fakat, hâdiseleri mizahın süzgecinden geçirerek gülünecek şeyi yakalamak sandığı gibi kolay değil; ruhun ayrı bir kabiliyeti bu; yoksa "gülünç" olanı yakalayayım derken, "gülünç" olmak da var işin ucunda...

Rahmetli; ne başkaları gibi vakaların tuhaflığını diline doluyor, ne de ipsiz sapsız sözlerle kaba nükteler yapıyor; mizahı yapan onun sözleri, kelime-

leri değil; ruhu ve görüşüdür. Bu ruhla, baktığı şeyin kan alacak damarını buluyor; bu görüşle en ciddi görünen, hâdiselerin bile “gülünç” tarafını görüyor; onlara gülüyor, onları güldürüyor. Ara sıra, kara kadı gibi yanına tütsü ile bile varılmayanlara da gülüyor ama, ya gülerek iğneliyor, ya da iğneliyerek güldürüyor. Yine bir ucunu kendine bıraktığı için, sözleri öylelerine bile batmıyor. Fakat karşısındaki, şaka etmesini bilmeyen, zevzek bir adamsa onların haline gülmeyi hatırandan bile geçirmiyor. “Kulun ayıbını yüzüne vurmamak” için kendisini saf bir adam yerine koyuyor; gülünecekse kendine güldürüyor. Kendine gülmek kendine güldürmek, yine de gülünç olmamak! Belki en ince, en nazik bir mizah bu. Böylesi mizah, ancak Hoca gibi ruhunu başka ruh yapmasını bilen müstesna yaratılışlı bir adama nasip olabilir; böyle biri dünyamıza bir daha ne gelmiştir, ne gelir. Türk halkının yarattığı bir mizah dehâsıdır o...

SANAT :

Ne kalem var elinde, ne fırça; ne harflere bürünüyor, ne şekillere... O halde, şen mizacının imbiğinden çektiğini ne ile çekip çeviriyor Hoca?

Yunus Emre; engin bir iç dünyasını ne ile bir damla gözyaşı haline getirebildiyse, Hoca da koca bir âlemi, onunla bir tatlı tebessüm yapabilmıştır. Bunun bir tek adı var; yalın söz!

Yalın söz; yalın kılıç gibi kınısız, kılıfsız söz. Yani, halkın her türlü süsten, ziynetten uzak konuşma ağzı...

Mizacının en karakteristik özelliği “hazır cevaplık” olan biri için bundan alâsı mı olur? İşte bu yalın söz, Hoca'nın kolu, kanadı olmuş; bununla düşünüp, bununla ifade etmiştir. Bu yüzden, lâtifeleri, dilinin ucuna geldiği gibi söylenmiş hissini veriyor; o kadar samimi, o kadar tabii.. Asıl sanat da bu değil mi, hiç sanat yapmamak; özenip, bezenmeden, yalın dilin mimarisini kurabilmek.

Bundandır, Hoca'nın lâtifeleri, o günün birer lâtifesi olarak, dudaklardan uçup gitmemiş. Bunlara sebep olan hâdiseleri de içine alarak, zamanla her biri bir fıkra, bir hikâye, daha doğru bir deyimle, birer “halk kıssası” olmuştur. Folklorcuların “anecdote” olarak vasıflandırdıkları bu kıssalar, ağızdan ağıza bütün dünyayı dolaşmış; başta maceralar olmak üzere birçok milletlerin “anecdote” larına da tesir etmiştir. Dillere destan olan bu kıssaların asıl sivri ucu; Hoca'nın ağzından çıkan son bir çift sözdür. Fikir, mizah ve sanat unsurlarının üçünü de içinde saklayan bu bir çift kelâm, Atasözleri gibi veciz, ve onun gibi sonsuz bir yorum ve tefsire müsaittir.

En orijinal sanat, dediğimiz gibi, sanatsız görünmekse, en büyük sanat da, sözü öz yapmak, bir cildi bir satıra sığdırmaktır.

Ömründe hiç de edebiyat kaygısı çekmiyen Hoca, edebî zevkin, edebî kıymetin bu sırlarına dehâsıyla erişerek ebedileşmiştir.

FOLKLORCU GÖRÜŞÜYLE NASRETTİN HOCA

Halk, sevdiği, benimsediği insanları kendinden kattığı şeylerle o kadar efsaneleştirir; o kadar kutsallaştırır ki... Zamanla hakikî çehresi silinir, gider.

Şüphesiz, Nasrettin Hoca, da eti, kemiği olan gerçek bir insandır. Fakat Hoca'nın lâtifelerinde kendi ruhunu bulan halkın, ona verdiği öyle bir mâna, öyle bir sima var ki, rivayet deyip geçemeyiz.

Sosyal realiteye, yani toplumun inanışlarına dayanarak bu rivayetler, bir bakıma tarihî hakikatten daha kuvvetlidir. Biz, bir folklorcu ruhu ile, hâlâ sürüp giden bu söylentileri çizgileştirmeyi de zevksiz ve faydasız bulmuyoruz.

I

Hoca, anasından doğarken, ağlıyarak değil, gülererek doğmuş; hem de ağzı, yüzü değil, alının ortası da gülüyormuş...

II

Hoca, hayatta en çok kula kul olmaktan korkmuş; bundandır, ne Ese'ye minnet edermiş, ne de Köse'ye! Dağa gider, odun eyler; bağa iner, bel beller; daha da her işe koşulur, her yokuşa yorulur, ekmeğini taştan çıkarırmış...

III

Akşehirliiler, Kamber'siz düğün, Hoca'sız dernek olmaz, derlermiş. Her devletin, her ziyaretin baş köşesi onunmuş. Çağırılsa da olur, çağırılmasa da gelip kurulurmuş. Bir iş ayağına dolaşır da gelmezse, yine postu boş dururmuş... Bir var ki, rahmetliyi söze boğdukları için çok kere sofraya tok oturur, aç kalkarmış...

IV

Hoca merhum, dünyada, üç şeyden hoşlanmazmış: Kara kadı bir, kara gülmez iki, kara eşek üç...

V

Hoca'nın karısı, ömrünün yarısı imiş; bu hatuncuk bugün Akşehir'in Kozagaç köyünde yatıyormuş...

VI

Hoca'nın eski türbesi, üstü açık, dört duvarı yok, bir "arzullahül-vasia" imiş. Öyle iken, develik hanı gibi bir kapısı, kapısının da değirmen taşı gibi bir kilidi varmış...

VII

Hoca'nın kendisi ne ise ne... türbesi de gülermiş, türbedarı da; kapısı da gülermiş, duvarı da. İlle o değirmen taşı gibi kilit, insanın suratına karşı öyle bir gülermiş, öyle bir gülermiş ki, de yiğitsen gülme... Ergeç insanın başına ağlanacak bir hal gelirmiş...

VIII

Hoca'nın kara toprağı, "kuru ağrı" dedikleri göz hastalığı için de birebirmiş. Allah vermesin böylesi derdi ama, buna uğrayan olursa, Hoca'nın türbesine gelir, bir avuç toprağa, üç avuç su katar, hamur yapar, çamur yapar gözlerine sürermiş. Ve (büznillâhi taalâ) üç güne varmaz, bir şeycikeri kalmazmış. Hani o nimet!

IX

Hoca'nın kerameti dillere destanmış... Bir gün bir ağzı dualı kulun rüyasına girmiş: "Bu cuma, cuma namazı için Ulucami'ye gitmeyin, kim var, kim yoksa alın da türbeme gelin, türbeme" demiş. Gerçekten de o gün, o saatte caminin bir tarafı yıkılmış; ama bütün Akşehir, Hoca'nın türbesinde toplandığı için ölümden kurtulmuş...

X

Güler yüzlü adamlar, Hoca'nın tüyünden bir tüy, tatlı dilli adamlar da onun tüyünden iki tüy taşırlarmış. Bundandır, analar çocuklarına: "Allah sana Hoca'nın tüyünden üç tüy ihsan etsin". diye dua ederlermiş...

XI

Bizim Hoca'nın bir hocası, o hocanın da bir kınalı kuzusu varmış... Mollaları dersin karda gezip, izini belli etmez soyundanmış. Hepsi de tilki mi dedin tilki; çoğunun kurttan bir kulağı eksik-

miş. Bir gün allem etmiş, kallem etmiş, kuzucuğun kanına girmişler. Hocaları bunları sıra dayağına çekip bu işte kimin parmağı olduğunu sorup sordu-
 turmaya başlamış. Biri, “Ben kulağından tutup getirdim!” demiş, öbürü “Ben de yatırıp ayaklarını bağladım” demiş. Öteki, “Ben de bismillâh deyip kestim kuzucuğu” demiş. Beriki, “Ben yüzüm yüzüm derisini yüzdüm” demiş. Hâsılı, kim ne yaptıysa bülbül gibi söylemiş. Bunları duyunca yüreğinin başı öyle bir yarmış, öyle bir yanmış ki Hoca'nın. İki elini açıp, “Dilerim Allahtan, kim ne yaptıysa, yaptığına uğrasın... Sen gözden, kulaktan olasın... Sen elden ayaktan düşesin... Senin boynun cellât satırına gelsin... Senin de derin yüzüm yüzüm yüzülsün...” diye beddua üzerine beddua ettikten geri bizimkine dönüp:

“Bre Molla, sen ne halt ettin?” diye sormuş. Molla Nasrettin de:

“Ben de başuçlarında durup bunların haline güldüm!” deyince, hocası:

“Öyle ise, kıyamete kadar senin de haline gülsünler!” demiş. Her dua yerini bulmaz ama, yerin, göğün kapılarının açık olduğu bir zamana rastlamış olacak ki, bu dua yerini bulmuş!..

Halk Fıkralarından Örnekler :

AYAKLARI O TARAFA ÇEKMiŞ DE...

Her sakala tarak uydurmasını bilen bir adam varmış; Hoca'yı da her gördükçe, sakalının altından geçer:

"Efendi hazretleri, yüzünüzü gören cennetlik oluyor; ayda, yılda bir olsun, bir acı kahvemizi içip de ihyâ etmiyorsunuz." der; daha da ne diller dökmüş...

Hoca içinden:

"Bu mübarek adam, çarşıda, pazarda böyle yaparsa, ya evine, barkına uğrasam, kim bilir nasıl deli-divane olacak?" diye geçirirmiş.

Bir gün ayakları o tarafa çekmiş de: "Bari, bir gönül alayım." diye niyetlenip kapısını çalmış. Seninkinin başı, bir görünmüş bir kaybolmuş pencereden .. Her halde, kapıya koşmuş olacak, derken, kapıyı uşağı açmış; kırk yıldır ezberlediği bir ağzla:

"Ayağınıza kul, kurban olayım, demiş; bizi bir adam yerine koyup geldiniz ama, ağa hazretleri, şimdi çıktı. Vah, vah... Buraya kadar yorulduunuz. Duyunca, kim bilir, nasıl üzülecek."

Hoca'nın ekmeği dizinde, sözü yüzünde, lâfını kimden esirger:

"Ya, öyle mi, demiş; o halde, ağaya selâm söyleyin; bir daha evden çıkıp giderken, başını pencerede unutmayın."

GARİBİN KİMİ VAR KI

Bir gün Hoca, yokuşlarda ter dökerek, inişlerde tırnak sökerek dağ, bayır aşarken bir dönemeç başında nefesi kesilir:

“Ömrümü yakama dikmediler ya, demek vadem bu kadarmış.” der; bir torba kemik gibi yığılır yere...

“Alah eşin, dostun eksikliğini vermesin; elbet gelir, cenazemi kaldırırılar.” diye bekler, durur ama, Hoca'nın ne sayıkladığı kim nereden bilecek? Ne gelen olur, ne giden; ne arayan olur, ne soran.

“Şu yalancı dünyada vefa mı kaldı. Bari kendi ayaklarımla gidip haber vereyim...” der, öle, dirile gider, yana; yakıla vefat ettiğini söyler ve yine dönüp gelir, öldüğü yere. Karısı, ardından bir ölü ağıtı tutturunca konu komşu başına toplanır:

“Vah anam, bu nasıl söz, bu kara haberi de kim yetiştirdi?” derler. Hatuncuk iki göz, iki çeşme:

“A komşular, der, garibin kimi var ki, kimi göndersin. Kendiceğizi gelip haber verdi; sonra yine çekilip merhum olduğu yere gitti.”

YILLARDAN BİR YIL

Hoca merhum, giyim kuşam işine pek öyle özenip bezenmezmiş: “adam sen de, çal çaput da bir, şal şayak da bir giyene, hele Allah ömür versin yoksa.” der, üstünden dökülünceye kadar giyermiş bir giydiğini. Nasıl olmuşsa olmuş, yıllardan bir yıl yanılmış da ağır bir elbise kestirmiş. Tam o günlerde de Sivrihisar'a gideceği tutmamış mı? Az gitmiş, uz gitmiş; kasabaya yaklaşınca:

“Gördün mü başıma gelenleri. Şimdi bu sivri akıllılar, ne yol verecekler, ne yorgunluk; adım başı bir yakama sarılıp bir yığın ahret suali soracaklar; yok arşını, endazesini kaç? Yok kim kesti, kırın biçti? Daha bilmem neler... Bunlara dert anlatıncaya kadar dilimde tütün bitecek. Bilmem ki, ne etsem, neylesem?” demiye kalmamış, yolun ortasına düşüvermiş hoca. Çoban koşmuş, ağasına haber vermiş; ağası koşmuş paşasına haber vermiş; derken efendim, nerde var, nerde yok, yedisinden yetmişine kadar bütün kasaba gelip baş ucuna toplanmış, derken silkinip doğrulmuş: “Ey cemaat, hep buradamısınız?” diye sormuş. Onlar da bir ağızdan: “A Hoca’m, sen dünyayı değiştirirsin de, kim gelmez ki cenazene.” deyince Hoca gülmüş:

“Öyle ise, işitmedik, duymadık demeyin; ben bu çuhanın arşınına sağlam para dokuz akçeye aldım; gayri sorup soruşturup da başımın etini yemeyin.” demiş.

YA SECDEYE KAPANIRSA

Bir gün Hoca, yol üstü bir hana inmiş, Nuh Nebi’den mi kalmış, Kaalûbelâ’dan mı? Her ne ise... Her tarafı delik deşik olmuş; âdeta çökmeye bir başı kalmış.

Rahmetlinin yüreğine bir korkudur düşmüş ama, ne desin? Nihayet bir söz arasında:

“Yahu bu senin tavan da ne kadar gıcırıyor böyle, beşik mi mübarek.” diyecek olmuş ama, hancı baba hiç oralı olmamış; sözü şakaya boğarak:

“Ağzını hayra aç hoca, bu gıcırta beşik gıcır-tısı değil; tavan tahtaları Hak’ka tesbih çekiyor.” demiş.

Hoca’nın gözü küllenir mi? Gözlerini hancının gözüne dikerek:

“Peki ama, demiş; ya bu tavan böyle tesbih çeke çeke, aşka gelip de secdeye kapanırsa, bizim halimiz nice olacak.”

AHMED’İN ÖKÜZÜ GİBİ...

Köyün birinde Ahmet derler biri varmış. Yıllardan bir yıl ekin ekmemiş, harman savurmamış değil, değil ama, yarısını yel almış, yarısını sel almış, başka düzen kurup da kışın kapısını kapayamamış. Evde ot yok, ocak yok; konudan komşudan bitecek çare yok, “muhanete avuç açmaktansa...” demiş, sarı öküzü satmayı kurmuş; köy dediğin nedir ki, avuç içi kadar yer! kulaktan kulağa derken, fırsat yoksulları duymuş: “Rençperin düşkünü, ucuz satar kış günü!” diyip Ahmed’in kapısını aşındırmaya başlamışlar. Âdet buya, alıcılar hayvanın yaşını anlamak için ağzını açıp dişine bakıyorlarmış. Bir, iki derken hayvan da almış buna; yanına biri yaklaştı mı, kendiliğinden ağzını açıp öküz öküz bakmaya başlamış.

Duyulmaz olur mu! duyulmuş, duyuların tuhafına gitmiş. O günden sonra, her gördüğüne ağzını açıp alık alık bakanlara:

“Ulan: Ahmed’in öküzü gibi ne ağzını açıp bakıyorsun?” derneğe başlamışlar... İşte köyden köye, kentten kente derken yayılmış memlekete; basma kalıp bir deyim olup yerleşmiş dilimize...

HALK BİLMECELERİ

Bilmece'ler, Bilmecelerin Kuruluşu, Bilmecelerin Dili ve Ölçüsü, Bilmece Geleneği, Eğitici Niteliği, Bilmecelerimizden Seçme Örnekler...

HALK BİLMECELERİ

Bilmecelerimizi derleyip toparlayanlar, onları türlü yönlerden inceleyip heceliyenler olmuştur. Fakat, Banarlı'nın edebiyatında gözüme iliştiğine göre, bilmecelerin şiirle olan akrabalığı üstünde duran Sabahaddin Eyüboğlu'dur. Üstad, halk bilmecelerini bir "şiir cenneti" olarak görüyor ve her ikisinin de aynı dili konuştuğunu söylüyor. Gerçekten, şiir, her şeyden önce benzeterек konuşan bir dildir. Bilmecelerin dili de böyle, belki şiirden de çok benzetmeli bir dildir. Yazar, bunu belirtmek için bakın ne diyor:

"Bilmece ile şiirin aynı dili konuştuklarını size, birbirine ikiz ruha benzeyen şu mısralarla göstereceğim. Birisi şiir iddiasıyla, öteki bilmece olarak yaratılmış olan bu mısralardan ikisi de deniz ve yelkenlileri anlatıyorlar:

"Üstünde güvercinler yürüyen bu sakın dam...

(Şiir)

"Mavi tarla üstünde beyaz güvercin yürür."

(Bilmece)

Sakin dama benzeyen (deniz) ve güvercine benzeyen (yelkenli) artık tabiata değil, şiir cennetine aittirler. Başka bir bilmecenin gökten düşen incilere

benzettiği (yağmur) artık bulutların değil, ruhun yağmurudur;

Gökten inciler düşer
Sana da düşer, bana da düşer.

Benzetilen şey, ister istemez, ruhun süzgecinden geçer ve benimsenir.

Bilmeceler, gökteki ayı isteyen çocuğun saffetiyile, her şeye "benim" diyorlar. İşte yıldızların bilmececi:

Benim bir kalbur boncuğum var
Akşamdan atarım
Sabahtan toplarım.

"Benim bir salkım üzümüm var"
"Yarısı kara, yarısı beyaz"
(Gün ve gece).

Bilmecelerde yaşamak bir salkım üzüm kadar tatl ve taze...

Eşyayı en tabii bir ihtiyaçla canlandıran ve insanlaştıran bilmecelere bazan gizli bir elem ve göz yaşları da karışıyor. Fakat bu göz yaşları temiz bir bayram havasında eriyor ve acılıklarını kaybettiriyorlar: Kuyuya inen bakraç yukarıya ağlayarak çıkıyor:

"Aşağı iner güle güle
Yukarı çıkar ağlaya ağlaya".

Süpürge kaybedilmiş bir hürriyeti düşünerek
içini çekiyor.

“Ah, ne idim ne idim
Sahralarda bey idim
Felek beni ne yaptı
Beli bağlı kul yaptı.”

Fakat bu güler yüzlü elem yalnız ev eşyasında kendini gösterebiliyor. Evden çıkınca tabiatın taşından toprağından taze bir neşe fışkırmaktadır. Meyveler, çiçekler ve sebzeler bilmeceleer cennetinin en neşeli perileridir: Nar bir gelindir: Uyanır, cama dayanır, cam kırılır, kana boyanır. Zeytin yaramaz bir kızdır: “Fare kız sarkar, düşenim diye korkar”, karpuz, yeşil feraceli, kırmızı fistanlı, siyah düğmeli bir misafirdir. Lâhna, frenk gömleklî bir kızdır. Pathcan: alçacık boylu, kadife donlu, Asma kabağı: Sarı entarili ve servi boyludur...”

BİLMECELERİN KURULUŞU :

Sabahaddin Rahmi Eyüboğlu'nun verdiği bu güzelim örnekler gösteriyor ki, bilmecelelerimiz “benzetme” lerle yuğrulmuş, kurulmuştur ve hemen söyleyelim ki, bunlar ne bir süs, ne yapmacık bir şeydir. Benzetmeler, şiir gibi, bilmecelelerimizde de en öz ihtiyaçtır. Biz de bu noktayı bir dilim çıra ile aydınlatabilirsek, bilmecelelarımızın nasıl doğduğu, nasıl kurulduğu, daha iyi anlaşılacaktır.

Bilindiği gibi, şiir güzelliğe karşı duyulan hayranlıktan doğmuştur. Bilmeceleer de, çocuğun yeni gördüğü şeylere karşı duyduğu hayretin bir ifadesidir.

Gerçekten şu dünyaya durgun, sakin bir ruhla baktığımız zaman her şeyi olduğu gibi görürüz. Hayret ve hayranlıkla baktığımız zaman, ruhumuzda bir dalgalanma olur ve bu dalgalanma sırasında, bizi hayrete düşüren nesne ile uzak, yakın bir ilişkisi olan şeyler içimizde toplanır. İle, o nesne kendine benziyen şeyleri hatırlatır bize. Söz gelimi, şu bildiğimiz (limon) a bir çocuk ruhiyle, şaşkınlık duyarak bakan birinin turşu dolu ufacık bir fıçıyı hatırlaması gibi... Böylece kendiliğinden bir "benzetme" doğar:

İçi turşu dolu ufacık bir fıçıya benziyen limon...

İşte bu benzetmede hatırlanan, hatırlatanın yerini alırsa, yani (fıçı), kendisine benzetilen (limon)un yerine kullanılırsa, ortaya bir bilmece çıkar, hem de şiir gibi:

Ufacık
Fıçıcık,
İçi dolu
Turşucuk.

Görülüyor ki, bimeceler, bir tarafı kapalı gelen benzetmelerdir.

Bilmeceler, limonla fıçı arasında olduğu gibi, sadece iki nesne arasındaki benzerliklere göre kurulmuş değildir. Birbiriyle ilgili daha fazla nesnelere içine alan bilmeceler de vardır. Halkımızın "Katmerli bilmece" dedikleri düğüm üstüne düğüm vurularak yapılmış olan bu türlü bilmeceler, tek düğümlü bilmecelerden daha ustahlı, daha güçtür. Ancak, düğümlerin çözümlenmesi de, güçlüğü ölçü-

sünde daha çok düşündürücü, daha çok eğlendiricidir:

Aktır tarlası,
Karadır tohumu,
El ile ekilir
Dil ile biçilir.

Bilinecek, bulunacak birkaç şeyi içine alan bu katmerli bilmece bir bir çözülürse:

Ak tarla = (Kâğıt)
Kara tohum = (Mürekkep)
El ile ekilen = (Yazı)
Dil ile biçilen = (Okuma)

Çoğu bilmeceler “benzetme” lere dayanmakla beraber, benzerlikten başka niteliklerine göre yapılmış olanlar da vardır. Şu (rüya) bilmecesi gibi.

Şırl şırl sudan geçtim,
Şırlıtısını duymadım.
Yeşil yeşil çimen biçtim,
Şıkırtısını duymadım.

Görülüyor ki, rüya, belli bir şeye benzetilmiyor. Ancak, rüya haline ait bazı ip uçları veriliyor. Bu türlü bilmecelerin de çözülmesi güç olmasına güçtür ama, gereği gibi düşünmesini bilenler bu uçlardan yararlanabilirler...

BİLMECELERİN DİLİ VE ÖLÇÜSÜ :

Bilmecelerimiz, yalnız taşıdıkları “sır” ve bu sırrı saklayan benzetmeler bakımından değil, dil ve biçim benzerliği yönünden de bir şiir cenneti sayılabilir.

Gerçekten, bunlar birer halk verimi olarak halk ağzı ve halk zevkiyle dile getirilmiş; sözcükleri ve deyimleri de daha çok, halk şürleri düzenine göre tartıp terazilenerek mısraların ipliğine dizilip kafiyelerle bağlanmıştır. Şu (trca) bilmecesi gibi:

Uzunluğu urgan gibi,
Enliliği yorgan gibi,
Bağına çağıra gelir
Kuzulu kurban gibi.

Bununla beraber, konuştuğumuz gibi, düz cümleler biçiminde kurulmuş bilmeceler de vardır. Şu "Göz" bilmecesi gibi:

"Biz, iki kardeşiz. Her şeyi görürüz ama, bir-birimizi göremeyiz."

BİLMECE GELENEĞİ :

Bilmece çözmek için kendine göre bir yolu, yordamı, ille güldürücü, eğlendirici bir geleneği vardır. Az çok aktan, karadan anlamaya başhyan çocuklar bir yerde, bir evde bir araya geldiler mi, açarlar bilmece dağarcığını. İçlerinden biri, bir bilmece atar ortaya. Diyelim ki, deminki bilmece olsun bu:

Ufacık, fıçık,
İçi dolu, turşucuk.

Çocuklar arasında bilen biri varsa, hemen karşılığını yapıştırır. Yoksa, birbirinin yüzüne bakarlar. Derken içlerinden en çok kendine güvenen biri:

— Bilmiyorum ama, düşünür, bulurum. Dünyayı bulan da akıyla bulmuştur. Hele sen bir ucunu kanat.

— Kanatmam, canlı değil bu.

— Çözecek bir ip ucu da mı vermezsin?

— Veririm: “Allah yapar yapısını, bıçak açar kapısını.”

— Öyleyse bildim, bildim: (Karpuz) bu.

— Yanlış kapıyı çalıyorsun, karpuz değil.

— Öyleyse nedir bu? Kavun desem, kavun değil, içi bal dolu... Yumurta desem, yumurta değil, içi sarı yağ dolu, diye aklıma gelenleri sayıp sıralamaya başlayınca bilmeceyi ortaya atan.

— Gayrı bu oyunun sakalı bitti. Bileceksen, bil, bulacaksan, bul!

— Bulmasına bulurum ama, kafam karıştı. Şimdi bir anahtar uyduramıyacağım bu bilmeceye. Sen söyle bakalım, ne imiş bu turşu dolu fıçı?

— Değil mi ki, sen bir anahtar uyduramıyorsun, Kâbe'nin anahtarını verirsen, açarım bilmececin kapısını. Sen de yersin, içindeki turşudan, yiyebilirsen.

— Yağma yok, bir fıçı turşuya verir miyim Kâbe'nin anahtarını, başka ne dilerse dile benden!

— Öyleyse, bir memleket ver bana! Bağlık, bahçelik olsun.

— Hay hay, bizim Amasya'yı vereyim sana, anamın memleketi!

— Amasya'nın nesi var?

— Ağzına lâyük elması var...

(Böylece bir bilmeceye bir memleket alan çocuk, iki tekerleyip bir yuvarlıyarak Amasya'ya gidip fıçının kapağını açar, şöylece:)

— Amasya elması, gel, yiyip içeyim, konup göçeyim... Ben bir yağız ata bineyim, sen bir uyuz

ata! Ben tepelerden yel gibi aşarak, sen düz ovada yolunu şaşırarak gidelim de gidelim; bir bahçeye inelim. Bu bahçede armut da var, elma da; erik de var, ayva da. Bir dalda da bir limon, vay ne limon, ne limon! Ufacık fıçı gibi, içi dolu turşu gibi. Anladın mı Memiş, bilmecemiz ne imiş?

— Limon, limon! Vay canına, dilimin ucuna gelmişti ama, dilim dolandı yoksa... Ne ise, bunu da dağarcığıma atarım; ben de birine satarım...

EĞİTİCİ NİTELİĞİ :

Eşyayı canlandıran, konuşturan ve içinde bir sır taşıyan bilmecelerimizin eğitici değerine baha biçilmez. Bunlar bir şiir cenneti, bir bilgi yarışması ve öğretici, eğlendirici bir oyundur.

Gerçekten bu cennete girenler gönülleri saran bir şiir havası alır, bir sanat zevki kazanırlar. O hava ile içleri tatlı tatlı ürperip titrer. Bu zevkle her yerde, her şeyde bir incelik; her sözde, her yazıda bir güzellik aramaya başlarlar.

Bu bilgi yarışmasına katılanlar, bilmeceleri düğüm düğüm çözerken, kendilerinin de zihinleri ilmek ilmek açılır; daha iyi düşünmeğe, daha iyi anlamaya ve eşya arasındaki ilişkileri görmeğe, öğrenmeğe alışırlar.

Bilmece alıp satma oyunu da çocuklarımızı güldürür, eğlendirir; bildiklerini birbirine öğreterek boş zamanlarını değerlendirir; böylece onların öğrenme ve öğretme duygularını da geliştirir...

BİLMECELERDEN ÖRNEKLER

1

Dağdan gelir, taştan gelir,
Ak yeleli arslan gelir.

^

(sel)

2

Biz biz idik, biz idik
Otuz iki kız idik,
Ezildik, büzüldük;
İki duvara dizildik.

(diş)

3

Biz iki kardeşiz, herşeyi görürüz.
Birbirimizi, göremeyiz.

(göz)

4

Bizi gizler
Sizi gözler

(kafes)

5

Şekere benzer, tadı yok,
Gökte uçar kanadı yok.

(kar)

6

Havada uçar kuş değil
Boynuzu var koç değil
İki ayağı iş görür;
İki ayağı boş durur.

(karaböcek)

7

Allah yapar yapısını
Bıçak açar kapısını.

(karpuz)

8

İçi kızıl, dışı yeşil lâleler
Akıllılar akıl döke bulalar
Akılsızlar düşüneler duralar.

(karpuz)

9

Dağda tin tin,
Derede tin tin,
Tepede tin tin,
İliksiz tin tin;
Kemiksiz tin tin,
Yinede tin tin,
Yine de tin tin.

(kelebek)

10

Hey ne idim. ne idim,
Samur kürklü bey idim
Felek beni götürdü
Kızgın küle düşürdü.

(kestane)

11

Kara kara kayacak,
İçi dolu mayacak.

(kestane)

12

Karşıdan baktım al,
Yanına gittim dal;
Ağızıma attım bal.

(kiraz)

13

Dere tepe
Çıngıl küpe.

(kızılçık)

14

Aktır tarlası
Karadır tohumu
Elle ekilir;
Dille biçilir.

(kâğıt, mürekkep, yazma, okuma)

15

Küçükük fıçıcık
İçi dolu, turşucuk.

(limon)

16

Kökü var, saçağı yok,
Dalı var, budacağı yok.

(mantar)

17

Uzun uzun zurnaya benzer,
Sıra sıra turnaya benzer,
Tel tel kadayıfa benzer;
Kat kat yufkaya benzer.

(mısır)

18

Hanım uyandı,
Cama dayandı
Cam kırıldı;
Kana boyandı.

(nar)

19

İznir'den sandık gelir
Sandıkçılar bilmez onu,
İçinde boncuk vardır,
Boncukçular bilmez onu.
Arasında kâğıt vardır,
Kâğıtçılar bilmez onu.

(nar)

20

Şırl şırl sudan geçtim,
Şırltısını duymadım.
Yeşil yeşil çimen biçtim,
Şıkırtısını duymadım.

(rüya)

21

Kat kat amma,
 Katmer değil,
 Kırmızı amma,
 Elma değil.

(soğan)

22

Ufak tefek odalar,
 Birbirini kovalar.

(tren)

23

Uzunluğu urgan gibi,
 Enliliği yorgan gibi,
 Bağıra çağıra gelir,
 Kuzulu kurban gibi.

(tren)

24

Karşıdan baktım ağ gibi,
 Yanına gittim dağ gibi,
 Etekleri buz tutmuş;
 Gül, gülistan bağ gibi.

(vapur)

25

Elemez, melemez,
 Ocak başına gelemes;
 Gelse bile duramaz.

(yağ)

23

Hey bidili, bidili,
 Bir ağacı çitili,
 Güvem suyu yürüdü;
 Gökçe boncuk bürüdü.

27

Biz ne idik, ne idik,
 Yüz bin tane kız idik;
 Gece oldu dizildik,
 Sabah oldu silindik.

(yıldız)

28

Ufacık mermer taşı,
 Ne kulpu var, ne başı.
 Pişirirsen aş olur;
 Pişirmezsene kuş olur.

(yumurta)

29

Gökten inci düşer,
 Sana da düşer, bana da düşer.

(yağmur)

30

Aşağı iner güle güle,
 Yukarı çıkar ağlıya ağlıya.

(kuyu kovası)

ATASÖZLERİ

Atasözleri, Sözlü Gelenekteki Yeri ve Değeri, Çürük, Çarık Sözler, Sanat Değeri, Atasözleri ve Darbı-mescler, Atasözleri ve Özdeyişler, Atasözlerinin Çeşitli Etkileri, Atasözlerinden Seçme Örnekler...

ATASÖZLERİ

Atasözleri; Türk halkının dünya görüşünü özetleyen sözlerdir. Bunların her biri bir söz arasında atalarımızdan birinin ağzından çıkmıştır. Fakat, toplumun arasına yayıldıktan sonra, ilk ağzından çıktığı gibi kalmamış; yayıldıkları çağların, çevrelerin sosyal havasına uyarak bazıları tutulmuş, bazıları unutulmuş; bazıları da yeni ifadelere, yeni anlamlara bürünmüş; böylece, az çok değişip gelişerek, kalıbını, kıvamını bularak toplumun malı olmuştur. Bu bakımdan Ömer Aksoy'un da derin bir görüşle yer yer belirttikleri gibi, her ulusun Atasözleri kendi varlığının, benliğinin aynasıdır. Ulusun düşünceleri, manıları, yaşayışları, gelenekleri görülür. Zekâlarındaki keskinliğin, duygularındaki inceliğin de en tipik örnekleridir. Felsefî görüşlerden başka, güzel buluşlar, parlak nükteler, zarif alaylar, şiddetli taşlamalarla da doludur. Böylece her Atasözü, kendi milletinin damgasını taşır...

SÖZLÜ GELENEKTEKİ YERİ VE DEĞERİ :

Yaşanılan olaylardan ve ortak düşüncelerden doğan Atasözleri, yüzyıllar boyunca denenmiş, doğruluğuna inanılarak ulusça benimsenmiş, böylece her biri bir düstur niteliği kazanmıştır.

Bunlar arasında sosyal olaylara ışık tutanlar da var, tabiiat olaylarına da... Gelenek ve göreneklerimizden izlerini taşıyanlar da var, daha başka inanış ve davranışlarımızın da, her yaşa başa göre bir ahlâk dersi verenleri de var, çevremizle ilişkilerimizi kolaylaştıracak olanları da...

Her birine bir örnek vermek gerekirse:

Adam, adama gerek olur, iki serçeden börek olur.

Yaz yağmuru, yağar yağar, arkasından gün doğar.

Bir yudum suyun kırk yıl hakkı var.
Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas.
Gençlik uçan kuştur.

Çokluğa taş atılmaz.

Güzel söz demir kapıyı açar...

Bunun için her ana, baba her sözün başı bir "mesel" getirerek ve her olayın sonunu bu yanılmaz düsturlardan biriyle bağlayarak vereceği öğüdü veriyor çocuklarına:

Yoklamadan geçme hiç bir dereyi, dibi görünmeyen gölden irak ol...

Alçak yerde yatma, sel alır; yüksek yerde yatma, yel alır...

Büyükler de, yerine göre, bu cevherlerden alacağını alıyor; iş gücünü, çalışma şevkini arttıracak durumunu, tutumunu düzeltiyor:

İşleyen demir ışıldar...
Bugünün işini yarına bırakma...

Atasözleri, yalnız tuttuğumuz işte, yürüdüğümüz yolda bize kılavuzluk etmekle kalmıyor, konuşmalarımızın da tuzu, biberi oluyor, sohbetlerimize hoş bir hava katıyor. Hele dilimizin dolandığı, söylemeğe ağzımızın varmadığı yerlerde cankurtarana sarılır gibi sarılıyor; kendi görüşlerinde ayak direyenleri ve gözleri bir ihtirasla perdeli görünenleri bu halk mantığıyla yola getiriyoruz:

Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur.

der demez, gözlerinin bağı çözülüyor adamcağızın...

ÇÜRÜK ÇARIK SÖZLER :

Atasözlerimiz arasında dilimizden düşürmeyeceklerimiz olduğu gibi, ağza alınmayacak gibi görünenler de var:

Bunların bir takımı, ilk bakışta, kötülüğü aşılabilir gibi görünseler de, aslında öyle davrananları yermek, yere vurmak için söylenmiştir.

Devletin malı deniz, yemeyen domuz!...

Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar!

Bu sözler, yerinde ve o yaratılıştaki olanlar için söylenirse, onlar için bir hiciv oku, başkaları için de bir ibret dersi olur.

Bir takımı da, gerçeğe uymayan çürük, çarık sözlerdir. Tabii, bir toplum içinde derin görüşlü

insanlar bulunduğu gibi, dar görüşlü olanlar da bulunur. Bu berikilerin ağızdan dökülen lâflar, Atasözlerine bürünseler bile, yine ulusça beğenilmez. Nasıl ki atalarımız bu çarpık düşüncelere karşı gelmiş:

“Bekârlık gibi sultanlık olmaz” kabilinden sakat sözleri de ilerici ve ilerletici bir görüşle “güç olsun da, geç olmasın” a çevirmiştir.

Bununla beraber, dilimizden büsbütün söküp atılacak bencil yâveler de yok değildir. Özellikle, imparatorluğunun çöküş dönemine ait olduğu sanılanlar arasında:

El öpmekle ağız aşınmaz!

Bükemiyeceğin eli öp de başına koy!

gibi... Belki bunlar her türlü kötülüklerin alıp yürüdüğü çöküş devirlerinin ruh ve karakterini inceleyecek bilginler için ilgi çekici materyaller olabilir. Ancak eğitici, öğretici hiç bir yönleri yoktur. Okullarımızda toplumun gidişine ve ahlâk anlayışına uygun, benimsenmeğe, kulağımıza küpe edilmeğe değer nitelikteki iyi, doğru ve güzel Atasözlerimizden faydalanmalı, üstünde durmağa, yorumlamağa çalışmalıyız.

SANAT DEĞERİ :

Sözlü halk verimleri olan Atasözlerimizin eğitici, öğretici değerinden başka, bir de imrendirici, ilgi çekici sanat değeri vardır. Belli başlıları:

a) Atasözleri, özlü sözlerdir; az sözcükle çok şey anlatırlar. Âdeta, kelimelerin anlam ufku genişletilerek içlerine alabildiği kadar duygu, düşünce

doldurulmuş; koca bir cilt, ufacık bir cümleye sığdırılmıştır. Çoğu az yapmak değil bu, azı öz yapmaktır, inbikten çeker gibi... Her olaya göre yorumlanmaları, her probleme bir çözüm yolu bulmaları, Atasözlerinin bu özlüğünden, bu özelliğinden geliyor.

Rüzgâr eken, fırtına biçer.

Bu bir çift söz, yorumlamakla bitmeyecek bir öz... Hani, masallarda bir lâf vardır: "Bir fındık kabuğuna sığar, yedi dünyaya sığmaz" diye... onun gibi, derinliğine derin, genişliğine geniş bir kavramı var...

b) Atasözleri; mecazlı sözlerdir. Özlülükleri, bu niteliklerinden geliyor. Çünkü, mecazlar, sözlere sözlük anlamlarının dışında daha zengin manalar katar. Onları derinleştirip enginleştirir.

Mecaz sanatları çeşitli olduğu için bunlara bürünen Atasözleri de çok yönlü, çok renklidir. Kimi açık, ya da kapalı benzetmeler şeklindedir... Kimi nükteli, kinayelidir... Kimi târizli, dokunaklıdır... Kimi de daha başka türlü imalı ve imajlıdır. İşte her daldan bir çiçek:

Para, insanı ipten alır.

Fakirlik ateşten gömlektir.

Güzel söz,demir kapıyı açar.

Ala keçi her vakit püsküllü oğlak doğurmaz.

İl ağzıyla kuş tutulmaz.

c) Atasözleri arasında (mecazsız) olanlar da vardır. Ancak, sözlükteki belli anlamlarının dışında daha geniş anlamları yoktur:

Baba malı tez tükenir. .

Misafir umduğunu yemez, bulduğunu yer...

Çocuklar uyuya uyuya büyür, ihtiyarlar
uyuya uyuya ölür...

Doğru sözler... Fakat, mecazsız. Bunun için de mecazlular kadar özlü, onlar kadar derin görünmüyor, neleri varsa ortada; bir bakışta anlaşılıyor söyledikleri...

Bir de, mecazsız gibi görünen Atasözleri vardır. Görünüşe aldanmamalıdır:

Gül dikensiz olmaz

Bir bulutla kış olmaz.

Dil ile düğümlenen dîşe açılmaz.

Mecazsız gibi görünen bu Atasözleri, gerçekte gizli benzetme yolu ile kurduğumuz mecazlı sözlerdir. Birinde "gül" e, "diken" e, öbüründe de "bulut" a, "kuş" a benzeyen şeyler kapalı geçimştir, yani temsili niteliktedir. Gül gibi güzel şeylerin de diken gibi beğenilmeyen bir tarafı olabilir...

d) Atasözleri, mecazlı, imajlı sanatlarla renkli bir anlama büründüğü gibi, söz ve mana sanatlarıyla de çekici bir anlatım güzelliğine erişmiştir.

Gerçekten, mecazsız ve yalın cümleler halinde olanlar bir yana, çoğu atasözleri seçilmiş sözcüklerle kurulmuş, çeşitli (cınaslar), (ak's) li, (tezat) lı, (mübalâğa) lı desenlerle dokunmuştur.

Mart ayı, dert ayı.

Deme kış, yaz; oku, yaz.

Ay var, yılı besler; yıl var, ayı besler.

Ak akçe, kara gün içindir.

İnsan bilmediğini ayağı altına alsın, başı
göğe değsin.

e) Atasözleri; hangi mecazlarla yaratılmış, hangi sanatlarla bezenmiş olursa olsun, üstleri öyle bir tabii vernikle sıvanmış ki, her türlü yapmacıktan, sanat gösterişinden uzak, kendiliğinden doğmuş görünmektedir; bir dalın çiçek açması, bir kaynaktan su fışkırması gibi...

Bu tabiiyet Atasözlerinin halk verimi olmalarından geliyor. Gerçekten bunlarda ne yamalı bir dil, ne ağdalı bir ifade; halk ağzı ve halk zevkine yakışır tertemiz bir üslup. Bunun için her türlü özentiden uzak dilin ucuna geldiği gibi söylenilmiş kadar tabii...

En güzel sanat, sanatsız görünmek sayıldığına göre, bu tabiiyet Atasözlerimize sonsuzluktan bir sır katmaktadır...

ATASÖZLERİ VE DARBİMESELLER :

Atasözleri ya belli bir varlığa, bir nesneye ait sözlerdir, ya da pek çok şeye uyabilen (temsili) sözlerdir.

Sanat, altın bileziktir...

Fırsat, rüzgâra benzer...

Çocuk, düşe kalka büyür...

Bu sözlerin her biri inandırıcı bir görüştür. Fakat, bu görüşler sanata, fırsata ve çocuğa aittir. Bunlar başka bir nesneye, başka bir varlığa yorumlanamaz. Oysa ki:

Ateş düştüğü yeri yakar.
Ağaç yaş iken eğilir.
Beş parmak bir olmaz.

Bunlar da birer görüştür. Ancak, bu görüşler belli bir şeye, belli bir davranışa ait değildir; her şeye, her davranışa, uyabilen (temsili) sözlerdir.

Çoğu Atasözleri, böyle temsili nitelikte, her şeye yorumlanabildiği için eskiden bunlara (Darbimesel) denilirdi. Görüşülüp konuşulabilen şeylere ışık tutmak için (misâl) olarak alınır ve yerine göre “temsilde hata olmasın” yahut “söz temsili” kabilinden bir ağız yapılarak konu ile ilgili bir Atasözü ortaya sürülürdü.

Görülüyor ki, her darbimesel, bir Atasözüdür. Fakat, her Atasözü bir darbimesel gibi temsili benzetmeler şeklinde değildir. Esasen, bugün böyle bir ayırım da yapmıyoruz, hepsine (Atasözü) diyoruz.

ATASÖZLERİ VE ÖZDEYİŞLER :

Atasözleri ile özdeyişleri birbirine karıştırmamalıdır. İkisi de duygu inceliği, düşünce derinliği ve hayal enginliği taşıyan kısa ve özlü sözlerdir. Ancak, Atasözleri, atalardan kalma sözlü verimlerdir; sahipleri belli değildir. Öz deyişlerse, düşünürlerin, sanatçıların kalem mahsulleridir, sahipleri bellidir. Ata sözlerinde, konuşma dilinin samimiliği, özdeyişlerde yazarın üslûp özelliği vardır. Bu karakteristik nitelikleri ile birbirinden kolaylıkla ayırt edilebilir.

Kısacası, her Atasözü - özlülüğü bakımından - bir özdeyiş (vecize) sayılabilir. Fakat, hiç bir özdeyiş - kamuca benimsenerek - Atasözü payesine erişemez. Ancak, Atatürk'ün bir çok büyük sözleri bu payeye erişmiştir: "Ne mutlu Türküm diyene!" gibi.

ATASÖZLERİNİN ÇEŞİTLİ ETKİLERİ .

Kökleri tarihin karanlıklarına kadar inen Atasözlerimiz, sadece halk arasında sürüp gitmemiş; halktan aydına geçerek onları da büyüleyip imrendirmiş; onların da konuşmalarına bir özlülük, bir inandırıcılık katmıştır. Üstelik, sözlü gelenekte de kalmıyarak yazılara da girmiş; sözlüklerde tanık olarak kullanıldığı gibi, kimi şairlerin şiirlerine de ayrı bir tad katmıştır. Kısaca bir göz gezdirelim:

1 — Atasözleri ve Türkçe sözlükler:

Folklor dediğimiz sözlü halk verimlerinin ve bu rada Atasözlerinin bilimsel metodlarla derlenmesi, değerlendirilmesi işinin henüz düşünülmediği bir çağda büyük Türk bilgini Kâşgarlı Mahmut, Türk boylarını dolaşarak Atasözleri derlemiş ve on birinci yüzyılın sonlarına doğru hazırladığı Divan-ı Lûgat-üt Türk'teki kelimelerin daha iyi anlaşılması için sav adını verdiği bu söz cevherlerinden yararlanmıştır.

Türk dilinin enginliği ve zenginliğini göstermek için meydana getirilen bu büyük eserdeki üçyüze yakın Atasözünden çoğu bugün de Anadolu Türkçesinde yaşamaktadır.

Daha sonraları ve zamanımızda bile lûgatler, sözlükler hazırlayanlar da bu yolda yürümüşlerdir.

Kelimelerin cümle içindeki yerlerini, rollerini belirtebilmek için gene Atasözlerine ve halk deyimlerine sarılmışlardır.

Ahmet Vefik Paşa'nın (Lehçe-i Osmaniye) si, Hüseyin Kâzım'ın (Türk Lûgatı) ve son olarak da Türk Dil Kurumu'nun (Türkçe Sözlük) ü bu türlü söz cevherleriyle bezenmiştir.

2 — Atasözleri ve edebiyat eserleri:

Yüzyıllar boyunca yetişen şairlerimiz de şiirlerine bir tad katmak için Atasözlerini nazma çekmeğe özenmişler; halka ait her şeyi küçümseyen divan şairleri bile bunu denemişlerdir. Özellikle Zati, Necati, Şeyh Galip, Koca Ragıp Paşa'nın ve daha başkalarının gazellerinde, kasidelerinde; Nâbi'nin (Hayriye) ve Sümbülzade Vehbi'nin (Lâtife) adlı eserlerinde, mesnevilerinde Atasözlerine bol bol rastlanmaktadır. Ancak, her biri bir yalın dil mimarisi sayılan Atasözlerimiz, divan dilinin ve dar kalıpların içine rahat rahat yerleşemedikleri için ağızları, dilleri bozulmuş, yaptıkları, umdukları gibi olmamıştır. Söz gelimi:

Atalarımızın "Bugünkü işi yarına bırakma" sözü, (Vasıf)ın:

İstical eyleme kârında lâkin
(Bırakma) bugünkü işi (Akşama)

Mısralarına bürünürken, kelimenin biri değişmiş, birinin de yeri değişmiştir. Oysa ki, Atasözleri, kalıplaşmış sözler olduğu için bir harfine dokunulmaz; ne sözcükleri değiştirilir; ne de söz dizisi içindeki yerleri...

Halk şairlerimiz de Atasözleri üzerine eğilmişler, bu kaynaktan alacaklarını alarak duygularına tad, düşüncelerine ışık katmışlardır.

Pîr Sultan Abdal'ın:

(Allah verdiğini almaz) dediler
Bana verdiceğın aldı neyleyim.

mısralarında görüldüğü gibi...

Halk şairleri, kendi deyimleriyle, bu “elmas pâre” leri sadece şiirlerine serpiştirmekle de kalmamış. Bütün bildiklerini, bulduklarını mısralara dizerek, kafiyelerle mühürleyerek (Atasözü destanları) da yaratmışlardır. Bu destanlar içine, cümle yapıları bozulmadan yerleşen Atasözlerimiz unutulup gitmekten kurtulmuştur.

Bugün de halk masallarımızı, halk hikâyelerimizi sözlü gelenekteki üslûp tadıyla yazıya geçirirken Atasözlerimizden yararlandığımız gibi, “halka doğru edebiyat” diyebileceğimiz, yeni bir yaratma çabasına düşen bugünkü sanatçılarımız da gene bu söz cevherlerinden faydalanmaktadır.

3 — Yazma ve basma eserler:

Bizde Atasözlerine ait ilk yazma eser, Mevlâna Şemsettin'in (Teshil) adlı risalesidir. 1480 de yazılan bu eserde 695 Atasözü bir araya toplanmıştır. Bu çığır açıldıktan sonra, yüzyıllar boyunca yeni derlemelerle zenginleşerek daha pek çok yazma eserler ortaya konulmuştur.

Millî kütüphanemizin bu demirbaş yazmalarıyla, halk şairlerinin (Atasözü destanları) ve divan şair-

lerinin (Manzume-i Durub-u Emsaliye) gibi denemeleri bir yana bırakılırsa, gerçek anlamıyla, ilk Atasözü kitabı; Şinasi'nin (Durub-ı Emsal-i Osmaniye) sidir. İlk baskısı (1863) de, ikinci baskısı (1870) de, üçüncü baskısı da -Ebüzziya Tevfik'in katıp katıştırdıklarıyle - (1884) de basılmıştır. Bundan sonra, daha pek çok Atasözü kitabı yayınlanmıştır.

Yeni Türk harfleriyle ilk basılan eser de, Muzaffer Lütfü Beyin (Türk Atalar Sözü) adlı ufacak kitabıdır; (1928) de basılmıştır. Bunu daha başkaları izlemiştir. En dolgun olanı Mustafa Nihat Özön'ün (1952) de çıkan (Türk Ata Sözleri) kitabıdır. Son yıllar içinde de iki eser daha yayınlanmıştır. Biri, Feridun Fazıl Tülbentçi'nin yazma ve basmaları tarayıp bir araya toplayarak hazırladığı (Türk Atalar Sözü ve Deyimleri) dir. (1963) de çıkmıştır. Yine kendinden öncekilerin yaptığı gibi Atasözleri ve halk deyimleri birbirine karışmıştır. Öbürü de, Ömer Asım Aksoy'un bir ömür boyu emek vererek ve Atasözleriyle deyimleri birbirinden ayırarak iki bölüm halinde hazırladığı eser... (1965) de Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır.

Şinasi'nin (1863) de basılan ilk atasözleri kitabında (1800) Atasözü vardı. Bundan tam yüz yıl sonra 1963 de yayınlanan Feridun Fazıl Tülbentçi'nin kitabında ise (15080) Atasözü ve halk deyimini bulunuyor. Bu millî hazinemiz daha da zengindir. Derleyici ve değerlendiricilerini bekliyor...

ÖRNEKLER

- 1 — Adam adama gerek olur, iki serçeden börek olur.
- 2 — Af husumetin kılıcıdır.
- 3 — Ağaca dayanma kurur, insana güvenme ölür.
- 4 — Ağır taş yerinden oynamaz.
- 5 — Ak akçe kara gün içindir.
- 6 — Akıl yaşta değil baştadır.
- 7 — Akşam yalan söyleyenin sabah yüzü kara çıkar.
- 8 — Ala keçi her vakit püsküllü oğlak doğurmaz.
- 9 — Allah kulunu darda komaz.
- 10 — Allah uçamayan kuşa alçacık dal verir.
- 11 — Altın eşik gümüş eşiğe muhtaç olur.
- 12 — Altının kıymetini sarraf bilir.
- 13 — Amana kılıç kalkmaz.
- 14 — Amelsiz âlim elinde fener bulunan amaya benzer.
- 15 — Ana yiğidin kalkanıdır.
- 16 — Ar gözden, kâr yüzden anlaşılır.
- 17 — Arı bal alacak çiçeği bilir.
- 18 — Arslan, postunda yakışır.
- 19 — Asker ocağı millet kucağı.
- 20 — Atılan ok geri dönmez.
- 21 — Atalar demiş terazi var, tartı var; her şeyin bir vakti var.

- 22 — Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
- 23 — Ayağa değmedik taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz.
- 24 — Az tamah, çok ziyan getirir.
- 25 — Bağa bak üzüm olsun, üzüm yemiye yüzün olsun.
- 26 — Bal tutan parmağını yalar.
- 27 — Baş, dil ile tartılır.
- 28 — Bıçak kendi kınını kesmez.
- 29 — Bin bilersen bir de bilene danış.
- 30 — Bin dost az, bir düşman çok.
- 31 — Bir ağacın altında bin koyun gölgelenir.
- 32 — Bir elin nesi var, iki elin seşi var.
- 33 — Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır, bir er memleket kurtarır.
- 34 — Bir taş ile iki kuş vurulmaz.
- 35 — Boğaz dokuz boğumludur.
- 36 — Borç vermekle tükenir, yol yürümele.
- 37 — Bu dünya bir değirmendir, un eder bir gün bizi.
- 38 — Bugünün işini yarına bırakma.
- 39 — Büyüklük tanrıya yakışır.
- 40 — Cahil adam meyve vermeyen ağaca benzer.
- 41 — Cömerdin dalı cennette, cimrinin dalı cehennemde.
- 42 — Çamsakızı çoban armağanı.
- 43 — Çok yaşayan bilmez, çok gezen bilir.
- 44 — Damlıya damlıya göl olur.
- 45 — Delinin diline perhiz olmaz.
- 46 — Demir nemden, insan gamdan çürür.
- 47 — Dokuz günlük ömür, on günlük nafaka ister.
- 48 — Denize düşen yılana sarılır.

- 49 — Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur.
 50 — Devlet kuşu başa bir defa konar.
 51 — Dil ile düğümlemiş şey dişle çözülmez.
 52 — Dil kılıçtan keskindir.
 53 — Dost bir yeşil yaprak.
 54 — Dibi görülmeyen tasta su içme.
 55 — Dost yüzünden, düşman gözünden belli olur.
 56 — Düşmez kalkmaz bir Allah.
 57 — Düşüne düşünme görmeli işi, sonunda pişman olmaz kişi.
 58 — El ağzı ile kuş tutulmaz.
 59 — Eloğlu adamı gözü ile yer.
 60 — Erken kalktım işime, şeker kattım aşıma.
 61 — Fakirlik ateşten gömlektir.
 62 — Fırsat rüzgâra benzer, marifet onu ele geçirmekte.
 63 — Geceler gebedir, gün doğmadan neler doğurur.

Gün doğmadan meşime-i şebden neler doğar.
 Rahmi.

- 64 — Gönül bir sırça saraydır, kırılırsa yapılmaz.
 65 — Gönülden gönüle yol vardır.
 66 — Görünen köy kılavuz istemez.
 67 — Gül dikensiz olmaz.
 68 — Güvenme varlığa düşersin darlığa.
 69 — Güzel söz demir kapıyı açar.
 70 — Hak söze akan sular durur.
 71 — Hayırsız, kavak ağacı gibi gölge vermez.
 72 — Hayvan ölür semeri kalır, insan ölür eseri kalır.
 73 — Her kütükten çıra olmaz.

- 74 — Her şey incelikten, insan kabalıktan kırılır.
75 — Herkes ektiğini biçer.
76 — Herkes kaşık yapar ama, sapını ortasına getiremez.
77 — Herkesin gönlünde bir arslan yatar.
78 — İki el bir baş içindir.
79 — İnsan bilmediğini ayağının altına alsa başı göğe değer.
80 — İnsan taştan pek gülden naziktir.
81 — İnsanı yaşatan umut ile unuttur.
82 — Kem söz kem akça sahibinindir.
83 — Keskin sirke kabına zarar verir.
84 — Kişinin çektiği dili belâsıdır.
85 — Korkak olana gölgesi bile düşmandır.
86 — Kurt dumanlı havayı sever.
87 — Mezar taşı ile övünülmez.
88 — Mürüvetsiz adam, suyu çekilmiş değirmene benzer.
89 — Namus, insanın kanı pahasıdır.
90 — Nasihat tutmayanı müsibet tutar.
91 — Nerede birlik, orada dirlik.
92 — Öfke ile kalkan ziyan ile oturur.
93 — Öz ağlamayınca göz ağlamaz.
94 — Rüzgâr eken, fırtına biçer.
95 — Sabır ile koruk helva olur.
96 — Son pişmanlık akçe etmez.
97 — Tatlı dil yılanı delikten çıkarır.
98 — Ummadığın taş baş yarar.
99 — Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.
100 — Yırtıcı kuşun ömrü az olur.
-

HALK DEYİMLERİ

Deyimler, Deyimlerin Özü, Söz Dizimi, Kalıpların Özelliği, Kaynakları Belli Deyimler, Başka Halk Verimleriyle İlişkileri, Dilimizin Zenginliği, Halk Deyimlerinden Seçme Örnekler...

HALK DEYİMLERİ

Halk deyimleri; halkın yarattığı söz kalıplarıdır.

Konuşma dilinde sık sık geçen bu anlatım araçları, duygu ve düşüncelerimizi olduğu gibi ifade edebilmek ihtiyacından doğmuştur.

Gerçekten, hayatta öyle şeyler oluyor ki, bunların karşısında hepimiz aynı duyguyu duymuyor, aynı yolda düşünmüyoruz. Fakat, içimizi olduğu gibi anlatabilmek için de sözlükte söz bulamıyoruz. Çünkü, sözlükteki kelimeler, ortak duygu ve düşünceler için bulunmuştur. İşte, halk, herkesten ayrı, kendine has görüşlerini belirtmek için, kelimeleri asıl anlamlarından başka anlamlarda kullanma yolunu tuttuğu gibi, ayrıca, dilin türlü olanaklarından yararlanarak özel anlatım kalıpları da yaratmıştır.

Bir var ki, sözlüğümüzün ikinci bir kanadı sayılan bu söz grupları bugüne kadar bilimsel açılardan ele alınmamış, kavram ve kuruluş özellikleri yeteri kadar belirtilmemiştir. Bu yüzden bu zengin deyimlerimiz sözlüklere girecek, yazı diline geçecek yerde konuşma dilinde kalmış, ya da, Atasözlerine karıştırılmıştır.

Oysa ki, bunlar birbirinden ayrı nitelikte halk verimleridir. Atasözlerinin ne olduğunu gördükten sonra, halk deyimlerimize de bir göz gezdirilirse, kolaylıkla ayırt edilebilir.

DEYİMLERİN ÖZÜ :

Halk deyimleri; birkaç sözcükle kurulmuş ve kendi anlamlarından sıyrılarak yepyeni bir anlama bürünmüştür: “Dilinde tüy bitmek” “El ağzı ile kuş tutmak” gibi...

Bu deyimleri asıl anlamlarına alamayız. Ne bir dilde tüy biter, ne de el ağzı ile kuş tutulur. Ancak, gerçeğe uymayan bu anlamların dışında -mecazlı anlam dediğimiz- daha başka, daha derin anlamları vardır. Bu da, sözün gelişinden anlaşılabilir. Çünkü, deyimler, oldukları gibi kalıp halinde değil, buldukları cümle içinde bir anlam kazanırlar. Söz gelimi:

“Oğul, boş gezen papuç başa belâ getirir, diye diye dilimde tüy bitti.”

Burada, “dilimde tüy bitti” deyimiyle, “söylemedik söz, vermedik öğüt kalmadığı halde, bir türlü söz geçiremediği...” anlatılıyor; daha özlü, daha etkili olarak...

Kimi deyimler, asıl anlamlarından büsbütün sıyrılmaz. Yerine göre, kendi anlamlarına da alınabilir, daha başka anlama da gelebilir.

“Baltayı taşa vurmak” “İnce eğirip sık dokumak” gibi...

Bunlar, “dilinde tüy bitmek” kabilinden olmayacak şeyler değil; gerçekten bir balta taşa vurulabilir. Üstelik, bu sözlük anlamından ayrı, “ağzından dokunaklı bir lâf kaçırmak” gibi mecazlı bir anlama da gelebilir. Bu da, gene cümle içinde, sözlerin gelişinden anlaşılır. Söz gelimi:

“Kırk yıllık baltacı, baltasını taşa vurmasını mı?”
 “Sözünü bilmezsin biri baltayı öyle bir taşa
 vurdu ki...”

Sözlerin gelişinden anlaşıldığına göre, “baltayı taşa vurmak” deyimini, birinci cümlede kendi gerçek anlamında, ikincisinde ise, bu anlamın üstünde, yeni ve mecazî bir anlamda kullanılmıştır, daha çekici olarak...

Kimi deyimler de, yalnız kendi sözlük anlamlarında kullanılır, başka bir anlam taşımazlar. “Hem suçlu, hem güçlü” “iyiye iyi, kötüye kötü demek”.

Bunlar, kalıplaşmış yaygın sözler olduğu için, deyim sayılmaları gerekir. Ancak, ne sadece mecazlı bir anlamı, ne de sözlük anlamlarından başka bir anlamları vardır. Bu yüzden, daha önce gördüklerimiz gibi özlü sayılmazlar. Bununla beraber, büsbütün yalın da diyemeyiz. İçlerinde, sözcüklerindeki ses benzerlikleri ve daha başka örgütleriyle hoş bir anlatım belirtenler de vardır.

SÖZ DİZİMİ :

Deyimler, söz dizimi bakımından üçe bölünebilir:

1 — Sonları bir mastarla biten deyimler:

İğne ile kuyu kazmak
 Pamuk ipliğine bağlamak
 Suyu çekilmiş değirmene dönmek

2 — Cümle şeklinde görünen deyimler:

Ağzını bıçak açmıyor
Kaleminden kan damlıyor
Gözü toprağa bakıyor

3 — Bu iki şekle girmeyen, daha çok birleşik sözcüklere benzeyen deyimler:

İlk göz ağrısı
Cim karnında bir nokta,
Kaşla göz arasında

KALIPLARIN ÖZELLİĞİ :

1) Deyimlerimiz kalıplaşmış sözlerdir. Şekli, şemai, değiştirilemez. Halkın yarattığı ve konuşmalarında yaşattığı gibi kullanılır. “Kırdığı ceviz kırkı geçti” yerine, bir sözcüğü değiştirilerek “kırdığı fındık kırkı geçti” denilemez.

Ancak bazı deyimlerin ayrı ayrı bölgelerde başka başka sözcüklere kalıplaşmış olduğu görülüyor. “Kırk dereden su getirmek” deyimini bazı köy ve kentlerde “yetmiş iki dereden su getirmek” şeklinde kullanılmaktadır. Aralarında bir kavram ayrılığı olmadığı için her iki şekli de topluma mal olmuştur.

2) Deyimlerimiz kalıplaşmış olmakla beraber, kalıpları büsbütün donmuş sayılmaz. Sonları bir mastarla bağlananlarla, cümle biçimindekilerden bazıları, birleşik fiiller gibi çekilebilir. Çekime göre de zamirleri değişir, sözcükleri değişmez: Söz gelimi, “gözden düşmek” deyimini:

“Gözden düştüm, gözden düştün, gözden düştü. Gözden düştük, gözden düştünüz, gözden düştüler” şeklinde çekilir.

Cümle şeklindeki “Kırdığı ceviz kırkı geçti” deyimini de:

Kırdığım ceviz kırkı geçti, kırdığın ceviz kırkı geçti, kırdığı ceviz kırkı geçti.

Kırdığımız ceviz kırkı geçti, kırdığınız ceviz kırkı geçti, kırdıkları ceviz kırkı geçti” şeklinde çekilebilir.

Ancak, çekime girenler arasında, öyleleri vardır ki, bazı zaman kipleri, tekil veya çoğul bazı şahısları kullanılmaz. “Kalemimden kan damlıyor, kalemimizden kan damlıyor” denilebilir mi, yakışık alır mı?

Kalıpları büsbütün donmuş sayılan, ya da, tarihi bir anektoda bağlı bulunan deyimler ise hiç bir suretle çekime gelmez. “Eski çamlar bardak oldu” gibi.

Daha çok birleşik sözcüklere benzeyen anlatım kalıpları ise, cümle içinde sıfat, zamir, zarf vazifesi görürler.

KAYNAKLARI BELLİ DEYİMLER :

Halkın yarattığı ve konuşma dilinde yaşattığı deyimler, ilk önce, kim bilir kimlerin ağzından çıkmıştır, bu kestirilemez.

Ancak bazı deyimlerin, ilk kaynağı, yani nasıl bir vesile ile kimin tarafından söylendiğini, bağlı buldukları fıkralardan, hikâyelerden anlıyoruz.

Bunlara göre, nedenleri belli deyimler, ya tarihe geçen ünlü kişilerden birine aittir; ya da, tam ye-

rinde bulup söyledikleri bu sözlerle ün almış adamlardan birine...

Bu, nedenleri ve ilk söyleyenleri belli deyimlerin en hoş a gidenleri:

Altından Çapanoğlu çıktı...
 Hoşafın yağı kesildi...
 Geçti Bor'un pazarı...
 Sarı çizmeli Mehmet ağa...
 Yaya kaldın tatar ağası...
 Bizede mi lo lo lo...
 Vermeyince mabut, neylesin Mahmut...
 Karamanın koyunu, sonra çıkar oyunu...
 Öp babanın elini...
 Papucu dama atıldı...
 Üzümünü ye, bağını sorma...
 Yüzünden düşen yüz parça oluyor...
 Kavga bizim yorganın başına...
 Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi...
 Halep orada ise, arşın burada...
 Cemaziyelevvelini bilirim...
 Elifi görse mertek sanır...
 İpe un sermek...
 Kazdığı kuyuya düşmek...
 Ocağına incir dikmek...
 Kesesinin dibine darı ekmek...
 Çizmöden yukarı çıkmak...
 Gözden sürmeyi çekmek...
 Kırk dereden su getirmek...

ve daha yüzlercesi... bu türlü deyimlerin nasıl bir olay karşısında söylendiklerine ait fıkraların, hikâ-

yelerin çoğu toplanmamış, toplanabilmiş olanlar da ağız tadıyla işlenerek yazıya geçirilmemiştir¹. Bunları derleyip tarama işi folklorcularımıza, sözlü gelenekteki tadıyla işleme işi de sanatçılarımıza düşüyor.

BAŞKA VERİMLERLE İLİŞKİLERİ :

Halk deyimleri, çok kez, başka türlü halk verimlerine ve daha başka anlatım araçlarına karıştırılıyor. Atasözlerine, birleşik sözcüklere, Türkçe terimlere ve argo dediğimiz lâflara...

Oysa ki, bunlar birbirinden ayrı ayrı nitelikte şeylerdir. Şimdiye kadar gördüklerimizin, ışığı altında bir karşılaştırma yapacak olursak, kolaylıkla ayırabiliriz:

Bilindiği gibi Atasözleri, özlü sözlerdir, az sözcükle çok şey anlatırlar. Anlattıkları da denenmiş, doğruluğuna inanılmış düsturlar niteliğindedir...

Halk deyimleri ise, kalıplaşmış anlatım araçlarıdır. Cümle biçimindekiler bile bir anlam bütünlüğünü taşımaz. Asıl anlamlarını buldukları cümleden alırlar, aldıkları da değişmez bir düstur, bir kural niteliğinde değildir. Örneğin:

Denize düşen yılana sarılır...
Dört yanı deniz kesildi...

Her iki söz de bir çaresizliği belirtmek istiyor. Ancak, birinci söz inanılmış bir düşünce, değişmez bir düstur... Benzetmeli olarak: "çaresizliğin de-

¹ Örnekleri fıkralar bölümünde.

nizine düşenler, yılan misali en tehlikeli şeylere bile sarılır.”

O halde , bu bir Atasözü...

İkinci söz ise, bir anlam bütünlüğü taşıyor: “Niçin, neden dört yanı deniz kesilmiş?” anlıyamıyoruz. Ancak şöyle bir cümle içinde: Varını yoğunu kaybedince, (dört yanı deniz kesildi); tutunacak bir dal bulamadı” denilirse, bir çaresizlik anlamı çıkıyor ama, bu da değişmez bir düstur değil; varını, yoğunu kaybeden herkesin dört yanı deniz kesilmez ki... Tutacak bir el, tutunacak bir dal bulanlar da olur. O halde bu, bir halk deyimidir.

Halk deyimlerini öteki anlatım araçlarından da ayırabiliriz:

Deyimler, terimlere benzer. Terimler, manaları daraltılmış bilimsel sözlerdir... Deyimler, manaları genişletilmiş mecazlı sözlerdir. .

Deyimler, argoya da benzemez. Argo, külhanbeyi ağzı; avarelerin kendi aralarında kullandıkları uydurma lâflar... Deyimler ise, topluma mal olmuş, halk yapısı söz grupları... Bu bakımdan:

Dik dörtken, terimdir, deyim değil..

Cızlama geçmek, argodur, deyim değil..

DİLİMİZİN ZENGİNLİĞİ :

Bir dilin zenginliği sadece sözcükleriyle değil, deyimleriyle de ölçülür. Bu bakımdan da Türk dili engin ve zengin bir dildir.

Gerçekten, sözlüklerinizi açıp bakın; herhangi bir sözcüğün yöresinde ne kadar deyim kurulduğunu

göreceksiniz. Örneğin: (Göz) le: Göze girmek, gözden düşmek, göze batmak, gibi daha yüzlercesi...

Kim bilir, daha derlenmemiş, bu sözlüğe geçmemiş ne kadar deyim vardır bu soydan: Göze görünmek, gözden kaçmak gibi...

İşte yalnız (Göz) le değil, her sözle böyle yüzlercesinin yaratıldığı düşünülürse, dilimizin deyim bakımından zenginliği, deyimlerimizde - mecazlı sözler olduğu için - anlam yönünden derinliği kolaylıkla anlaşılır.

Deyimlerimiz bu özelliği ve büyüü güzelliğiyle yüz yıllar boyunca sevilmiş; hayatın akış ve oluşuna göre yenileri de yaratılarak dil hazinemiz kuşaktan kuşağa daha çok zenginleşmiştir.

Bundandır, gündelik dilde kalmamış, halk masalları, halk hikâyeleri, halk fıkraları, halk şiirleri gibi sözlü halk verimleri de bu halk deyimleriyle, daha doğrusu bunlarla yoğurulmuş olan o özlü ve sözlü halk üslûbiyle yaratılmıştır. Gitgide bugünün yazı diline, şiir diline de girmektedir. Halk dilinin bir zaferi bu...

Halk Deyimlerinden Örnekler :

CÜMLE HALİNDEKİ DEYİMLER

- 1 — Adım adım yer edeyim, gör sana ne ideyim.
- 2 — Ağzı var, dili yok.
- 3 — Ağzını bıçak açmıyor.
- 4 — A köse sayılmadık kaç tel sakalın var.
- 5 — Aşağı korsam pas olur, yukarı korsam is olur.
- 6 — Alırn adı pul oldu, kız adı dul oldu.
- 7 — Ayaz oldu, bulut oldu, geçen günler unut oldu.
- 8 — Aldı ele, girdi yola.
- 9 — Anasının ipini satmış.
- 10 — Anası kadir gecesi doğurmuş.
- 11 — Bacak kadar boyu var, türlü türlü huyu var.
- 12 — Bir varmış, bir yokmuş.
- 13 — Bir eli yağda, bir eli balda.
- 14 — Boynu kıldan ince.
- 15 — Burnu Kaf dağında.
- 16 — Başına vur, ekmeğini elinden al.
- 17 — Çaputuna, çuluna, âşıklık ne haline.
- 18 — Cennet, camına minnet.
- 19 — Cim karnında bir nokta.
- 20 — Dediği dedik, çaldığı düdük.
- 21 — Davul çalsan duymaz.
- 22 — Delik büyük, yama küçük.
- 23 — Dügün, dernek, hep bir örnek.
- 24 — Dünya tutuşsa içinde bir hasırı yok.

- 25 — Dünya yıkıldı da altında mı kaldın.
26 — Döner taşım yok, öter kuşum yok. ⁴
27 — Dokuz öküzle bir mağarada mı kaldın.
28 — Dünya kazan, ben kepçe.
29 — Ekmeğine kuru, ayranına duru mu dedik.
30 — Eleğim var, saçım var, komşuya ne borcum var.
31 — Elif görse mertek sanır.
32 — Eski çamlar bardak oldu.
33 — Ev yeni, duvar yeni; eleğim seni nereye asayım.
34 — Ele verir talkını, kendi yutar salkımı.
35 — Ez ez suyunu iç.
36 — Ekmediğin yerde biter.
37 — Feleğin çenberinden geçmiş.
38 — Havada bulut, sen onu unut.
39 — Her evde bir deli, bizim ev hep deli.
40 — İz'an dedikçe uzanıyor.
41 — İncir çekirdeği doldurmaz.
42 — Kırk dereden su getirdi.
43 — Kılık kıyafet köpeklere ziyafet.
44 — Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz.
45 — Köpeksiz köyü bulmuş de eli değneksiz geziyor.
46 — Kuç uçmaz, kervan geçmez.
47 — Lâf söyledi bal kabağı.
48 — Lâmu cimi yok.
49 — Lâf kılığında asmalar budayayım.
50 — Mal bulmuş Mağribî gibi.
51 — Mavi boncuğum sende...
52 — Maymun yoğurdu yemiş, artığını ayının yüzüne sürmüş.

- 53 — Ne çiçektir biliriz.
- 54 — Ne dağda bağım var, ne çakaldan davam.
- 55 — Ne sakala minnet, ne bıyığa.
- 56 — Ne sihirdir, ne keramet, el çabukluğu bir marifet.
- 57 — Oğlan yedi oyuna gitti, çoban yedi koyuna gitti.
- 58 — O hacı, bu hacı, kim olacak boyacı.
- 59 — Önüne geleni kapar, ardına geleni teper.
- 60 — Ötesi çıkmaz sokak.
- 61 — Okunu attı, yayını astı.
- 62 — On parmağında on hüner.
- 63 — Saçın ak mı, kara mı, önüne düşünce görürsün.
- 64 — Sağlam ayakkabı değil.
- 65 — Sözüünü bal ile kestim.
- 66 — Tam takır, kuru bakır.
- 67 — Taliim olsaydı anamdan kız doğardım.
- 68 — Tencere dibin kara, seninki, benimkinden kara.
- 69 — Tıngır elek, tıngır saç, elim hamur, karnım aç.
- 70 — Taşı sıkısa suyunu çıkarır.
- 71 — Uma uma, döndük muma.
- 72 — Ununu elemiş, eleğini asmış.
- 73 — Yağmur olsa kimsenin üstüne yağmaz.
- 74 — Yükünü horoz götürüyor, gönlünü deve.
- 75 — Yürekte var elde yok.

BİR MASTARLA SONA EREN DEYİMLER :

- 1 — Arabasını dağdan aşırmaq.
- 2 — Ayağını kaydırmaq.
- 3 — Aktan, karadan anlamak.
- 4 — Akıntıya kürek çekmek.
- 5 — Ağzını bıçak açmamak.
- 6 — Ağzının ölçüsünü almak.
- 7 — Ağzını poyraza açmak.
- 8 — Ayağına ip takmak.
- 9 — Bahtına küsmek.
- 10 — Baş göz etmek.
- 11 — Buz üstüne yazı yazmak.
- 12 — Başından kavak yelleri esmek.
- 13 — Baş kaldırmak.
- 14 — Balta olmak.
- 15 — Boyunun ölçüsünü almak.
- 16 — Boyun eğmek.
- 17 — Başına çorap örmek.
- 18 — Buluttan nem kapmak.
- 19 — Canını dişine takmak.
- 20 — Can kulağıyla dinlemek.
- 21 — Cennetin kapısını açmak.
- 22 — Çam devirmek.
- 23 — Çizmeden yukarı çıkmak.
- 24 — Canını dişine takmak.
- 25 — Can yakmak.
- 26 — Dal budak salmaq.
- 27 — Deli divane olmak.
- 28 — Dertsiz başını derde sokmak.
- 29 — Dil dökmek.
- 30 — Dili dolanmaq.

- 31 — Dili damağına yapışmak.
- 32 — Dışından, tırnağından artırmak.
- 33 — Dut yemiş bülbüle dönme.
- 34 — Dilinde tüy bitmek.
- 35 — Dalına basmak.
- 36 — Daldan dala konmak.
- 37 — Dillere destan olmak.
- 38 — Dünya evine girmek.
- 39 — Eli böğründe kalmak.
- 40 — El üstünde tutulmak.
- 41 — Etliye, sütlüye karışmamak.
- 42 — Ekmeğini taştan çıkarmak.
- 43 — Felek sillesini yemek.
- 44 — Felekten bir gün çalmak.
- 45 — Fenersiz yakalanmak.
- 46 — Göze girmek.
- 47 — Gözden düşmek.
- 48 — Göz, kulak olmak.
- 49 — Göz nuru dökmek.
- 50 — Gözünü budaktan sakınmamak.
- 51 — Gözü toprağına bakmak.
- 52 — Göz dağı vermek.
- 53 — Har vurup harman savurmak.
- 54 — Hızır gibi yetişmek.
- 55 — İğne ipliğıe dönme.
- 56 — İki eli böğründe kalmak.
- 57 — İl ağızıyla kuş tutmak.
- 58 — İnce eleyip sık dokumak.
- 59 — İğne ile kuyu kazmak.
- 60 — İki vurup, bir dinlemek.
- 61 — İki ayağı bir papuca sokmak.
- 62 — Kargayı bülbül diye satmak.

- 63 — Kendini naza çekmek.
- 64 — Kılı kırka yarmak.
- 65 — Küpünü doldurmak.
- 66 — Kanı, iliği kurumak.
- 67 — Kaleminden kan damlatmak.
- 68 — Karanlıkta göz kırpmak.
- 69 — Kaş yaparken göz çıkarmak.
- 70 — Kilimin dört ucunu suya vermek.
- 71 — Meteliğe kurşun atmak.
- 72 — Mumla aramak.
- 73 — Ömür çürütmek.
- 74 — Pamuk ipliğiyle bağlanmak.
- 75 — Papucu dama atılmak.
- 76 — Parmağı ağzında kalmak.
- 77 — Parmağına dolamak.
- 78 — Pılyı pırtıyı toplamak.
- 79 — Pireyi deve yapmak.
- 80 — Saçını süpürge etmek.
- 81 — Sakalı değirmende ağartmak.
- 82 — Saman altından su yürütmek.
- 83 — Sözü ağzında bırakmak.
- 84 — Su gibi ezberlemek.
- 85 — Suyu götürüp susuz getirmek.
- 86 — Sel önünden kütük kapmak.
- 87 — Suyu kesilmiş değirmene dönmek.
- 88 — Tası tarağı toplamak.
- 89 — Turnayı gözünden vurmak.
- 90 — Uyku gözünden akmak.
- 91 — Üstüne toz kondurmamak.
- 92 — Yanlış kapı çalmak.
- 93 — Yaşını, başını almak.
- 94 — Yıldızı sönmek.

- 95 — Yumurtaya kulp takmak.
 96 — Yüreğine dert olmak.
 97 — Yüzsuyu dökmek.
 98 — Zülfü yare dokunmak.
-

YUKARIKI BİÇİMLERE UYMAYAN YAYGIN SÖZ KALİPLARI :

Ana baba günü — Ateş pahasına — Ayağı
 üzengide — Ayran delisi — Akıl kutusu — Bağı
 yanık — Bahtı kara — Başı önünde — Bir içim su
 — Bostan korkuluğu — Can evi — Çam yarması
 — Çiçeği burnunda — Devede kulak — Dil yarası
 — İlk göz ağrısı — İki göz, iki pınar — Kuru if-
 tira — Püf noktası — Sabır taşı — Şeytan kulağına
 kurşun — Yüreği yufka.

HALK MÂNİLERİ

**Mâniler, Mâni Biçimindeki Halk Verimleri, Mâni Ge-
leneği “Herfene Gecelerinde, Kızlar İçi Günlerinde,
Müderris Bahçelerinde ve Daha Başka Yerlerde”
Mâni Yazına, Halk Mânilerinden Seçme Örnekler...**

HALK MÂNİLERİ

Mâniler; millî folklorumuzun en eski bir dalı ve millî nazım şekillerimizin en küçük parçası, dört mısralı şiirler... Hecenin yedili kalıbıyla ölçülü; birinci, ikinci, dördüncü mısralar kendi aralarında kafiyeli, üçüncü mısra bağımsız, kafiyesizdir.

Dağlar geçilmez oldu
Derdim seçilmez oldu
Kevsere dönen sular
Sensiz içilmez oldu.

★

Alçak duvar mıyım
Ağlayan pınar mıyım
Önceden unmadım ki
Sonunda onar mıyım.

★

Bu sular akar gider
Taşları yıkar gider
Dünya bir penceredir
Her gelen bakar gider.

★

Görülüyor ki, asıl anlatılmak istenen şey, son iki mısradaki, bir çift söz halinde. İlk iki mısra, daha

çok yol açmak, ayak açmak için yukardan atma ilmeklerle tutturulmuş gibi... Çok ince görüşler ve zekice buluşlarla...

Bu öz ve düz mânilerden başka cinashlı mâniler, kesik mâniler, doldurmalı mâniler de vardır; dört mısraı aşan, on mısraa kadar taşan mâniler de... Ancak halkımız, yukarı küme şiirlerinden sirayet eden bu cinashlı söz oyunlarını, alıştığı düz mânilere göre biraz "hoyrat" bulmuş; gene de kendi gönül ezgilerinden bir "maya" katarak bunlara, öylesine bir "uzun hava" yaratmıştır ki, acep insan dinlemeğe doyar mı ki, Urfa hoyratları gibi...

MÂNİ BİÇİMİNDEKİ HALK VERİMLERİ :

Biz, bu halk eserinde mânilerin ölçü ve biçimi üstünde değil, özü, özlülüğü ve sözlü gelenekteki özelliği üstünde duracağız. Yoksa, bu biçimdeki dörtlükler yalnız mânilerde değil, daha başka halk verimlerinde de kullanılmıştır. Örnek olsun diye, bazılarına bir kalem usuyla dokunalım:

a) Bu ölçü ve bu biçimdeki dörtlükler alt alta dizilerek belli bir olay için yakılmış türküler vardır: "Sarardım ben sarardım" türküsü gibi:

Sarardım ben sarardım
 Senin için sarardım
 Baş yastıkta, göz yolda
 Her gelene sorardım.

Dörtlüğü ile başlayan ve:

Açtı mı ola şu Sivas'ın gülü, yaprağı
 Çekti bizi bu illerin suyu, toprağı

kavuştağı ile birbirine bağlanarak mâni şeklindeki dörtlüklerle uzayıp giden içli, dokunaklı türkü gibi...

b) Kahramanları; mâniler dizip koşan, mânilerle konuşan halk hikâyeleri vardır. Tahir'le Zühre gibi...

Aldı Tahir

Sen şu dalda bir konca
Ben dal dibinde yonca
Nekadar yeltensem de
Yetişemem boyunca.

Aldı Zühre

Ne gül dalında konca
Ne dağ yolunda yonca
Ben alınına yazıldım
Bir elmadan doğunca.

c) Mâniler, mâni yollu şiirler serpiştirilmiş nazım, nesir karışığı masallarımız vardır. "Keşiş nereden geliyorsun" masalındaki:

Kendin çöz kendin tara
Değmesin el başıma
Ben yarime kavuştum
Darısı el başına.

biçimindeki mâni benzeri deyiş gibi...

d) Mâni biçiminde bağlanmış, şiir pâyesine erişmiş bilmecelerimiz vardır. Şu (tren) bilmececi gibi.

Uzunluğu urgan gibi
 Enliliği yorgan gibi
 Bağıra çağıra gelir
 Kuzulu kurban gibi.

e) Mâni biçimindeki deyişlerle âşıklık imtihanına tutuşan saz şairlerimiz de vardır:

— Âşık der ki bu yurtlar
 Issız kalmış bu yurtlar
 Kuşlardan hangi kuştur
 Boğazından yumurtlar?

— Âşık der ki bu yurtlar
 Issız kalmış bu yurtlar
 Kuşlardan Humâ kuşu
 Boğazından yumurtlar!

deyişlemeleri gibi...

MÂNİLERİN İÇİ VE İÇLİLİĞİ :

Mâniler içli, dokunaklı şiirlerdir, her biri bir gönül dünyası sanki. Güllerle gün eyliyen gönüller mi dersin, bülbüllerle düğün eyliyen gönüller mi? Dert üstüne dert bağlayan gönüller mi dersin, ölümden teselli arayan gönüller mi? Gurbeti boynuna dolayanlar mı dersin, gözleri yollarda kalanlar mı? Gözleye gözleye gözden olanlar mı dersin; doğüne doğüne dizden olanlar mı? Sayıp dökmekle bitmez ki bunlar... İnsan oğlumun başına ne gelir, gönlünden ne geçerse; içinde ne duygular tomurcuklanır,

ne düşünceler yeşerirse bu dörtlüklere bürünmüş, mâni olup görünmüştür, bir çift söz halinde.

Bundandır, herkes bu mânilerde kendini, kendi günlünü buluyor, umut isteyenler umuda, teselli isteyenler teselliye kavuştuğu gibi, kendilerinin duyup da diyemediği duyguları bunlarla dile getirmenin yolunu arıyor.

İşte mâni dizmek, mâni tutmak, mâni satmak, mâni atmak gibi çeşitli sözlü gelenekler bu arayıştan doğmuş görünüyor...

MÂNİ GELENEĞİ :

En eski çağlardan beri sürüp gelen bu gelenekler, bugün de köylerimizde, kentlerimizde canlı olarak yaşamaktadır. Gözleri yollarda kalan analar, yüreğinden bir okla vurulmuş sunalar bir araya geldi mi, açılır mâni kutusu; ocak başında mı olur; pınar başında mı, ille Herfene gecelerinde ve kızlar içi günlerinde...

I — Herfene: Anadolu'da komşuluk, akrabalıktan ileridir. Birinin yorulduğu yere ötekiler han yapar. Hele bizim çocukluğumuzda, bizim mahal- lede... Kış geldi mi erkekler arasında "Ârifâne", kadınlar arasında da "Herfene" dedikleri sıra gez- meleri düzenlenir. Ârifâneler bir yana, Herfene ge- celerinde konu komşu her hafta bir evde toplanır; tel helvası çeker, fincan oyunu oynar, daha da el- lerinden ne gelirse, her biri bir tad katar geceye... Bütün bunlar şöyle dursun, bir de "mâni çömleği" açılır, mânici bacının önünde... Bu çömleğe her biri

bir şey koymuştur, gizliden gizliye niyet tutarak ama, mânici bu “nişâne” lerin kime ait olduğunu bilmez. Bir bir alır çömlekten, bir mânî söyler hemen. Başlarken de: “İnsanın içine girilmez, gönlünden ne geçer bilinmez. Herkesin kalbini Allah bilir ancak. İmdi, söylemek benden, söyletmek ondan...” diye, bir ağız yaptıktan sonra: “şu çevre diyor ki:

Sivas benim durağım
Ben kardeşten ırağım
İller kardeş dedikçe
Yanar benim yüreğim.”

gayrı, çömlektekileri bir bir alarak “şu boncuk diyor ki, şu düğme diyor ki diye diye ne mâniler, ne mâniler söyler... Hele bir de tutturursa yok mu, herkesin parmağı ağızda kalır, şenlik şadımanlık artar.

II — Kızlar içi: Nasıl adlandırılırsa adlandırıl-sın, Herfene Ârifâne kabilinden sıra gezmeleri her yerde düzenlenir. Ancak, “Kızlar içi” Kütahya’da sürüp giden bir gelenektir. Evlenme çağındaki kızlar her pazar birinin ev’inde toplanır; beraberliğin zevkiyle gülerek, eğlenerek günlerini gün ederler. Yedikleri, içtikleri onların olsun, hele o türküler, oyunlar öte dursun, gelin biz haberi mânilerden verelim: Odanın ortasında halka olup oturur; ya mânî söyleşir, ya mânî yarıştıırır, ya da mânî satarlar:

a) Mânî söyleşmede, her biri bir mânî söyler, söylediği mânilerle daha çok kendi içlerini döker:

— Ayna attım çayıra
Şavkı vurdu bayıra
İşiten âmin desin
İşim döndü hayıra.

★

— Bugün günlerden Pazar
Bülbül okur, gül yazar
Yarinden ayrı düşen
Eli böğründe gezer.

★

— Şu dağın ardı meşe
Meşeyi yere döse
Aramızı bozanın
Kalbine ateş düşe.

b) Mâni yarıştırmalarında; içlerinden biri, bir kapı açar, güllerden, karanfillerden, ya da bağlardan, bahçelerden... Ötekiler de o kapıdan girer mânilere... Söz gelimi:

— Bahçeler, bağlar oldu
Gözlerim ağlar oldu
Yaralı geyik gibi
Meskenim dağlar oldu.

★

— Bahçeye gel göreyim
El uzat gül vereyim
Aramız uzak düştü
Seni nerde göreyim.

★

— Bahçeye baş bağladım
Gittim geldim ağladım
İller yarım dedikçe
Bağrıma taş bağladım.

Böylece “bahçe” ye açılan mânileri bir bir sayıp dökerler. Döne dolaşa söz sırası gelenler, bu yolda söyleyecek mâni bulamazlarsa “değirmenin suyu çekildi!” deyip halkadan çekilir ama, çekilenler de yenilmiş “mat olmuş” sayılır. Son sonu dağarcığı tükenmiyen biri kalır. Buna da ötekiler, “Mâni kumkuması” adını takarlar...

c) Kızlar içi günlerinde, Herfene gecelerinde, daha başka toplantılarda “mâni satma” lar da olur. Daha çok şaka yollu mânilerle birbirinin içini okur, birbirine söz dokundururlar. Dereden, tepeden konuşurken aralarından biri:

“Dilimin ucuna bir mâni geldi, kim alır, kim alır?” diye sorar. Ötekiler de bir ağızdan “ben! ben!” diye karşılar ama, satacağı mâni kimin haline uygunsu ona satar:

“Ağız benim, dil senin; Ayşe kız, sana satıyorum. Dinleyin imdi:

— Ekin ekim ot bitti
D:binde keklik öttü
Ötme kekliğim ötme
Yarım gurbete gitti.

Ayşe’ciğin gözleri dolar! Ötekiler:

“Kız? Üzülecek ne var bunda! Bir gün olur döner, hem de dünyalığını tutarak...” diye, her biri bir dereden su getirirken, içlerinden biri:

"Benim de bir mânim var, kim alır üstüne?
diye sorar.

Gene ötekiler:

"Ben! ben!" diye karşılar ama, o da satacağına
satar mânisini:

— Gökte yıldız ellidir
Ellisi de bellidir
Gizli sevda çekenin
Gözlerinden bellidir.

Kendine mâni satılan alıngan biri ise utanır,
al al olur, bu mâniyi üstüne almak istemez ama,
ötekiler: "Doğrudur, doğru; biz de gözlerinden oku-
yoruz bunu; sakınacak ne var, saklayacak ne var!"

İşte bu toplantılarda oyun üstüne oyun çıkararak;
mâni söyleşmeleri, mâni yarıştırmaları ve mâni
satmaları ile balın üstüne kaymak çalarak gülüp
eğlenirler...

III — Müderris Günü:

Yeşile hayranlığını çinilere işleyen Kütahya'da
yaz bahar dedi mi bütün evler kırlara dökülür; Be-
şik Kaya mı olur; Sultan bağları mı, neresi olursa;
bir ağaç altı, bir su başı olsun da... Her yerde ve
her zaman görülegelen bu günübirlik gezmeler ve
Hıdrellez gibi belli günler bir yana, bir de eskiden
kalma (Müderris günü) vardır Kütahya'da... O gün
bütün evler içini Müderris Bahçesine boşaltır, iğne
atsanız yere düşmez! Bu gelenek, görmeden evlen-
melere karşı bir tepki olsa gerek. O gün, orada
kaç göç olmadığı için bir yanda gelinlik kızlar sa-

lınr, seyran eyler; bir yanda ergen delikanlılar dolanır, devran eyler. Gayrı Allah kimi, kime yazdıysa gözgöze gelirler. Birinin bir teline dokunmazlar ama, bir fırsat düşürebilirlerse, mâni atar delikanlılar:

— Yeşil ipek bükeyim
Derdim kime dökeyim
Kız saçından bir tel ver
Yaralarım dikeyim.

diye... Kendilerine mâni atılanlar ağız, dilden söz etmez; başlarını öte yana çevirirler. O delikanlı da yanlış dala taş attığını anlıyarak çekilip gider.

Daha önce gözgöze gelmiş, birbirine gönül vermişlerse, karşılıklı mâni atarlar:

Oğlan

— Gökte yıldız bir sıra
Sarılmış mor mintana
Benim gibi kul gerek
Senin gibi sultana.

Kız

— Gökte yıldız bir sıra
Sırma ördüm mintana
Senin gibi er gerek
Benim gibi sultana.

Mâni söyleşmeleri, mâni yarışmaları, mâni satmaları, mâni atmaları gibi sözlü gelenekler, yalnız Herfene geceleri gibi sıra gezmelerinde, Hıdrellez

gibi kır gezintilerinde, kızlar içi gibi belli günlerde, Müderris Günü gibi belli yerlerde değil, her yerde, her ocakta, her köyde, her bucakta canlı olarak yaşamaktadır:

Köy kızları mâni satar birbirine, burçak yolar-ken, madımak toplarken...

Köy delikanlıları mâni atar kızlara, dere bo-yunda, pınar başında...

Gelinle güvey mâni yarıştıır birbiriyle, nice köylerde düğün evinde...

Davulcular mâni söyler davuldan, Ramazan ge-celerinde, bayram günlerinde...

Hangi birini söyleyim; o kadar yaygın ki yur-dumuzda...

Analar asker oğullarına, sunalar gurbetteki nişanlılarına mektup mektup mâniler yollar; onlar da mâni mâni hasret ulaştırırlar, mektuplarının bir köşeciğinde...

Giden mektuplardan:

Mektup yazdım köşeli
İçinde gül döşeli
Her gecemiz yıl oldu
Senden ayrı düşeli.

Gelen mektuplardan:

Mektubun geldi buldu
Elim gül ile doldu
Mektubunu alalı
Benzim sarardı soldu.

yollu mâniler gibi...

MÂNİ DİZMELER :

Bu yaygın geleneklerle dağarcıklarını dolduranlar, sadece, kendi içlerini dökmekle, el ağzıyla kuş tutmakla kalmıyor; öğrendiklerini örnek yaparak mâniler bağlamaya, kendi duygularını kendi dille-riyle ifade etmeğe de alışıyorlar, veren Allah böyle bir yaratma gücü vermişse...

Bu tanrı, vergisi, daha çok, hatun kişilere nasip olmuş görünüyor. Gerçekten, türkü yakanlar gibi, mâniler dizip koşanlar da onlardır. İşte, binlerce yıl ötesinden beri sözlü bir gelenek halinde sürüp gelen mâniler kim bilir hangi dert üstüne dert bağ-layan analarla, gönül çağını yaşamış sunaların ağ-zından çıkmış; kuşaktan kuşağa geçerek ve zamanla değişip gelişerek bize kadar gelmiştir; bir folklor vediası ve bir sanat bediası olarak:

1

A benim bahtiyarım
Gönüller tahtı yarım
Yüzünde göz izi var
Sana kim baktı yarım.

2

Saçları lüle lüle
Bakıyor güle güle
Yanakları benzemiş
Yeni açmış bir güle.

MÂNİ YAZMA :

Yukarda belirttiğimiz gibi, Türk halkı mâni biçiminde türküler, bilmeceler yarattıkları gibi, halk şairlerimiz ve öteki şairlerimiz de yine o biçimde güzellemeleler, ağıtlar dizip koşmuşlardır. Ölçü ve biçim yönünden mâniye benzeseler de, (mâni) diyemeyiz bunlara...

Fakat, halk şairlerimiz olsun, milli edebiyat akımıyla halka yönelmiş şairlerimiz olsun, niceleri doğrudan doğruya mâniler de yazmışlardır. Ölçü, biçim, ruh ve eda bakımından mâni niteliği taşıdıkları için (mâni) diyebiliriz bunlara. Bir var ki, bu mâniler sözlü değil, yazılı; ortaklaşa değil, belli âşıkların, belli şairlerin kaleminden çıktığı için folklor kadrosu içine alamayız. Bilindiği gibi folklor, sahipleri bilinmeyen, ortaklaşa yaratılmış halk verimleridir. Bu yazma mânilere misâl olsun diye, bir kaçını alıyoruz:

Bu gönlümüz yaralı
Yad elinden yaralı
Gayrı elden unulmaz
Olmayınca yar eli.

Şeyh Ahmet Suzi

Dağlarda çemen soldu
Bilmem ki ne hal oldu
Kes nağmeni ey bülbül
Gülün gene har oldu.

Harputlu Hayri

Elinde altın tepsi
 Kız yolunu kim kesti
 Çiçekler takınsana
 Sevda yelleri esti.

Abdullah Cevdet

Adında dört hece var
 Gözlerinde gece var
 Ruhunda anlaşılmaz
 Derin bir bilmece var

Celâl Sahir

Kül oldum yana yana
 Düştüm gittim bir yana
 Ömrümde bir kadeh su
 İçmedim doya doya.

M. Hayrettin

Derdimi saya saya
 Başladım ağlamaya
 Razıyım görmeğe ben
 Yüzünü aydan aya.

Necdet Rüştü

Sevda yüceldi gitti
 Bir oktu geldi gitti
 Gelişi güzel amma
 Kalbimi deldi gitti.

Orhan Seyfi Orhon

M Â N İ L E R

1.

Ak koyun meler gelir
Dağları deler gelir
Anasız kuzuların
Başına neler gelir

2.

Alçacık duvar mıyım
Ağlıyan pınar mıyım
Önceden onmadım ki
Sonunda onar mıyım

3.

Ana başa taç imiş
Her derde ilâç imiş
Bir evlât pir de olsa
Anaya muhtaç imiş

4.

Asker gelir talimden
Kimse bilmez halimden
Kuşlar tüyünü dökmüş
O da benim ahımdan

5.

Bahçeler bağlar oldu
Gözlerim ağlar oldu
Yaralı geyik gibi
Meskenim dağlar oldu

6.

Bağın ne gülü kaldı
Ne de bülbülü kaldı
Yavrum böyle anasız
Boynu bükülü kaldı

7.

Bülbül ah ile öter
Ah ile ömrü biter
Dünyanın sonu ölüm
Ayrılık ondan beter

8.

Ciğerim öyle yandı
Ota düştü o da yandı
Sahrada bir ah çektim
Deniz de su da yandı

9.

Dağlar geçilmez oldu
Derdim seçilmez oldu
Kevsere dönen sular
Sensiz içilmez oldu

10.

Dağlarda kar kalmadı
Yürekte fer kalmadı
Daha çok yazacaktım
Mektupta yer kalmadı

11.

Dağların ardındayım
Geyikler yurdundayım
Yavrum Allah bilir ki
Ben senin derdindeyim

12.

Denizin dibi milidir
Beni söyleten dilidir
Sana bir sualım var
Mânicilerin piri kimdir

13.

Derdim var dağlar gibi
İnlerim ağlar gibi
Üstümde duman tüter
Virane bağlar gibi

14.

Dertliyim dermanım yok
Elimde fermanım yok
Yüklendim gam yükünü
Çekmeğe dermanım yok

15.

Ekin ekтім ot bitti
Dibinde keklik öttü
Ötme kekliğim ötme
Yarım gurbete gitti

16.

Felek aşına felek
 Kendi başına felek
 Akıbet kuş kondurdun
 Mezar taşına felek

17.

İçime neler doldu
 Hayat bana dert oldu
 Mor sümbüllü vatanım
 Sensiz bir gurbet oldu

18.

İndim mezar başına
 Yazı yazdım taşına
 Gelip geçen okusun
 Neler geldi başıma

19.

Kaleden inene bak
 İnip de dönene bak
 Hasretine erişmiş
 Çırası yanana bak

20.

Kara çadır iş tutmaz
 Beylik martin pas tutmaz
 Ben bu dertten ölürsem
 Elin kızı yas tutmaz

21.

Kara kara kazanlar
Kara yazı yazanlar
Ölmesinde sürünsün
Aramızı bozanlar

22.

Karanfil olacaksın
Sararıp solacaksın
Ben ah edip yandıkça
Sen haktan bulacaksın

23.

Mâni bilirsen otur
Mânime mâni yetir
El değmemiş ağaçtan
Çiğitsiz hünnap getir

24.

Mânici başı mısın
Cevahir taşı mısın
Sana bir nişan versem
Cebinde taşır mısın

25.

Mektup yazdım karadan
Dağlar kalksın aradan
Ayrılık pek çok gitti
Kavuştursun yaradan

26.

Mektup yazdım köşeli
İçinde gül döşeli
Her gecemiz yıl oldu
Senden ayrı düşeli

27.

Ne iniş içindeyim
Ne yokuş başındayım
Bana ölüm yakışmaz
Gül bahar içindeyim

28.

Pencereden bak da gel
Kılıcını tak da gel
Hakikatli yar isen
Sular gibi ak da gel

29.

Sabah oldu ışıyor
Bülbüller çığrışıyor
Şu benim deli gönlüm
Seher seher coşuyor

30.

Seneler geldi geçti
Ah neler deldi geçti
Şu feleğē ettiğim
Sitekler geldi geçti

31.

Siyah üzüm daneler
Başıma geldi neler
Yaşım küçük ben cahil
Aklım dağları deler

32.

Sivas benim durağım
Ben kardaştan ırağım
Eller kardaş dedikçe
Yanar benim yüreğim

33.

Şu dağlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Allahın emri
Ayrılık olmasaydı

34.

Şu dağlar ulu dağlar
Çevresi sulu dağlar
Ben derdimi söylesem
Gök gürler bulut ağlar

35.

Üzüm kestim yiyen yok
Nedir halin diyen yok
Bu ateşten gömleği
Benden başka giyen yok

36.

Yalnızım dağ başında
Bir gölge yok taşında
Rüzgârla haber geldi
Zehir var göz yaşında

HALK TÜRKÜLERİ

Halk Türkülerinin Konusu, Türkülerin Dili ve Üslûbu, Türklerde Ezgi, Türkü geleneği, Halk Türkülerinden Örnekler: Şahin Bey, Kızılırmak, Ağam İstanbul'u Mesken Mi Tuttun, Gelin Ayşe, Burçak Tarlası...

HALK TÜRKÜLERİ

Halk türküleri, halkın ortaklaşa yarattığı sözlü verimlerdir.

Elbette, daha ilk başta o türküyü yakan biri vardır; bu belki bir âşık, belki de bir hatun kişidir. Fakat, bu türkü topluluğun arasına yayıldıktan sonra onun dilinden, telinden çıktığı gibi kalmaz. Zamanla, halkın istediği gibi değişip gelişir. Bir türkünün çeşitli varyantları oluşu bundandır...

Bunun için gündün güne, yerden yere ve ağzdan ağıza geçen halk türkülerinin ne doğduğu tarih bilinir, ne doğduğu yer aranır, ne de onu ilk dizip koştan bulunur; Hâsıl - Köroğlu, Kerem, Karacaoğlan, Emrah gibi belli âşıkların türkü havasına bürünen, bazı parçaları bir yana - asıl türkülerin yaşı, başı belli değildir. Sahipleri bilinmeyen sözlü halk verimleridir.

Halkın, belki bu kadar ince eğirip, sık dokumadan halk türkülerine verdiği öteki ad, şu "memleket havaları" deyimi, bu bakımdan da ne kadar yerinde bir buluştur. Bu itibarla halk türküleri, aralarındaki ölçü birliğine, biçim benzerliğine, dil ve duygu yakınlığına rağmen, ne "âşık edebiyatı"nın kadrosu içine alınabilir, ne "ekke edebiyatı"nın... Onlar, sahipleri bilinen sözlü verimlerden büsbütün ayrı, tam anlamıyla bir "folklor edebiyatı"dır.

TÜRKÜLERİN KONUSU :

Halk türkülerinin konularını ve bunların sosyal örgütlerini, örf ve âdetlerini, kuruluş ve dokunuş metodlarını, duyuş ve ifade araçlarını, sanat ve estetik değerlerini ve çeşitli fonksiyonlarını kılı kırk yararcasına inceliyecek değiliz. Bununla beraber, kısaca söylemek yakışır, halk türkülerinin asıl mihveri insandır. Ama, Kaf dağında yaşayan insan değil, bu toprağın üstünde doğan, bu toprağın üstünde büyüyen, içinde yaşadığı cemiyet gibi duyup, cemiyet gibi düşünen insan... İşte türküler, bu reel insanın başına gelenleri, bunların gönül ve ülkü dünyalarını dile ve tele getirir.

Gerçekten, başa gelmedik iş, ayağa değmedik taş olmaz. Kiminin başından bir kara sevdadır gelir geçer; kiminin başında kara gün kararır kalır... Kimi gider, gelmez Yemen'e; kiminin kanı ılgıt ılgıt akar çimene... Kimi bir söze, bir siteme alınır; kimi darağacında salım salım salınır. Kimi Muradın Bekir gibi düşer, bir muratsızın ağna; kimi Sepetçi-oğlu gibi dağların dağına... Kimi Genç Osman gibi açar Bağdat kapısını; kimi Köroğlu misali atılır meydana, hâsılı bu türkülerden burcu burcu insan kokar; köy köy, yayla yayla Türk insanı...

Fakat, bu demek değildir ki, türküler kulaklarını topluma tıkamış, gözlerini tabiata kapamıştır; hâsâ! insan oğlu, cemiyetin bir kolu, tabiatın bir kanadı olduğuna göre, onun başına gelen olayların toplum içindeki izlerini, akislerini de bu türkülerde bulduğumuz gibi, tabiatın dahi onunla beraber ağlayıp, onunla beraber güldüğünü görürüz.

Hatta aşk, hasret, gurbet gibi yeryüzünün ortak duygularıyla da çırpındığına bakılırsa; türkülerin insanlığa ait temleri de yansıttığı anlaşılabilir.

TÜRKÜLERİN DİLİ VE ÜSLÜBU :

Bu türkülerin dili de, halk dili dediğimiz, o imajlı, imalı dil; o engin ve zengin dildir. Pek yeri değil ama, bugün başımıza çevirip de geçtiğimiz bu dil, “dilde kendimizi bulmak” isteyenlerin arayıp da bulamadıkları dildir. Bu dilin ne sihirli ve şiirli bir ifade kudreti olduğunu, bu türkülerden bir kere daha anlayabiliriz.

Bu bakımdan türkülerde parmağımızı ağızımızda bırakan öyle bir tablo canlılığı, yüreğimizi yerinden oynatan öyle bir tahkiye tatlılığı ve bir fidanın tomurcuklanması gibi kendiliğinden doğmuş görünen öyle bir sanat örgüsü var ki... Hele o mısraların bir pınar gibi akışı ve “kavuşdak” ların kurnasına dökülüşü... derin bir sezgi ve heyecanla sarıp sarmalıyor bizi.

TÜRKÜLERDE EZGİ :

İmdi, bu dil ve üslup mucizesine, sazlarla bir ezgi, bir armoni tadı da katıştırıldığını bir düşünün; o zaman türkülerimizin ne paha biçilmez birer sanat eseri olduklarını daha iyi anlayacaksınız.

Gerçekten seslerle sözleri bir arada doğuran türkülerin kendilerine göre öyle bir havası var ki, içli mi dedin, içli; dokunaklı mı dedin, dokunaklı... Bu lirik ve titrek nağmeler, sadece yüreğimizi bir müzik tadıyla ısıtarak, okşayarak tatlı tatlı titret-

mekle kalmıyor; bizi âdeta, kendi dar kaburgamızdan taşırان bir zevk ve heyecanla büyüleyerek türkülerden örölmüş renkli, sihirli bir âleme götürüyor... Türkülerimizin hem süt be süt şiir olan "sözleri", hem de Türk ruhunun iç ahengini taşıyan "sesler" i, halk ağzı ve halk sazından dillerine dil, tellerine tel katmak isteyen söz ve ses sanatkârları için millî ve orijinal bir sanat kaynağı olur. Üstelik, kültür ve medeniyet tarihimizi yazacak sosyologlarımız için de, ağzına kadar malzeme dolu, yeni bir folklor hazinesi yerine geçer.

TÜRKÜ GELENEĞİ :

Türküler, türkü olarak da çağırılır, bir sazın eşliğinde de çalınıp söylenir. Türkü çağırانlar yarık sesli, gür sesli insanlardır. Bunlar, her yerde parmakla gösterilir, el üstünde tutulurdu. Yalnız düğünlerde, derneklerde değil; kırlarda, kaya başlarında da eli kulağa atarlardı. Başka yerlerin yetmiş yıl öncesini bilmem ama, bizim Sivas'ta haftanın tatil günlerinde ve Hidrellez gibi belli günlerde her mahalleden seçilip gelen gür sesli gençler, yarık sesli hafızlar (Yukarı Tekke) nin başına dizim dizim dizilir, bir maya mı olur, uzun hava mı, her biri bu tepecikten birer türkü sallardı. Sanki, bunların başı bir kuş kafesi, sesleri de Davud'un sesi mi dedin, Davud'un sesi! Eli kulağa attılar mı bir, esen rüzgâr esmez olur, akan sular akmaz olur, uçan kuşlar uçmaz olur; dağ - taş, inim inim inler, o gün oralara dökülenler de doya doya dinler kimi, kimi efkârlanı, kimi efkâr dağıtırdı...

Bu günler, o günler mi... Şimdi Yukarı Tekkenin başından sallanan türküleri değil, radyolarımızdan taşıp dökülen türküler—i dinliyoruz. (Yurttan Sesler) den, (Yurdun sesi Kadınlar Topluluğu) ndan... Hem de curalar, bağlamalar ve meydan sazlarının eşliğinde, dilden dile, telden tele geçerek! Ne mutlu, bu memleket havalarının zevki içinde yetişenlere...

Halk Türküleri :

Ş A H İ N B E Y

Şahin Bey kavgada ilk kurban oldu
Kâfirin ordusu Anteb'e doldu
Analar babalar saçını yoldu

Uyan Şahin uyan, gr neler oldu
Sevgili Anteb'e düşmanlar doldu

Uyan Şahin uyan, uyanmaz mısın
Diz ckp düşmana dayanmaz mısın
Al kızıl kanlara boyanmaz mısın

Uyan Şahin uyan, gr neler oldu
Sevgili Anteb'e düşmanlar doldu

Şahanı sorarsan otuz yaşında
Sngyle delindi köprü başında
Çeteler toplanmış ağlar başında

Uyan Şahin uyan, gr neler oldu
Sevgili Anteb'e düşmanlar doldu

Uyan Şahin uyan yaran ck mudur
Düşmandan cğ alan yok mudur
Saplanan bağrına yoksa ok mudur

Uyan Şahin uyan, gr neler oldu
Sevgili Anteb'e düşmanlar doldu

Kimi yaralanmış kanlar saçıyor
Kimi snglere bağrın açıyor
Kimi yavrusunu almış gcyor

Uyan Şahin uyan, gr neler oldu
Sevgili Anteb'e düşmanlar doldu

KIZILIRMAK

Altı kardeş idik bindirdik ata
Hürü'yü yolladık üç köyden öte
Irmağa varınca oldu bir hata

Kızılırmak nettin allı gelini
Gerdanı püskürme benli gelini

Yolda kaynatası yolu gözetir
Evde kaynanası evi düzedir
Gelinsiz haneyi kime bezedir

Kızılırmak nettin allı gelini
Gerdanı püskürme benli gelini

Köprüye varınca köprü yıkıldı
Üç yüz atlı birden suya döküldü
Nice yiğitlerin evi yıkıldı

Kızılırmak nettin allı gelini
Gerdanı püskürme benli gelini

Elimin kınası bozuldu m'ola
Gözümün sürmesi süzüldü m'ola
Dünyalar ben gibi üzüldü m'ola

Kızılırmak nettin allı gelini
Gerdanı püskürme benli gelini

Avcı gelsin şu kartalı vuralım
Dalğaç gelsin gelin kıza bulalım
Güveye de kara haber salalım

Kızılırmak nettin allı gelini
Gerdanı püskürme benli gelini

Kızılırmak parça parça olasın
Her parçanı bir diyara salasın
Sen de benim gibi yarsız kalasın

Kızılırmak nettin allı gelini
Gerdanı püskürme benli gelini

AĞAM İSTANBUL'U MESKEN Mİ TUTTUN

Ağam İstanbul'u mesken mi tuttun
Gördün güzelleri beni unuttun
Sılaya gelmiye yemin mi ettin

Aylar tamam oldu, yıllar tükenmez
Bakarım yollara yağidim gelmez

Kapının önünden bir garip geçti
Bir cevap söz ile bağrımı deşti
Gelirim dedi de gurbete düştü

Aylar tamam oldu, yıllar tükenmez
Bakarım yollara yağidim gelmez

Ağamın giydiği ketenden gömlek
Dünyada yoğunuş öksüze gülmek
Yakışır mı bana bu yaşta ölmek

Aylar tamam oldu, yıllar tükenmez
Bakarım yollara yağidim gelmez

Verdiği yazmayı ateşte yaktım
Kül ettim ömrümü yoluna baktım
Ya senin tecellin, ya benim bahtım

Aylar tamam oldu, yıllar tükenmez
Bakarım yollara yağidim gelmez

Ana getir postalımı giyeyim
Karanlık kabire nasıl gireyim
Yaşım küçük nasıl sual vereyim

Aylar tamam oldu, yıllar tükenmez
Bakarım yollara yağidim gelmez

Varaym gideyim ıssız yurtlara
Derdimi dökeyim yeşil otlara
Anam yok ki her derdime katlana

Aylar tamam oldu, yıllar tükenmez
Bakarım yollara yağidim gelmez

GELİN AYŞEM

Koyun gelir yata yata
Çamurlara bata bata
Gelin Ayşem sele gitmiş
Yosunları tuta tuta

Aman Ayşem, yaman Ayşem
Dağlar başı duman Ayşem

Koyun gelir yozuyunan
Ayağının tozuyunan
Gelin Ayşem sele gitmiş
Yanı çifte kuzuyunan

Aman Ayşem, yaman Ayşem
Dağlar başı duman Ayşem

Ağlın önünde kavak
Kavaktan dökülür yaprak
Gelin Ayşem sele gitmiş
Eli kına yüzü duvak

Aman Ayşem, yaman Ayşem
Dağlar başı duman Ayşem

BURÇAK TARLASI

Sabahtan kalktım ki ezan sesi var
Ezan sesi değil, burçak yası var
Sorun şu adama kaç tarlası var

Aman ne zor imiş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması

Sabahtan kalktım da südü pişirdim
Südü köpüğünü yere taşırdım
Burçak tarlasında aklım şaşırdım

Aman ne zor imiş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması

Elimin kınasın hamur ettiler
Gözümün sürmesin kömür ettiler
Burçak tarlasına gelin ettiler

Aman ne zor imiş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması

Elimi salladım değdi dikene
İnkisar eyledim burçak ekene
İlâhî kaynana ömrün tükene

Aman ne zor imiş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması

HALK EDEBİYATI

Halk Edebiyatımıza Toplu Bakış. Tekke Edebiyatı, Âşık Edebiyatı, Saz Şairleri Nasıl Yetiştiriyor? Halk Şairlerinin Kaynağı: Köy ve Oymak Şairleri, Şehir ve Kasaba Şairleri, Yeniçeri Şairleri. Nitelikleri ve Çeşitleri: Halk Şiiri, Güzelleme, Kocaklama, Ağıtılma, Taşlamalar.

HALK EDEBİYATI

Bizde iki türlü halk edebiyatı var. Biri folklor. Halkın ortaklaşa yarattığı bir edebiyat, asıl halk edebiyatı. Sahipleri belli değil bunların... Biri de belli halk şairlerinin dile, tele getirdiği bir edebiyat, buna da alışılmış bir ağızla halk edebiyatı diyoruz.

Folklor edebiyatımızın kadrosu içine giren halk hikâyeleri, halk masalları, halk efsaneleri, halk fıkraları, halk bilmeceleeri, Atasözleri, halk mânileri ve halk türküleri gibi sahibi bilinmiyen sözlü halk verimlerinin ne olduğunu, neye yaradığını yukarıki bölümlerde dilimizin döndüğü kadar belirtmeğe çalışmıştık.

Sahipleri bilinen halk edebiyatımız ise, edebiyat tarihimizin kadrosuna girdiği için bunların takvimî bir metotla düzenlenmesini ve estetik ölçülerle incelenmesini oraya bırakınız. Burada sadece folklorla ilişkileri bakımından topluca bir göz gezdireceğiz. Çünkü, bir bakıma folklorun da kaynağı bunlar, bunlar arasında sahipleri unutulandıdır.

Bilindiği gibi, Türklerin islâmlıktan önce baştan başa öz, baştan başa Türk bir edebiyatları vardı ve bu edebiyat ozanların dilinde, kopuzların telinde bir duygu coşkunluğuyla yaşıyordu. İslâm uygarlığından sonra da Türk halkı gene kendi bağrından çıkarıldığı şairlere eski çağların geleneğine uygun

sözlü bir edebiyat yarattı Anadolu'da... XIII üncü yüzyıldan çağımıza kadar süren, Oğuz Türkçesinin edebî dil oluşunda da¹ büyük bir payı bulunan bu edebiyat, yazık ki, yukarı küme insanların apayrı anlayışı yüzünden edebiyattan sayılmadı. Milliyetçilik akımından sonra hayatta kendimizi bulunca, edebiyatta da kendimizi aramaya başladık. O zaman dilden dile, telden tele geçerek yüzyıllar boyunca sürüp gelen halk edebiyatımız bir ışık demeti gibi göründü. Bir görüşle bunları edebiyattan saydık saydık ama, bir küme, bir zümre edebiyatı sandık. Oysa ki bugün halk egemenliği ilkesini benimsediğimize göre, artık halk bir zümre değil, milletin ta kendisi, bir ana toplumdur. O halde halk edebiyatı da bir zümre edebiyatı değil, millî bir edebiyat, bir toplum edebiyatıdır. Bugün bunlardan zevk almayan bir Türk gösterebilir miyiz. Sabahları kuş sesleriyle değil, halk türküleriyle uyanıyoruz...

Halk edebiyatı, özü ve ideolojisi yönünden iki kola ayrılabilir:

- 1) Tekke edebiyatı. 2) Âşık edebiyatı.

TEKKE EDEBİYATI

Tekke edebiyatı; din ve tasavvuf edebiyatıdır. Sözlü şiir tarzının "İslâm töresi" içinde bir devamı-

¹ Halk şairlerimiz yalnız şiir türünü işlemişler, nesre el sürmemişlerdir. Bu edebiyatın kadrosu içine girecek nazım, nesir karşığı tek bir eser var: Dede Korkut hikâyeleri... Büyük bir sanatçı eliyle yazıya geçirilen bu biricik eser de destanlardan doğduğu için, yukarıda destan yollu hikâyeler arasında icelenmiştir.

dır. XIII üncü yüzyılda Yunus Emre ile başlamış ve yüzyıllar boyunca sürüp gitmiştir.

Yeni bir fikir, islâm ideali bir toplumun ruhuna nasıl geçiyor, nasıl geliyor, nasıl bir inanış ve bağlanış halini alıyor ve bundan ne gibi mezhepler, tarikatlar doğuyor? Bunu, tekke edebiyatımızın mahsulleri arasında bol bol bulabiliriz. Çünkü, islâmlığın Türkler arasına yayılmasında büyük payı vardır bu edebiyatın... Öyle ya, fikre inanmak başka onu sevmek, benimsemek başka... Bunu, ruhları bir dergâhın ateşinde pişen halk şairleri gerçekleştirmiştir. Bunlar, ya "Tapkuğun tapusuna", ya da başka bir tarikatın kapısına yüz sürerek din ve tasavvuf eğitimi geçirerek yetişmişlerdir. Halkın "sohbet âşığı" dediği bu derviş şairlerin dili şiirli, sihirli bir dildir; kalpten kalbe seslenen bu dil, yalnız inandırmakla kalmaz, inandırdıklarını sevdirebilir de. Kuşkusuz, bu sevgilerin başında Allah sevgisi gelir. Önce onu, yücelerden yüce Tanrıyı sevdirmiş, sonra onun emirlerini ve yasaklarını... Bunları da katı fikirler halinde değil, bir duygu yumuşaklığı katarak; cehennem ateşiyle korkutarak değil, "Şol Cennetin ırmakları" ndan bir su serpererek benimsetmiştir; o özlü şiirleri, o gönülleri saran ezgili ilâhi ve nefesleriyle... Böylece islâmlığın yayılmasında, yerleşmesinde çoğu bilginlerden daha fazla emekleri geçmiştir. Hem de bunu tekkelerine kapanarak değil, köy köy, kasaba kasaba dolaşarak yapmışlardır.

Önceleri daha çok Allahın birliği ve islâm ideali üstünde dururken, Bektaşilik, Mevlevilik, Kadirilik gibi tarikatlar doğduktan sonra, şiirleri bu tarikat-

ların rengine bürünmüştür. Halk şairleri “Hak ile hak” olmasını bildikleri gibi, “Halk ile halk” olmasını da bilmişler. Yalnız islâm dinini, islâm ahlâkını yaymakla kalmamış; halkın özlemleri, üzüntüleri ve her türlü yaşantıları üzerine de eğilmişlerdir; ümit isteyenlere ümit, teselli isteyenlere teselli sunmuşlardır. Pir Sultan Abdal gibi.

Bundandır Türk halkı kendilerine doğru yolu gösteren bu gezginci şairlere kapılarını ardına kadar açmış, onların karanlık ruhlara ışık tutan sözlerini “Tanrı vergisi” sayarak kulak vermişlerdir. Tasavvuf edebiyatımızın asıl kaynağı Yunus Emre’dir. O müstesna yaradılışlı şair, yalnız Tekke edebiyatımızın başı değil, çağları aşan ve bir zerre aşınmayan sanat gücüyle bütün Türk edebiyatının en büyük şairidir.

ÂŞIK EDEBİYATI

Âşık edebiyatı, Halk edebiyatımızın en orijinal bir kolu, islâmlıktan önceki sözlü şiir tarzının bir devamıdır.

Gerçekten, eski çağların sözlü şiir geleneği, islâmlıktan sonra hemen kuruyup kaybolmadı. Ozan’ın adı (Âşık), kopuzun adı da (saz) olarak gene halk arasında sürüp gitti. Ancak, ilk verimleri yazıya geçmediği için, bizim elimize de geçmedi. İlk göze çarpan, XV inci yüzyılın sonlarına doğru yaşadığı sanılan (Ozan) a ait bir şiir... Bundan sonra belli âşıkların dile, tele getirdiği “âşık tarzı” şiirler, yüzyıllar boyunca boy verip görünerek (Âşık Veysel) e kadar gelip dayandı.

Bütün sanatçılar gibi âşıklar da birbirine benzemez. Şiirlerini aynı gelenekler üstüne kurdukları için ölçü, biçim gibi benzerlikleri bir yana bırakılırsa, asıl ortak nitelikleri, şiirlerini sazla çalıp çağırma-ları... Bu yüzden bunlara (Saz şairleri) de deniliyor. Kuşta kanat ne ise âşıklar için de saz o dur, ayrıl-maz bir bütündür; duygularını hem dile getirirler, hem tele; dillerinden bal akar, telleri de kaymak çalar balın üstüne.

Bundandır, saz onların canı, ruhudur. Gözle-rine bir yol göründü mü, sazlarının birini evlerinin orta direğine asar ve analarına dönüp:

“Garip anam; bir gün olur, bu saz burdan dü-şüp parçalanırsa, beni öldü bilin; gayrı yollarımı beklemeyin...” der.

Saz Şairleri Nasıl Yetiştiriyor :

Bu aktan, karadan anlamayan âşıklar nasıl oluyor da deyişlerini bir konuşma kolaylığıyla söy-liyebiliyorlar? Bunlar hikâye kahramanı âşıklar gibi, pîr dolusu içerek değil; usta âşıkların saz üs-tünde uyanıyor, eğer ruhlarında bir cevher varsa... Ve zira, bu da her şeyden önce bir kabiliyet işi... Her kabiliyet gibi, doğarken getirdikleri bu Tanrı vergisi de, ancak işlenirse gelişir; yoksa günün birinde ya kuruyup kaybolur; yahut da başka bir enerjiye kalbolur. Bu bakımdan denilebilir ki, mey-dan âşıklarının, şairlik kabiliyetini ilk işliyen, hayat ve tabiat; son geliştiren de önünde diz çöktükleri usta âşıklardır. Biri bunları “aşk” a düşürür, öbürü de “âşıklık” a ulaştırır. Şöyle ki:

Bu hayat ve tabiat, hayale sığmayan güzelliklerle doludur. Yaratan yaratırken özendikçe özenmiş, çevre yanı lâle, sümbül bezenmiş; elvan elvan çiçek, buram buram koku, aygın, baygın ses... Hele yaz bahar dedi mi, dağ, taş dile gelir; dal dal, yaprak çağırır insanı, gel diye; gel şu çamların gölgesine uzan; suların türküleriyle uyu, yeşilin rüyasına dal ve uyanabilirsen kuşların sesiyle uyan diye. Eh, insanı, böyle bir yerde yaşar da, bir güzellik zevki almaz olur mu? Gayrı her yerde ve her şeyde güzeli, güzelliği ararlar; bazan bunu bir çiçekte bulur, bazan bir böcekte; derken günün birinde de güzelliği Allahın kendileri için yarattığını sandıkları bir güzelde bulur, gönülden vururlar ona; işte bu vurulmuş ve tutuluşların adı aşk mıdır, ateş midir, her ne ise ocaklardan irak yakar, yandırır adamı...

Hani dünya sel olup aksa, bu aşkı, bu ateşi söndüremez. Ferahlanmak için âşıklar yolunu tutup söze, saza koşulmak lâzım; lâzım ya. kolay mı bu! Âşıklıkta yol var, erkân var... Bir defa, ustalardan usta bir âşık bulup el, etek öpeceksin; sonra önünde diz çöküp şöylesine yalvaracaksın:

“Âşık baba; gel rahmeyle; beni çıraklığa kabul et; kalbim var, dilim yok; derdim var, telim yok; kalbimi dile, derdimi tele getirmenin yolunu öğret, yolunda yürüyeyim; yolunda öleyim.” diye... O âşık da halden, dilden anlayan bir âşıkta:

“A yiğitin genci” der “sen bu aşkla iyice aşılannmış, haşlanmış, taşlanmışsın, daha fazla yaşlanıp başlanmasan da olur; sende yalnız aş değil; âşıklık cevheri de var. Hele bir dur, seninle yayla konup göçeriz. O çiçekli yerlerde gönlün gül olur açılır,

dilin de bülbül olur söyler, bunlar olur şey! Vezni, düzeni kavramak, ayak kurmak, söz bulmak; bunlar da kolay iş; beni dinleye dinleye, deyişlerimi söyliye söyliye alışır, yetişirsin: gayrı koşmalar mı dedin, koşmalar koşarsın, varsağılar mı dedin, varsağılar söylersin; hatta, şu felek taş üstüne bir taş daha atsa, şu yürek dert üstüne bir dert daha bağlasa da güzellemelerden üstün güzellemeler, yiğitlemelerden üstün yiğitlemeler yapıp yakıştırsam; şu dünyada âşıklara baş ben olsam, diye çırpınır durursun. Âşıklık dedikleri bu gül dikenli yolda pek onmazsın ya, güler yüz, tatlı dil ile gönül coşkunluğu içinde yaşarsın bir zaman...” diye, gönlünü alır. Bu delikanlı âşık da, o büyük âşıkın önünde diz çöküp yedi yıl emek verir ve günün birinde ustasının sazı üstünde uyanıp yetişir. Kalbini dile, aşkını tele getirmeye başlar. Karacaoğlan, Dadaloğlu, Âşık Ruhsatî ve Âşık Meslekî gibi... İşte bu halk şairlerine “Halk âşığı”, dizip koştuklarına da “Âşık edebiyatı” diyoruz.

Halk Şairlerinin Kaynağı :

Halk şairlerinin asıl kaynağı halktır. Köy halkı arasından da çıkar, göçebeler arasından da; kasaba arasından da çıkar, şehirlerden de... Pek saymaya sınırlamaya değmez. Çünkü, bir saz şairi köyde doğar, kasabaya yerleşir; kasabada doğar, şehirde yetişir; şehirde doğar, köy köy, oba oba dolaşır; arı gibi her çiçekten bal alır... Bu bakımdan doğdukları yerlerin de, gezip dolaştıkları yerlerin de izlerini taşırlar ama, asıl “ayırıcı nitelikleri” yerleş-

tikleri, yetiştikleri sosyal çevrelerden gelir. Daha çok o çevrenin, o zümrenin geleneklerine bağlanırlar; onların görüşlerini, duyularını ifade ederler. Bu çevrelerin belli başlıları: köy ve oymaklar, kasaba ve şehirler, yeniçeri ocakları.

Köy ve Oymak Şairleri :

Âşıklar arasında kendi köy ve oymaklarının tabii havası içinde, usta - çırak geleneğine göre yetişenler, en orijinal halk şairlerimizdir. Bunların, koşmalarını dizip koştığı dil, halkın konuştuğu dildir. Bu bakımdan folklor ürünleriyle saz şiirleri arasında bir yakınlık, bir benzeşme vardır. İle, o mecazlı, imajlı deyimlerle yoğurulmuş halk Türkçesi yönünden... Bunun için geniş halk yığınları bu şiirlerde kendi dilini, kendi benliğini buluyor, kendini bulmuş olmanın tadı dille anlatılmaz zevkini duyuyordu.

“Köy bir kulaç, oba bir avuç! Bu daracık çevrede ne var ki; ne heyecan uyandırısın demeyin. Hayal öyle geniş, duygular öyle derin ki... Onlar daha çok kendi duygu dünyalarına” dalıyor ve alacakları şiir özünü oradan alıyorlar. Bununla beraber, yalnız kendi duyularını, kendi yaşantılarını değil, gün günü değişen köy hayatının özelliklerini ve dağın, taşın hayale sığmayan güzelliklerini de dile, tele getiriyorlardı.

Köylü halk şairleri, elleri kalem tutmadığı için, şiirlerini kendi içlerine doğduğu gibi, kendi dillerinin ucuna geldiği gibi söyler, bu yüzden de bunlara “meydan şairi” denilirdi.

Meydan şairlerine göre şiir ağacının kökü (ayak) dedikleri kafiyedir, rediftir. Birinden birine sarıldılar mı, vezni, düzeni kurmakta, söz ve öz bulmakta güçlük çekmezler; sazi söz yaparak, sözlerine bir ezgi katarak bahar suları gibi çağlayı çağlayı akarlar. Artık, kimin yüreğine bu şiir çağlıyanından bir su serpilmez ki... Bundandır. Her yerde sevilir, sayılır ve el üstünde tutulur bunlar. Öyle iken kendilerini elâlemden ayırmaz; dağa gider odun eyler, bağa iner bel beller, daha da her işe koşulur, her yokuşa yorulur. Ama, saza bir "dın!" dediler mi, ne yorgunluk kalır, ne durgunluk... Harman sonu sazlarını omuzlarına takıp köy köy, yayla yayla kendi çevrelerinde döner, dolaşırlar ama, başlarına geçim derdi çökmezse (gurbet) i göze almazlar. Bununla beraber dünyalıklarını tutmak için gurbet gurbet dolaşanlar, ya da bir kasabaya, bir şehre yerleşenler de yok değildir.

Şehir ve Kasaba Şairleri :

Geçmiş çağlardaki şehir ve kasabalarla köylerin benzer yanları eksik değildir. Oysa ki, buralarda yetişen halk şairleri birbirine pek benzemiyor. Bize göre, bu ayırıcı niteliklerin nedenlerini "yetişme tarzı"nda aramak gerekir.

Bilindiği gibi köylü âşıklar, köy geleneklerinin saf havası içinde yetişmişlerdi. (Âşık Noksanî) gibi... kendi kasaba ve şehirlerinin havası içinde, usta çırak geleneğine göre yetişenler de gene böyledir... Ancak, şehir ve kasaba şairlerinden, ya da köylerden gelerek buralarda yerleşenlerden çoğu

- ayaklarını (Âşıklar kahvesi) nden çekmemekle beraber - daha fazla (Medrese) lerede, yabancı kültürlerin karmaşık havası içinde yetişmişler, tekkelerden de az çok nasip almışlardır. Böylece, bunların, halk şairleriyle divan şairlerinin karşılıklı etkileri altında görüşleri, zevkleri değişmiş, halk şairliğinden çok şey kaybettikleri gibi, divan şairliği pâyesine de erişememişlerdir.

Gerçekten, şehir ve kasabadaki âşıklar ölçü, biçim ayırt etmemiş; heceyi de kullanmışlar, hece bozması aruzu da... koşmalarda yazmışlar, gazeller de... Dilde güzelliği sadelikte arayacak yerde, yabancı kelimelerde, yamalı tamlamalarda bulmuşlar; kalem kalem mecazlar, hüner üstüne hünerler göstermeğe özenmişlerdir. Bu yapmacık hünerler, bu söz oyunları için, yalnız divan şairlerini örnek ve meşk edinmekle kalmamış, kendi vadilerinin ustası sayılan Kâtibî, Gevherî gibi halk şairlerini taklit etmekten de çekinmemişlerdir. Taklitçilik yaratma güçlerini zedelediği için kendi kişiliklerini pek gösterememişler, bu yüzden de şiirleri birbirine benzemiştir. Üstelik koşmalarının, varsağlarının ağzı yüzü o kadar bozulmuştur ki, sazla çalıp çağırmasalar bunlara halk şairi demeğe bile insanın dili varmaz.

Bunların çoğu saz çalıyor, hatta meydan şairleri gibi doğmaca şiirler de söyledikleri oluyordu. XIX. Yüzyılda bir örgütlenme çabası da göstermişler; büyük şehirlerdeki, İstanbul'daki büyük kahveleri kendi aralarında birer şiir dünyası haline getirmişlerdir. Buralarda törelerine göre (muammalar dokuyup meydan okuyarak, (askı) lar asıp imtihan

açarak ustalık kazanır, ya da (lebdeğmez) dedikleri dudak harfleri kullanmadan koşmalar koşarak üstünlük gösterirlerdi.

Son zamanlarda çoğu sazı da bırakmış, divan şairleri gibi birer (kalem şairi) olmuşlardır. Aralarında (Divan sahibi) olanlar bile vardır ama, teknik ve estetik bakımından gerçek divan şiirlerinin soluk birer kopyası olmaktan ileri geçememişlerdir. Bayburt'lu Zihni divanı ve Erzurum'lu Emrah divanı gibi..

Yeniçeri Şairleri :

Yeniçeri Ocakları Halk edebiyatımızın zengin kaynaklarından birisidir. Bu ocakların yiğit havası içinde yetişen âşıklar; ölçü, biçim bakımından halk şiir geleneğini sürdürmekte, dil ve lâyük konular yönünden de medrese yetiştirmelerinden çok, köylü halk şairlerine daha yakın görünmektedirler. Bunlar tarihî olaylara dokunuşlarıyla ötekilerden ayrılmakta, akıncı bir ruhla destanlar söylemektedirler. Bu destanlarda epik bir karakter vardır ancak, millî destan (Epepe) değildir. Bilindiği gibi millî destanlar, tarihin efsaneleşmesidir. Oysa ki, bu destanlarda tarihî olaylara gerçekçi bir gözle bakılmıştır. Ancak, olayların tıpatıp hikâyesi de değildir. Bunlar çoğunda olayların geçtiği yer ve tarihe bile rastlanmaz. Sonra, epopeler kadar uzun değil, koşmalardan biraz uzunca şiirler. Bununla beraber tarih ve sosyoloji incelemelerine ışık tutabilecek niteliktedirler.

Gerçekten, sınır boylarındaki çatışmalar, savaş meydanlarındaki çarpışmalar, halkın yüzünü güldüren zaferler, memleketin kalbini kanatan yenilikler az çok realist çizgilerle bu destanlara geçmiştir.

Zaman zaman yiğitliği dillere destan olan serden geçtiler öğülmüş, kat kat göklere çıkarılmış; gölgesinden korkan kolağalarıyla, askerin halinden anlamıyan ocak ağaları yerilmiş, yerden yere vurulmuştur. Koçaklamaları, taşlamaları bir yana, kaybedilen topraklarla, toprağa düşen şehit arkadaşları için yaktıkları ağıtlar o kadar içli, o kadar dokunaklı ki, gözler kuru olarak okunamaz bu şiirler...

Nitelikleri ve Çeşitleri :

HALK ŞİİRİ

Saz şairleri sazlarının her teline bir kuş kon-
durmıştır. Her birinin üç nesneden şikâyeti var.
Kimi “Biri gurbet, biri hasret, biri aşk” diye yanıp
yakılıyor... Kimi “Bir yetimlik, bir yoksulluk, bir
ölüm” diye boynunu büküyor... Kimi de “Sıla derdi,
vatan derdi, yar derdi” diye dert üstüne dert bağlı-
yor... Daha başkaları da daha başka tele, daha başka
güle çeviriyor.

Gerçekten, halk şiirinde en çok işlenen; aşk,
ayrılık, ölüm, yiğitlik, tabiat ve toplum gibi bütün
dünya şiirinde işlenen konular, temalardır.

Halk şairleri işledikleri konuları en çok hece-
nin (8 li, 11 li) kalıplarına göre tartıp teraziler ve
koşmaların, varsağların çerçevesi içine yerleştire-
rek sunar.

Bunlar ya mısralara bir duygu halinde bürünür...
Ya bir fikrin derinliğine gömülür. Ya bir hayalin
kanatlarına takılarak görünür... Bazı şiirlerde pırıl
pırıl bir gülümseyiş... Bazılarında hüznü bir tit-
reyiş... Bazılarında dağlar gibi bir gürleyiş... Hâsılı,
her birinde bir öz, bir özleyiş... Eğer bir zevkimiz
varsa; sözcüklerin, deyimlerin koynunda saklanan
imağları, espirileri sezebilirsek, hepsi de bir güzellik
heyecaniyle ruhumuzu kanatlandırır...

Halk şairleri işledikleri konuların, temaların
birbiriyle ilişkilerini göz önünde tutarak şiirlerini

çeşitli gruplara ayırıyorlar: Güzelleme, Koçaklama, Taşlama, Ağıtlar gibi...

Güzelleme :

Bu türlü şiirlerin bir kanadı (Aşk), bir kanadı (Tabiat) tır.

1) Aşk; âşık edebiyatında büyük bir yer tutar. Bu, (Yunus) un aşkı gibi insanı kendi içinde eriten İlahî aşk değil; güzele, güzelliğe karşı duyulan insanî aşktır.

Günün birinde, Âşık Meslekî ile konuşuyorduk. Söz döne, dolaşa aşka gelince, "bir çift göz, bir çift söz ve şuramızda bir yanış!" diye elini kalbinin üstüne koydu...

Kiminin sevdiği selviye benziyor, dallar içinde... Kiminin sevdiği güle benziyor, allar içinde... Kimi süt beyaz ten, püskürme ben... Kiminin de ahu gibi bakışı, kor gibi yakışı var... Hepsi birbirinden güzel, birbirinden vefasız!

İşte, bu vefasızların narına yanan âşıklar kalplerini mısralara dökmüşler, lirik, titrek şiirler doğmuş; kalpten kalbe akan, döküldüğü yeri yakan, ateşten damlalar gibi. Acep insan olur da dayanır mı ola!

2) Tabiat; Hayale sığmayan güzelliklerle doludur. Her yanda elvan elvan çiçek, buram buram koku, aygın baygın ses... Halk şairleri bu renklerden, bu kokulardan, bu seslerden aldıkları güzelliklerle bir şiir dünyası yaratmışlardır. Yalnız güller, bülbülller değil, dağlar, kırlar, göller, ırmaklar gibi her tabiat parçasındaki uçucu güzelliği sezme ve

bu sezgilerini herkesten ayrı, kendilerine yakışır bir üslûpla çizgileştirmek her kaleme, her fırçaya nasip olmaz.

Oysa ki, tabiatla konuşmasını bilen halk şairleri kalemsiz, fırçasız bu ustalığı göstermiş: kendi şiir dünyalarında insan gibi gülen, insan gibi ağlayan gelin kayaları, gelin gibi süslenen yaylaları ve kanlı bir gözyaşı gibi akan ırmakları lirik bir şiir, pastoral bir tablo canlılığıyla yaşatmışlardır...

Koçaklama :

Koçaklama; kavga ve kahramanlık şiirleri.. Türkler yiğitliği her şeyden üstün tutar; yiğitleri bağrına basar. Bu mertçe duygular şiire geçmez olur mu? En eski ozanlarımızdan kalma töredir bu...

Anadolu halk şairleri de Orta Asyadan geçme bu geleneği sürdürmüş; varsağı ve destanlarında kahramanlığı övmekle bitirememiştir. Dillere destan olan bu türlü kahramanlıkların başında Köroğlu yiğitlemeleri gelir. Sonra, akından akına koşan Yenicheri şairleriyle, yer yer bu çatışmalara karışan Dadaloğlu gibi şairler...

Duymayanlar ne kadar şair olsalar duyurabilirler mi? Halk şairlerimiz kahramanlar arasında yaşadıkları, savaşlarda da nice nice kahramanlıklar yarattıkları için seslerini duyurabilmiş, gönüllere canlılık, coşkunluk veren şiirleriyle Türk halkının ruhunu yüzyıllar boyunca beslemişlerdir.

Koçaklamalar, bugün de eğitici gücünü kaybetmemiştir. Hâlâ bunları okurken, ya da bir türkü ağzıyla dinlerken içimiz içimize sığmıyor; bizi yüre-

ğimizin dar kabuğundan taşıyor, Genç Osman misali...

Ağıtlama :

Ağıtlar, ölüm ve felâket üstüne söylenen şiirlerdir... Bu, eski Türklerin (Yuğ) dedikleri matem âyinlerinden kalma bir gelenektir. Bugün de çoğu illerimizde "ölü evinde ağıt eden" ağıtçı analardır. Bir evin direği, ya da göz bebeği gözlerini kapadı mı nerde var, nerde yok ağıtçılar gelir; iki söyler, bir döker, o evi de ağlatır, başsağlığına gelenleri de... Bunların ağıtları ağızdan kapma, başkalarından katma ve ölenin haline yakıştırma demeler, deyişlerdir.

Halk şairleri arasında da bahşiş almak için ısmarlama ağıt yakanlar görülmüştür. Ancak, biz ağıt denilince, yürekte gelen duygularla yakılmış, acılı, dokunaklı şiirleri anlıyoruz. Bu dünyadan göçüp giden çevresinde sevilen, sayıldansa, hele kendi kalplerinin bir parçası ise, göz yaşı ve gönül ateşiyle işlenen bu ağıtlar gözler kuru olarak okunamaz. Kağızmanlı Hıfzı'nın emmi kızı için söylediği dokunaklı ağıtlar gibi...

"Ölüm Allahın emri, ayrılık olmasaydı" diyen halk ve halk şairleri ölüm düşüncesi üstünde durmaz. Dinî bir inanışla insanlığın bir kaderi, kaderin son cilvesi olarak karşılar. Allah geçinden versin yoksa... Vakit saat doldu mu, al donlu, al kanatlı Melek, bir elinde bir kâse şerbet, bir elinde bir kararlı kâğıt gelip başucuna dikilir. Eee davet büyük yerden... Ne içmem denir, ne gitmem denir. İçer

ecel şerbetini, biner ölüm atına ve gider o bir daha dönme yenlerin gittiği yere..."

Bu inanışla, herkes gibi halk şairi de ölüm karşısında boynunu bükerek, bükerek ama, bu sonsuz üzüntü ile ne ağıtlar, ne ağıtlar yakar... Kimin bağrında ölüm yarası yok! Okuyup dinleyenler bu ağıtlarda kendi ruhunun inleyen tellerini bulur, inleyen şairle kendi de inler. Bundan da ağıtlar en çok okunan, en çok dokunan şiirlerdir.

Alevlerin sel olup aktığı yangınlar, suların alev gibi yakıp yıktığı seller ve beyaz mamureleri siyah bir harabeye çeviren deprem gibi afetler için göz yaşı ve gönül ateşiyle söylenen ağıtlar da bu tür şiirlerimizin kadrosu içine girer.

Taşlamalar :

Taşlamalar, güldürücü şiirler, sosyal hicviyelerdir. Bu türlü şiirler, en hafif dokunuşlardan en ağır yergilere kadar her şeyi içine alır.

Gülme; bir uyarma ve yola getirmedir. Halk şairleri canlarını sıkan adamları, olayları gülerek iğnelemiş; aldırış etmeyenleri de ustura gibi keskin nüktelerle kanatmış; daha da olmazsa, mizahın en zehirli oku sayılan yergilerle yerden yere vurmuştur.

Gerçekten, öyle vurdum duymazlar vardır ki, ağıtlar karşısında esner, yiğitlemeler karşısında uyuklar, onları uyarabilirse, ancak taşlamalar uyarır. Bunların çoğu halk şairlerinin dilinde, telinde maskara olmaktan çekinir: "Allah, onların diline düşürmesin! der. Çünkü iyilikler gibi kötülükler de

edebiyata geçerse ebedileşir, kuşaktan kuşağa sürüp gider. Dertli'nin sazına şeytan işi diyen Karakadı, Ruhsatî'nin buğdayını eksik ölçen düzenci Seyit hâlâ bir maskara gibi aramızda dolaşmıyorlar mı?

Sanatı, toplumun aynası gibi görenler pek haksız değildir. Halk şairleri yalnız canlarını sıkkan şeyleri değil, kendilerine benzer durumda olanlara da dokunan bozuk düzeni, rüşvet ve israfı, döneklık ve namertliği en ağır sözlerle kınamışlar; hele imparatorluğun çöküş zamanlarındaki gidişattan, ortalığın halinden acı acı yakınmışlardır.

Bir vakte erdi ki bizim günümüz
Yiğit belli değil, mert belli değil
Herkes yarasına dermanı arıyor
Deva belli değil, dert belli değil.

diye. Bu taşlamalarda halk şairleri -yukarı küme şairlerinde az rastlanan- bir realizme erişmişlerdir.

Taşlamalar, sosyal bir ihtiyaçtır. Hayatın sivri, sert taraflarını fiskeleyen sözlerle halkın öfke ve sıkıntılarını dağıtır...

HALK ŐIIRLERİNDEN ÖRNEKLER

Ağırlama (İlâhi ve NakıŐ): Yunus Emre'den, PİR Sultan'dan. **Koçaklamalar:** Kul Mustafa'dan, Koroğlu'ndan, Dadaloğlu'ndan, **Gözellemeler:** AÇıktan, Karacaoğlan'dan, AŞık Ömer'den, Erzurumlu Emrah'tan, Bayburt'u Zihni'den, AŞık Mesleki'den. **Ağıtlamalar:** Posoflu Müdâmi'den, Koroğlu'ndan, Kağızmanlı Hıfzı'dan. AŞık Efkârî'den, Ruhsatî'den. **Taşlamalar:** Dertli'den, Karacaoğlan'dan, Tokatlı Nuri'den, AŞık Ruhsatî'den, AŞık Seyrani'den... **Destanlar:** Yusufelili Huzurî'den, Derment AŞık'tan, AŞık Gufranî'den, AŞık Ruhsatî'den, AŞık Veysel'den...

Ağırlamalar :

YUNUS EMRE'den

Geldi geçti ömrüm benim
Şol yel esip geçmiş gibi
Hele bana şöyle gelir
Şol göz yumup açmış gibi

Uşbu söze Hak tanıktır
Bu can gövdeye konuktur
Bir gün ola çıka gide
Kafesten kuş uçmuş gibi

Miskin âdem oğlanını
Benzetmişler ekinciğe
Kimi biter kimi yiter
Yere tohum saçmış gibi

Bu dünyada bir nesneye
Yanar içim göynür özüm
Yiğit iken ölenlere
Gök ekini biçmiş gibi

Bir miskini gördün ise
Bir eskiye verdin ise
Yarın anda karşı gele
Hulle donun biçmiş gibi

Yunus Emre bu dünyada
İki kişi kalır derler
Meğer Hızır, İlyas ola
Âbı hayat içmiş gibi.

YUNUS EMRE'den

Dolap niçin inilersin
Derdim vardır inilerim
Ben Mevlâya âşık oldum
Onun için inilerim

Benim adım dertli dolap
Suyum akar yalap yalap
Böyle emreylemiş Çalap
Derdim vardır inilerim

Ben bir dağın ağacıyım
Ne tatlıyım ne acıyım
Ben Mevlâya duacıyım
Derdim vardır inilerim

Beni bir dağda buldular
Kolum kanadım yoldular
Dolaba lâyıık gördüler
Derdim vardır inilerim

Dağdan kestiler bezenim
Bozuldu türlü düzenim
Ben bir usanmaz ozanım
Derdim vardır inilerim

Dülgerler beni yondu
Her âzam yerine kondu
Bu iniltim Haktan geldi
Derdim vardır inilerim

Suyum alçaktan çekerim
Dönüp yükseğe dökerim
Görün ben neler çekerim
Derdim vardır inilerim

Yunus bunda gelen gülmez
Kişi muradına ermez
Bu fânide kimse kalmaz
Derdim vardır inilerim

YUNUS EMRE'den

Sana ibret gerek ise
Gel göresin bu sinleri
Ger taş isen eriyessin
Bakıp görünce bunları

Şunlar ki çoktur malları
Gör nice oldu halleri
Sonucu bir gömlek giymiş
Onun da yoktur yenleri

Hani mülke benim diyen
Köşk ü saray beğenmeyen
Şimdi bir evde yatarlar
Taşlar olmuş üstünleri

Bunlar eve girmeyenler
Züht ü taat kılmayanlar
Bu beyliği bulmayanlar
Zira geçti devranları

Hani o şirin sözlüler
Hani o güneş yüzlüler
Şöyle garip olmuş bunlar
Hiç belirmez nişanları

Bunlar bir vakt beyler idi
Kapıcılar korlar idi
Gel şimdi gör bilmeyesin
Bey hangidir ya kulları

Ne kapı vardır giresi
Ne nimet vardır yiyesi
Ne ışık vardır göresi
Dün olmuştur gündüzleri

Bir gün senin dahi Yunus
Benim dediklerin kala
Seni dahi böyle ede
Netekim etti bunları

KUL HİMMET'ten

Seyyah oldum Şu âlemi gezerim
Bir dost bulamadım gün akşam oldu
Kendi efkârımca okur yazarım
Bir dost bulamadım gün akşam oldu

İki elim gitmez oldu yüzümden
Ah ettikçe yaşlar gelir gözümden
Kusurumu gördüm kendi özümden
Bir dost bulamadım gün akşam oldu

Bozuk Şu dünyanın temeli bozuk
Tükendi daneler kalmadı azık
Yazaktır Şu geçen ömüre yazık
Bir dost bulamadım gün akşam oldu

Kul Himmet üstadım ummana dalem
Gidenler gelmedi bir haber alam
Abdal oldum Şal giyindim bir zaman
Bir dost bulamadım gün akşam oldu

PİR SULTAN ABDAL'dan

Sordum sarı çiğdeme
Sen nerede kışlarsın
Ne sorarsın hey derviş
Yer altında kışlarım

Sordum sarı çiğdeme
Yer altında ne yersin
Ne sorarsın hey derviş
Kudret lokması yerim

Sordum sarı çiğdeme
Senin benzin ne sarı
Ne sorarsın hey derviş
Hak korkusun çekerim

Sordum sarı çiğdeme
Anan baban var mıdır
Ne sorarsın hey derviş
Anam yer babam yağmur

Sordum sarı çiğdeme
Asacığı elinde
Hak kelâmı dilinde
Çiğdemde dervişlik var

Pir Sultanım erlerle
Yüzü dolu nurlarla
Ak sakallı pirlere
Çiğdemde dervişlik var.

Koçaklamalar :

KAYIKÇI KUL MUSTAFA'dan

İptida Bağdada sefer olanda
Atladı hendeği geçti Genç Osman
Vuruldu sancaktar kaptı sancağı
İletti bedene dikti Genç Osman

Eğerleyin Kır Atımın ikisin
Fethedeyim düşmanların hepisin
Sabah namazında Bağdat kapısın
Allah Allah diyip açtı Genç Osman

Sultan Murad eydür gelsin göreyim
Nice kahramandır ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tuğ vereyim
Kılıcından al kan saçtı Genç Osman

Kul Mustafa karakolda gezerken
Gülle kurşun yağmur gibi yağarken
Yıkılası Bağdad seni döğerken
Şehitlere serdar oldu Genç Osman

KÖROĞLU'ndan

Yiğit olan gümbür gümbür gürlesin
Yiğiti doğuran ana bin yaşa
Ak göğdede kızıl kanlar şorlasın
Yiğiti doğuran ana bin yaşa

Davlumbazlar yeğde yeğde vuranda
Çarkçılar sağlı sollu dönende
Eğri kılıç ak göğdeyi bölende
Yiğiti doğuran ana bin yaşa -

Gele beyler cenge harbi çalınsın
Çamlıbel askeri ayrı bölünsün
Gece gündüz zarbı meydan kurulsun
Yiğiti doğuran ana bin yaşa

Asıl koç yiğitler pusuda saklı
Belleri kılıç eli mızraklı
Hep şahin bakışlı aslan sıfatlı
Yürü kan içenler hep binler yaşa

Köroğlu der bugün burda duralım
Sabah olsun zarbı meydan kuralım
Akan kandan doluşarap vuralım
Yürü Deli Hoylu'm sen binler yaşa

KÖROĞLU'ndan

Yiğitler silkinip ata binince
Derelerde boz kurlara ün olur.
Yiğit olan döne döne döğüşür
Kötüler kavgadan kaçır hun olur.

Bir yiğit cidasın almış eline
Serini koymuştur yiğit yoluna
Kalkan paralana zırhlar deline
Kanlı gömlek koç yiğide don olur.

Bir yiğit cidasın almış atıyor
Ağ elleri kızıl kana batıyor
Bir kötü kavgadan dönmüş kaçıyor
Kaçma kötü kaçma şimdi dön olur.

DADALOĞLU'ndan

Yürü yiğit yürü yoluna yürü
Ağustos'ta erir dağların karı
Gayet güzel olsa yiğidin yarı
O yiğit yanına nazından gelir

Sana derim sana ey Kınalıtaş
Gözümden akıttın kanlar ile yaş
Göllerde oynıyan iki yeşilbaş
Göllerin safası kazınan gelir

Yürü yiğit yürü yolundan kalma
Her yüze güleni dost olur sanma
Ölümden korkup da sen geri kalma
Yiğidin alınına yazılan gelir

Misis köprüsünde kollarım bağlı
Ayrılık elinden ciğerim dağlı
Göksu'ya varınca Bayazıdoğlu
Sana gelen beyler sözünen gelir.

Dadaloğlu'm der ki kolum bazı
Atım gök kır attır yanım tazılı
Gelir koyunları yanı kuzulu
Karışmış sağmalı yüzünen gelir.

DADALOĞLU'ndan

Kalktı göç eyledi Avşar illeri
Ağır ağır giden iller bizimdir
Arab atlar yakın eyler ırağı
Yüce dağdan aşın yollar bizimdir

Belimizde kılıcımız kirmanı
Taşı deler mızrağımın temreni
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir

Dadaloğlu yarın kavga kurulur
Öter tüfek davulbazlar vurulur
Nice koç yiğitler yere serilir
Ölen ölür kalan sağlar bizimdir.

Güzellemeler :

ÂŞIK'dan

Ulu ulu kervan geçmiş
Yollar gibi inilerim
Karlı karlı dağlar aşan
Seller gibi inilerim

Yücesinden er haykırmaz
Sığın geyiği böğürmez
Kuş uçmaz kervan yügürmez
Dağlar gibi inilerim

Canım karılığa düşmüş
Kaynadı ciğerim taşmış
Hocasından ayrı düşmüş
Kullar gibi inilerim

Hayalin benden dolundu
Ah ile bağrım delindi
İçinden beyi alındı
İller gibi inilerim

Yapıdan düşmüş bozulmuş
Top tüfek vurmuş ezilmiş
Kil'selerde haç yazılmış
Taşlar gibi inilerim

Miskin Âşık bilmez n'ider
Evliya gayretin güder
Subha değin tesbih eder
Diller gibi inilerim

KARACAOĞLAN'dan

İncecikten bir kar yağar
Tozar Elif Elif diye
Deli gönül abdal olmuş
Gezer Elif Elif diye

Elifin uğru nakışlı
Yavru balaban bakışlı
Yayla çiçeği kokuşlu
Kokar Elif Elif diye

Elif kaşlarını çatar
Gamzesi sineme batar
Ak elleri kalem tutar
Yazar Elif Elif diye

Evlerinin önü çardak
Elifin elinde bardak
Sanki yeşil başlı ördek
Yüzer Elif Elif diye

Karacaoğlan emelerin
Gönül sevmez değmelerin
İliklenmiş düğmelerin
Çözer Elif Elif diye.

ERZURUMLU EMRAH'tan

Tutam yâr elinden tutam
Çıkam dağlara dağlara
Olam bir yaralı bülbül
İnem bağlara bağlara

Birin bilir binin bilmez
Bu dünya kimseye kalmaz
Yâr ismini desem olmaz
Düşer dillere dillere

Emrah der bu günündür
Arşa çıkan tütünündür
Yâre gidecek günündür
Düşem yollara yollara

BAYBURTLU ZİHNİ'den

Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı
Camlar sikest olmuş meyler dökülmüş
Sâkiler meclisten çekmiş ayağı

Hangi bağda bulsam ben o merâli
Hangi yerde görsem çeşm-i gazâli
Avcılardan kaçmış ceylan misâli
Geçmiş dağdan dağa yoktur durağı

Lâleyi sümbülü gülü hâr almış
Zevk u şevk ehlini ah u zâr almış
Süleyman tahtını sanki mâr almış
Gama tebdil olmuş ülfetin çağı

Zihnî derd elinden her zaman ağlar
Vardım ki bağ ağlar bâğbân ağlar
Sümbüller perişan güller kan ağlar
Şeyda bülbül terk edeli bu bağı

MESLEKİ'den

Dolanı dolanı gelir
Ölüm yavaşça yavaşça
Kalem alıp yaz derdimi
Gülüm yavaşça yavaşça

Söyünmüyor bir dem narım
Sevda oldu öz diyarım
Güz dedi geçti baharım
Selim yavaşça yavaşça

Garip gönlüm durmaz oldu
Gözüm irak görmez oldu
İşe güce varmaz oldu
Elim yavaşça yavaşça

Sevdiğim bu yana bakmaz
Kaş eğip kirpiğin yıkmaz
Kırıldı kanadım kalkmaz
Kolum yavaşça yavaşça

Şu dünyaya güvenilmez
Ölmeyince kan kesilmez
Meslekim artar eksilmez
Zülüm yavaşça yavaşça.

Ağıtlar :

POSOFLU MÜDÂMİ'den

Kan ağlar gözlerim hicran elinden
Döker tane tane yaşın Atatürk
Bizi sen kurtardın düşman elinden
Dünyaya değerdı başın Atatürk

Canın yurt uğruna fedakâr idi
Sağlığın millete tunç siper idi
Kırk evliya kerameti var idi
Vahiy idi fikrin düşün Atatürk

Giyelim karalar dökelim allar
Ebedî hâtıra kurduğun yollar
Çürüsün emeğin yitiren diller
Yok geçmiş çağlarda eşin Atatürk

Yıkılaydı evi Melekülmevtin
Atamın üstüne gül kefen örtün
Düşmanların yüreğinde heybetin
Mızrak idi gözün kaşın Atatürk

Ağlar Müdâm evlâdınla milletin
Yürürüz yolunda şaşmadan metin
Ebede dek yaşar mâneviyetin
Nur olsun toprağın taşın Atatürk.

KÖROĞLU'ndan

Gelin Hoylu'yu soyalım
Güllap suyile yuyalım
Mezara nasıl koyalım
Gelin ağlaşak Hoylu'ya

Hoylu değil bu bir kale
Seyret başa gelen hale
Gitti aslan gelmez yola
Gelin ağlaşak Hoylu'ya

Hoylu'nun silahın satın
Üstüne kubbeler çatın
Hoylu'yu şehide katın
Gelin ağlaşak Hoylu'ya

Bizim dağların kaplanı
Güreşse yıkar aslanı
Koroğlu'nun kahramanı
Gelin ağlaşak Hoylu'ya

KAĞIZMANLI HIFZI'dan

Sefil baykuş ne gezersin bu yerde
Yok mudur vatanın illerin hani
Küsmüş müsün selâmımı almadın
Şeyda bülbül şirin dillerin hani

Ecel tuzağını açamaz mısın
Açıp da içinden kaçamaz mısın
Azad eyleseler uçamaz mısın
Kırık mı kanadın kolların hani

Bir kuzu koyundan ayrı ki durdu
Yemez mi dağların kuşıyla kurdu
Katardan ayrıldın şahin mi vurdu
Turnam teleklerin tellerin hani

Aç mısın yok mudur ekmeğin aşın
Odan ne karanlık yok mu ataşın
Hanidir güveyin hani yoldaşın
Hani kapın bacan yolların hani

Kara yerde mor menevşe biter mi
Yaz bahar da ishak kuşu öter mi
Bahçede alışan çölde aşar mı
Uyan garip bülbül güllerin hani

Körpe maral idin dağlarımızda
 Dolanırdın solu sağlarımızda
 Taze fidan idin bağlarımızda
 Felek mi budadı dalların hani

Düğününde acı şerbet içildi
 Gelinlik esvabın dar mı biçildi
 İlikle düğmele göğsün açıldı
 N'oldu kemer beste bellerin hani

Alışmış kaşların var mı kınası
 Ala idi o gözlerin binası
 Kocaldın mı on beş yılın sunası
 Yok mudur takatın hallerin hani

Emmim kızı aç kapıyı gireyim
 Hasta mısın halin hat'kın sorayım
 Susuz değil misin bir su vereyim
 Çaylarda çalkanan sellerin hani

Yatarsın gaflette gamsız kaygusuz
 Ninni balam ninni kalma uykusuz
 Hem garip hem çıplak hem aç hem susuz
 Felek fukarası malların hani

Her gelip geçtikçe selâm vereyim
 Nişangâh taşına yüzüm süreyim
 Kaldır nikabını yüzün göreyim
 Ne çok sararmışsın halların hani

Civan da canına böyle kıyar mı
 Hasta başın taş yastığa koyar mı
 Ergen kıza beyaz bezler uyar mı
 Al giyin allı balam şalların hani

Daha seyrangâha ırkamaz mısın
Çıkıp da bağlara bakamaz mısın
Kaldırsam ayağa kalkamaz mısın
Ver bana tutayım ellerin hani

Sen de Hıfzı gibi tezden uyandım
Uyandım da taş yastığa dayandım
Aslı Hanım gibi kavruldun yandın
Yeller mi savurdu küllerin hani

EFKÂRÎ'den

Yarap bu ne ölüm bu nasıl zulüm
Ah edip de ağır başlar ağlıyor
Çiçeği burnunda solan bu gülüm
Toprağa karışan saçlar ağlıyor

Can dayanır mı böyle bir zâra
Kaldı kıyamete bendeki yara
Dur mezarıcı kazma vurma mezara
Sen görmezsin toprak taşlar ağlıyor

Ötme bülbül ötme bağlar yaşlıdır
Bugün Ardanuş'ta çağlar yaşlıdır
Kalan bir Kerem'dir giden Aslı'dır
Ovalar yaylalar köşkler ağlıyor

Efkârî sen gamsız kalmazsın bir gün
Ortada bir tabut bu nasıl düğün
Her kimin yüzüne baktıysam bu gün
Çekilir yürekler içler ağlıyor.

RUHSAT'I'den

Vardım nazlı yarin ziyaretine
Dedim kalk gidelim dedi varamam
Dedim bu kadar mı vazgeldin benden
Dedi vazgelmedim ama varamam

Dedim kuzulara nasıl dayandın
Dedi evvel Allah sana güvendim
Dedim aşkın ile odlara yandım
Dedi biliyorum ama varamam

Dedim senin ile ahdim var idi
Dedi ki dünyada bahtım yâr idi
Dedim benden gönlün ne tez farıdı
Dedi farımadı ama varamam

Dedim Ruhsat mıdır elde iradın
Dedi ki mahşere kaldı muradın
Dedim beni kabirde mi aradın
Dedi arıyorum ama varamam

Taşlamalar :

DERTLİ'den

Telli sazdır bunun adı
Ne ayet dinler ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde

Venedikten gelir teli
Ardıç ağacından kolu
Be Allah'ın sersem kulu
Şeytan bunun neresinde

Abdest alsan aldın demez
Namaz kılsan kıldın demez
Kadı gibi haram yemez
Şeytan bunun neresinde

İçinde mi dışında mı
Burgusunun başında mı
Göğsünün nakışında mı
Şeytan bunun neresinde

Dut ağacından teknesi
Kirişten bağlı perdesi
Behey insanın teresi
Şeytan bunun neresinde

Dertli gibi sarıksızdır
Ayağı da çarıksızdır
Boynuzu yok kuyruksuzdur
Şeytan bunun neresinde

KARACAOĞLAN'dan

Ala gözlü nazlı dilber
Sen d'olasın benim gibi
Zülfün sökkük boynun bükük
Sen d'olasın benim gibi

Bahçende güller bitmesin
Dalında bülbül ötmesin
Kapından cerrah gitmesin
Sen d'olasın benim gibi

Gül yerine diken bitsin
Kuş yerine baykuş ötsün
Gözün yaşı sele gitsin
Sen d'olasın benim gibi

Karacaoğlan der mert gibi
Yanar yüreğim od gibi
Bir ok yemiş boz kurt gibi
Sen d'olasın benim gibi

TOKATLI NURÎ'den

İnkisar eylemem yazık serine
Yatak içre can veresin vay sebep
Ağzından burnundan hicran yerine
Parça parça kan veresin vay sebep

Yata yata herbir yanın çürüsün
Zebaniler etrafını bürüsün
Damarın çekilsin kanın kurusun
Hastalara şan veresin vay sebep

Ne düşmüşsün bu Nuri'nin kastine
Yakan geçsin zebaniler destine
Dokuz ay yatasın bir yan üstüne
On bir ayda can veresin vay sebep

RUHSATÍ'den

Bir vakte erdi ki bizim günümüz
Yiğit belli değil mert belli değil
Herkes yarasına derman arıyor
Deva belli değil dert belli değil

Farkeyledik âhir vaktin yettiğın
Merhamet çekilip göğe gittiğın
Gücü yeten soyar gücü yettiğın
Papak belli değil, kürt belli değil

Adalet kalmadı hep zulüm dolu
Geçti şu baharın gülleri soldu
Dünyanın gidişi acayip oldu
Koyun belli değil kurt belli değil

Başım ayık değil kederden yastan
Ah ettikçe duman çıkıyor festen
Haraba yüz tuttu bezmi gülistan
Yayla belli değil yurt belli değil

Çarh bozulmuş dünya ıslah olmuyor
Ehli fukaranın yüzü gülmüyor
Ruhsatı de dediğın bilmiyor
Yazı belli değil hat belli değil.

ÂŞIK SEYRANÎ'den

Sene bin iki yüz altmış sekizde
Felâket dumanı çöktü çökecek
Direnecek kudret kalmadı bizde
Ecel belimizi büktü bükecek

Bitmez oldu harmanların iyisi
Hurma tadı verir erikle kayısı
Sadrazam etsen eğer seyisi
Ölmüş eşek arar nalın sökecek

İnsanlar zehrini malına döktü
Köpekler zehrini yalına döktü
Arılar zehrini balına döktü
Bal da bu insana döktü dökecek

Çobanlar hiç koyun güder mi dağda
Olmasa gözleri süt ile yağda
Meyvesi bitmedik ağacı bağda
Sökerler Seyranî daldan kökecek

Destanlar :

YUSUFELİ'Lİ HUZURİ'den

Yeni birdestanı eyledim icad
Dinleyen ahbaba yadigarım var
Mahzun gönülleri etmek için şad
Ağlarım sızlarım ah u zârım var

Yüz bin deve gelir gider katarım
Nerde akşam olur orda yatarım
Her ne ister isem alır satarım
Kimse karışmaz ihtiyarım var

Ben icadeyledim havayî yolu
Yazda ferahlarım sağ ile solu
Kırk mağazam vardır rüzgârla dolu
Kaf - Dağı ardında Bit - Pazarım var

Görmediğim şeyi asla sezemem
Korku bilmem hiç yalnız gezemem
İcabetse kendi adım yazamağın
Kâtiplikte gayet iştiharım var

Gözüm ışıklıdır güne dayanmaz
Aklım çoktur amma kimse beğenmez
Asılmağa gitsem sicim inanmaz
Böyle yüz bin ahbap yüz bin yârım var

İbadet eylerim namazı kılmam
Temizlik severim lekemi silmem
Ömrümde zararsız günümü bilmem
Her senede yüz milyonluk kârım var

Düşüğüm yok hiçbir düşman kâdine
Kaçsam kimse geçiremez destine
Kuvvetliyim keçe kilim üstüne
Yaya yürümeğe iktidarım var

Sözüm lezzetlidir hatırlar yıkmaz
Yalan da söylesem dinleyen bıkmaz
Uykuda kötü söz ağzımdan çıkmaz
Büyük küçük tanır namus arım var

Parasız kalanlar bana el verir
Çok köprülü sular geçsem yol verir
Evvel param alır sonra mal verir
Her tüccar yanında itibarım var

Cömertlikte yoktur misl ü menendim
Herkes kesesinden yesin efendim
Yalnız yatmaktan bezdim usandım
Odamda yüz güzel gülizarım var

Her kim saz çalarsa âşık bilirim
Dilsiz adamları sadık bilirim
Herkesten kendimi faik bilirim
Kibrim yoktur amma az vekarım var

Sarhoş olup meyhanede susmalı
Bir iyilik gördüğünden küsmeli
Adam öldürenin tüyün kesmeli
Böyle akla yakın çok kararım var

Göze ilâç verdim yaşı akmadı
 Az açıldı amma doğru bakmadı
 Yüz hastaya baktım biri kalkmadı
 Doktorlukta büyük iftiharım var

Sorman arkadaşlar benim kederim
 Ta ezelden tersinedir kaderim
 Hanemiz fevkinde durur pederim
 Biraz hasretliyim intizarım var

Lâzım olan şeye zihnim yormadım
 Kendi hanem yolun ile sormadım
 Adın işitmedim kendin görmedim
 Gönlüm eğler birkaç kafadarım var

Haklı haksız bir söz altında kalmam
 Hırsızlık da etsem açıktan çalmam
 Aldığımı vermem verdiğim almam
 Yeni alışveriş intişarım var

Huzûrî sözlerin halli muhaldir
 Mânasın anlayan ehl-i kemaldir
 Ben de bilmem ne devlettir ne maldır
 Bitmez hesap olmaz bunca varım var.

DERMENT AŞIK'tan

Kulak tut sözüme dinle hey yran
Sizinle bakalım lfet nic'oldu
Yedi yıldır ben çıkalı sıladan
Arzulayıp geldim emek nic'oldu

Han'abalı Ali, kazaklı Veli
İsa oğlu, Musa oğlu küçük kebeli
Barut Hasan, akmak Ali zırdeli
KonuŐtuđum bunca zevzek nic'oldu

Hoca sizden bir gün miras sorarım
Doğru söyle yoktur sana zararım
İki gündür evimizi ararım
Hep yıkılmış temel direk nic'oldu

Dinlemem martaval efsun okuma
Yine derdim yenilendi yoğuma
İleri ot dolu kıldan dokuma
Minder yastık yorgan dŐek nic'oldu

Kargaburun, arık, baldır dolağı
Kını kırık yüzü paslı bıçağı
Beline sardığı kendir kuŐađı
Yakası yamalı gömlek nic'oldu

Gözleri görünmez idi irinden
Mancınıkla kalkar idi yerinden
Urgan ile asa korduk belinden
arıŐ, katır, apkın beygir nic'oldu

Her günlerde kamçı ile sürerdik
 Kendi gelmez idi yolun gözlerdik
 Danasını kepek ile beslerdik
 Boynu çıkık sütsüz inek nic'oldu

Bunların köküne kıran mı girmiş
 Domuzlar mı çalmış kurtlar mı yemiş
 Eski köy imamı kör Molla İbiş
 Çağırırsanız hele sorsak nic'oldu

Cemaatle okuyalım Fâtiha
 Babam anam ölmüş bunca akraba
 Velâ'kin sizlere cümlesi caba
 Emmim oğlu kanbur felek nic'oldu

Eski hasır bunca kilim uruba
 Def çivisine asılan ol delik torba
 Babamın giydiği kuskunsuz aba
 Gök boncuk düğmeli yelek nic'oldu

Köyün ortasında asma çubuğu
 Yedi yılda verir idi kuruğu
 Güz pilici ile horoz tavuğu
 Kanatsız kaz şaşkın ördek nic'oldu

Hep söylerim fartu furtu yalanı
 Beygirin kolanı merkep palanı
 Bilirsiniz hiç söylemem yalanı
 Ezber etmediğim gerçek nic'oldu

Miras için ettim bunca davayı
 Elime geçseydi üçte bir bâri
 Söylersin "Dermend Âşık sevdayı
 Boşuna çaldığın emek nic'oldu.

GUFRAÑÍ'den

Katre idim ummanlara kavuştum
Kaç bulandım kaç duruldum kimbilir
Âlemleri kaç devredip dolaştım
Bir sanata kaç sarıldım kim bilir

Bulut olup ağdığımı bilirim
Bâran ile yağdığımı bilirim
Alt'anadan doğduğumu bilirim
Kaç ebeden kaç soruldum kim bilir

Kaç kez gani oldum kaç kere fakir
Kaç kez altın oldum kaç kere bakır
Bilmem ki kaç kâtip ismimi okur
Kaç defterde kaç görüldüm kim bilir

Kaç alet oldum ellerde bakıldım
Semadan kaç kere indim çekildim
Balçık olup binalarda yapıldım
Kaç yıkıldım kaç kuruldu kim bilir

Bazı nebat oldum toprakta sürdüm
Bilmem kaç atanın sulbünde durdum
Bir def'a cennet-i âlâya girdim
Fakat nâra kaç sürüldüm kimbilir

Beni bir kaç şekle nakl etti Hallâk
 Külli şey'e kâdir feyyaz-ı mutlak
 Kaç kez kâse oldum kaç kerre bardak
 Kaç yoğruldu kaç kırıldım kim bilir

Hikmet-i Yezdane karışmak muhal
 Bazı nisa eyler bazı da rical
 Bu kaçınıcı kemal kaçınıcı zeval
 Bir Mansur'um kaç dâr oldum kim bilir

Şikâr olup saydolundum tutuldum
 Nice nice penbe olup atıldım
 Dokundum tezgâhta halka satıldım
 Kaç açıldım kaç düürüldüm kim bilir

Kaç kere süt oldum kaç kere ayran
 Kaç kez davar oldum kaç kere kurban
 Kaç kez memlûk olup misâl-i hayvan
 Elden ele kaç verildim kim bilir

Kaç kez gezdim ehl-i dükkân elinde
 Kul ne bilir her şey Sultan elinde
 İlâç idim hekim Lokman elinde
 Kaç kuruldu kaç karıldım kim bilir

Kaçınıcı Âdem'in evlâdındanız
 Kaçınıcı âlemin bünyadındanız
 Kaçınıcı fırkanın efradındanız
 Anlatamam kaç bozuldu kim bilir

Olamaz ecza-yı ebdâna durak
Aldanma dünyaya hey kara batacak
Kaç atıldı üzerime bu toprak
Kaç derildim kaç serildim kim bilir

Gufranî der tarifatum boş değil
Güzel dinle bağrın demir taş değil
Felek ile hiç aramız hoş değil
Kaç barıştım kaç darıldım kim bilir.

RUHSATÎ'den

Gene oldun gözümüzde tutiya
Eski bildiğimiz koca boz ayran
Gündüz gündüz hayalına yelerdin
Girdin düşümüze gece boz ayran

Yoksulluğun zincirini kırasın
Darla da vara çoban durasın
Düşmanlar başına gele göresin
Gör bir yol yoksulluk nice boz ayran

Kadir Mevlâm şemamızı yandırır
Pervanemiz serimize döndürse
Herkes muhtacına bir tas gönderse
Nail olur sekiz hacca boz ayran

Seni görenlerin yüreği yağlı
Seni görmiyenlerin yüreği dağlı
Kaymağın torunu yağın öz oğlu
Alçak mertebeli yüce boz ayran

Ben neyleyim baklavayı böreği
Sen soğuttun ancak yanık yüreği
Mevlâm eksik etme dinin direği
Yanısıra bir güzelce boz ayran

Terkeyledin Ruhsat gibi yiğidi
Davar sahibine verdin öğüdü
Bilmem mehanetler senin nen idi
Döndürdün kalbini tuca boz ayran

Benim biraz nekre kelâmlarımdan
Darendeli ister çifte kıyamaz
Deliktaş'tan dahi isteyen çoktur
Bir kalbur samana ota kıyamaz

Kendi içerimde neşterim benim
Her kazada vardır isterim benim
Sivas'tan da çoktur müşterim benim
Bir kebab yedirip ete kıyamaz.

VEYSEL'den
ÇİFTÇİ DESTANI

Dinle çiftçilerin garip halini
İlkbaharda çifte koşar çiftçiler
Hiç bir zaman işten çekmez elini
Durmaz on iki ay işler çiftçiler

Evvel buğday eker,sonra arpayı
Her gün fazla saçar, kuşların payı
Tarlada görürse kara kargayı
Döner sapan ile taşlar kargalar

Tohumu kurtarır bekler yağmuru
Gider gelir bakar tarlası kuru
Yağmur geç yağarsa yüzü azdırı
Bekler bulutlardan yaşlar çiftçiler

Yağmur bol yağarsa güler yüzleri
Bahar gök ekini görür gözleri
Çayır çimen bürüyünce düzleri
Öküzün boynunu boşlar çiftçiler

Kimi pulluk koşar, kimi makine
Kimi eski çifti kullanır yine
Bol bol gözü doymayınca ekine
Şaşar n'ideceğini, nişler çiftçiler

Ekin firik ışığ ışığ yellenir
Bıldırcınlar arasında dillenir
Gelinler al giyer kızlar sallanır
Bulur ırgatların eşler çiftçiler

Biçer ekinini, sürer harmanı
Esen yellerinden savurur onu
Bol gelirse dane ile samanı
O sene ırahat kışlar çiftçiler

(Veysel) anlatırsın çiftçi halini
Kışın yemler damarını, mahnı
Başına toplanır, oğlu gelini
Şimdi bol şüküre başlar çiftçiler.
